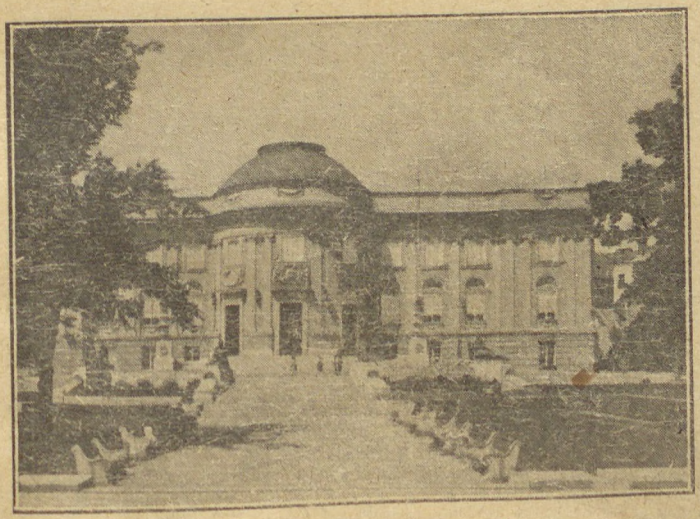
AkTárs. O.
549/31.

31-33.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
1935.

SZÁMOS KÉPPEL.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
Dr. SŐREGI JÁNOS,
MÚZEUMIGAZGATÓ.

YEAR-BOOK
of the Déri Museum 1935.

XXXI. Publication.

JAHRBUCH
des Debrecener Déri Museums
vom Jahre 1935.

Zusammengestellt:
Direktor Dr. J. SŐREGI.

Ausgabe des Déri Museums
N° XXXI.

ANNUAIRE
du Musée Déri de Debrecen
1935.

XXXIe Publication
du Musée Déri.

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN. 1936—2073.

301520

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS DÉRI MÚZEUMÁNAK KIADVÁNYAI. XXXI.

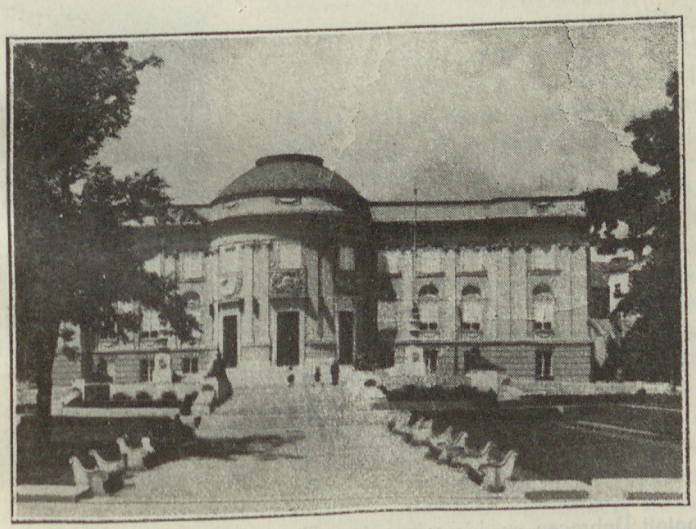
A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

1935.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

Dr. SŐREGI JÁNOS,

MÚZEUMIGAZGATÓ.

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN.

1936.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
I. sz. Növ. napló
1937. év 672 sz.

Nyomatott Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli ref. Egyházkerület könyvnyomda-vállalatában. — A kliséket készítette a Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó RT. cinkografiai Intézete. — A rajzokat készítették: ifj. Kovács János és Szoboszlai Mata János. — Az Évkönyv 600 példányban jelent meg.

ELŐSZÓ.

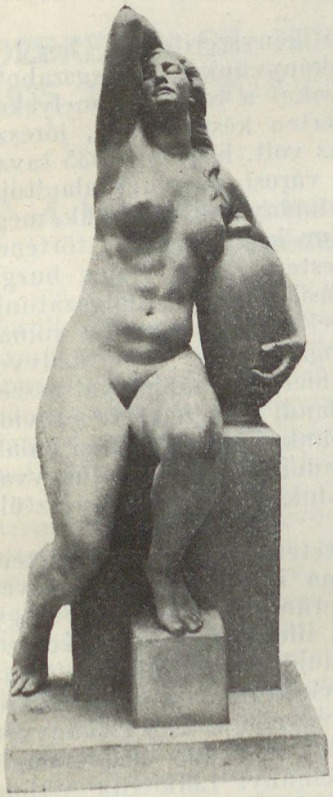

Fig. 1. kép.

Pásztor János: „Fájdalom." Terrakottaszobor a Déri Múzeumban. Magassága 75 cm.

Johann Pásztor: „Das Leid." Terrakotta-Statue im Déri Múseum. H. 75 cm.

Jelen Évkönyvünk terjedelmére nézve a legutóbbi kötetekhez képest több mint felére apadt. Nem rajtunk mulott, hogy ez a körülmény bekövetkezett.

Mi a magunk részéről még 1935-ben megtettük a szükséges lépéseket, hogy az Évkönyv megnövekedett terjedelmét a következő évekre is biztosítsuk, azonban ez az akciónk sikertelen maradt. Ugyanis Évkönyvünk három éven keresztül (1932—1934), részben a saját hozzájárulásunk s más célú segélyeink igénybevétele következtében is, olyan nagy terjedelemben jelent meg, hogy a kinyomatási költségek messze felülmúlták a városi költségvetésben előirányzott és megszabott fedezetet. A kettő közti különbözetet a város előljárósága eleinte, azaz 1932. és 1933-ban, a múzeumi belépőjegyek és teremdíjak összegéből, mint a házipénztárba befolyt jövedelmekből engedélyezte kifizetni, azonban 1934-ben minden megváltozott. Az erről az esztendőről szóló Évkönyvünk III. részét, a Függeléket túlméreteztük. A több, mint 25 ív terjedelmű, 186 képpel illusztrált, tehát az előzőket is jóval meghaladó kötet előállítási költsége oly sokra ment, hogy a város vezetősége, a felülről örökösen követelt takarékossági elvhez tartva magát, a mutatkozó 1010 P különbözetet 1936. IV. sz. határozatával többé nem engedte a múzeumi bevételek terhére elszámolni, azzal

1936 jan. 1-én kelt 3588—

MTA AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

érvelve, hogy a múzeumi belépőjegyek jövedelme és a teremdíjak bevételként előirányzott költségvetési fedezetet képeznek.

Kivezető utat talált azonban a város vezetősége, amennyiben méltányos érvelése fenntartása mellett, ezúttal kivételesen, az 1936 február 4-én kelt 1160—1936. IV. sz. határozatában beleegyezett abba, hogy az 1010 P különbözet, illetve túlkiadás, egy a múzeum által 1934-ben fel nem használt városi segélyből fizettessék ki. A jövőt illetőleg azonban figyelmeztetett bennünket a rendelkezésre álló költségvetési keretek szigorú betartására.

Mindezek az intézkedések arra kényszerítettek, hogy a helyzettel megalkudva, 1935-ös Évkönyvünket a megszabott 800 P-nél többe ne kerítsük. Így azokat a terveket, melyeket egy újabb 25 íves Évkönyvhöz mérten készítettünk, jórészt el kellett ejtenünk. Egyik tervünk az volt, hogy az 1935 tavaszán elhunyt Löfkovits Arthur, a városi múzeum alapítója kiváló érdemeit egy hosszabb tanulmányban örökítjük meg, mely felölelte volna a régi kis múzeum keletkezésének történetét is az úttörő, fáradhatatlan mester, Zoltai Lajos buzgó múzeumi elindulásával együtt. A másik hosszabb dolgozatunk a debreceni szilaj jószág erdei teleltetését tárgyalta volna. Ez utóbbihoz dr. Ecsedi István igazgatónk nagy kedvvel és körültekintéssel fogott hozzá, de mielőtt tanulmányát összeállíthatta volna, február 15-én váratlanul betegség érte s rövidddel utána, május 19-én elragadta tőlünk a kérlelhetetlen halál. Így e sorok írója ezer gondjával és munkájával magárahagyva, többé alig szentelhetett időt még redukált tervének keresztülviteléhez is.

Mindebből következik, hogy tetemesen megapadt terjedelmű Évkönyvünknek a tartalma is eltér attól, melyet eredetileg elgondoltunk. De az intézetünket ez évben ért nagy veszteség — melyről részletesen és illendőképpen következő Évkönyvünk fog számot adni — és munkálkodásunkat befolyásoló zavaró körülmények dacára igyekeztünk, ha terjedelemre nem is, de tartalmilag az előbbiekkel egyenlő értékű Évkönyvet előállítani, melyet a benne tárgyalt esztendő nagyérdemű halottjának, az 1935 április hó 7-én elhunyt Löfkovits Arthur múzeumigazgató nemes emlékének ajánlunk, aki 1902 okt. 26-án a városa iránti szeretet, a magyar kultúra iránti érzék és az áldozatkészség önzetlensége jegyében lerakta alapjait a nagy Déri Múzeummá fejlődött egykori szerény városi kis múzeumnak...

I. RÉSZ.

JELENTÉS
DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS DÉRI MÚZEUMA 1935. ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL ÉS ÁLLAPOTÁRÓL.

I. fejezet.

A belső berendezési munkálatok folytatása. Átszervezések és csoportosítások.

A Déri Múzeum vezetősége minden esztendőben gondot fordít arra, hogy országosan jóhírben álló modern tanító rendszerű berendezését lehetőleg tökéletesítse, ott, ahol félbemaradt, folytassa. Minden esetben hű marad eredeti elgondolásához: a magyar nép egyszerű fiait érthető nyelven tanítani úgy, hogy e módszerben a legkényesebb ízlésű hazai és külföldi látogató, sőt a tudós is tanulságos szórakozást, lelki épülést találjon.

A II. emeleti Déri-gyüjtemény egyiptomi és görög-római termei után az elmúlt évben az európai közép- és újkori művelődéstörténeti emlékeket magába foglaló XVIII. számú ú. n. nagyterem került sorra. Ebbe és a következő XIX. számú terembe a berendező bizottság már a megnyitás évében, 1930-ban 43 fényképnagyítást helyezett a falra, melyek a nevezetesebb magyarhoni építészeti műemlékeket ábrázolják. Ezeknek kiegészítéséül a múzeum vezetősége az alsó ablaktáblákra az elmúlt évben 29 drb színezett diapozitívet helyezett el. Ezek a közkedvelt, a termeket tényleg nagyon élénkítő, főleg a tanuló ifjúság részére szolgáló képek bemutatják a látogatónak 1. a magyar szentkoronát; 2. a szentkorona ékítményeit; 3. koronázási jelvényeket; 4. Szent István király koporsóját; 5. Lehel kürtjét; 6. koronázási eskükeresztet; 7. Szent László király hermáját; 8. Szent György lovas szobrát; 9. Zsigmond király nyergét; 10. miseampolnákat a XV. századból; 11—19. felvételeket a nyírbátori református templom harangtornyáról és belső berendezési tárgyairól; 20—21. Mátyás király és Beatrice királyné márvány mellszobrait a XV. századból (G. Dalmata olasz szobrász műve); 22. egy Korvin-kodex lapját; 23. a Hunyadi család címerét; 24. Hunyadi Mátyás

király misekönyvét ; 25. Bocskay István egykorú arcképét ; 26. Bocskay koronáját ; 27. a bécsi-béke utolsó lapját ; 28. Bocskay István adománylevelét a szabadhajdúk részére 1606-ból és 29. lovas hajdúk harci lobogóját 1606-ból (a két utóbbi eredetijét Hajdúszoboszlón őrzik). A diapozitíveket Kozman Leó fényképész készítette, aki Budapestre költözvén, nem múzeumi rendelésre készített nagyszámú negatív lemezeit egy tételben a múzeumnak adta el. Úgy ezek, mint az összes múzeumi negatívok (lemezek és filmek), továbbá diapozitívek új csoportosítása és jegyzékbe foglalása végett a múzeum vezetősége több ezer példányban, kétféle nagyságban egységes borítékot készíttetett. A rendezés munkája, melyhez új leltári könyv készült, 1935 végén indult meg.

Ezt megelőzőleg az igazgatóság igen szükségessé vált rendezési munkálatokat végeztetett el. Így a sokszor igénybevett Déri-féle néprajzi képek, továbbá az összes raktári metszetek, rajzok, színes és nem színes műlapok, képes nyomtatványok stb. és a térképek részére megfelelő mappákat, a megnövekedett exlibris-gyüjtemény részére pedig 6 drb vászonnal bevont dobozt készíttetett. Erről az anyagról, mely a mappák által most került megfelelő kezelésbe éspedig a metszetekről és a reprodukciókról, továbbá külön a térképanyagról dr. Balogh István, múzeumunkban már évek óta önként és ingyenesen dolgozó tanár volt szíves két jegyzéket készíteni (404—1935., 489—1935. DMsz.), míg az exlibris-gyüjtemény minden egyes darabjának fekete kartonlapokra való felragasztását és csoportosítását Reisinger Jenő gyüjtő, csupán az ügy iránti lelkesedésből végezte el. A múzeum exlibris-gyüjteménye lelkes gyüjtők jóvoltából egyre nagyobb mérvben gyarapodik.

Kívülről érkezett beavatkozásra a Déri Múzeum belső berendezési ügyeinek egy régóta vajúdó kérdése került ismét felszínre az elmúlt esztendő során. Ez a múzeumi Thaly-szoba teljesebb mértékű, az összes Thaly-ereklyéket és bútorokat felölelő berendezésének ügye. Ugyanis Thaly Kálmán unokaöccse Thaly Dezső gazdasági főtanácsos nyug. kir. jószágigazgató augusztus 28-án a múzeumban járván, megtekintette a földszint XI. számú szobában dr. Sőregi János múzeumőr által még 1930-ban berendezett Thaly-szobát. Ebben a kisméretű szobában természetesen nem lehetett mindent összezsúfolni. A helyzetnek megfelelően kiállításra kerültek benne a becsesebb Thaly-ereklyék és faliképek, de a bútorok közül csak egy szalon asztal, három karosszék és egy kisebb könyvszekrény Thaly könyveivel együtt. Thaly Dezső főtanácsos a város egykori vezetősége által tett ígéretekre támaszkodva, ennyivel most sem volt megelégedve. Régi követelését a Thaly-bútorokat illetőleg felújította, mind a múzeum igazgatósága előtt, mind pedig a város polgármesteréhez, dr. Kölcsey Sándorhoz,

november 26-án intézett levelében. A múzeum igazgatója e javaslattétel végett kiadott levélre hosszabb beadványban fejtette ki álláspontját, mely szerint a jelenlegi Thaly-szobát a sokat emlegetett íróasztallal ki kell bővíteni, a ki nem állított bútorokat pedig helyszűke miatt rendelkezésre kell bocsátani. December 9-én két íróasztalt be is helyezett a Thaly-szobába. Ecsedi István igazgatóval egyezőleg nyilatkozott dr. Zoltai Lajos nyug. múzeumigazgató is, az ügy történetét részletesen ismertető iratában, melyet a múzeum igazgatójának kérelmére készített, mint az ügynek egykori referense. Dr. Kölcsey Sándor polgármester azonban a kérdésnek ilyetén való megoldását nem találta célravezetőnek. A polgármester arra az álláspontra helyezkedett, hogyha már egyszer a város elfogadta a bútorokat és bármilyen formában is ígéretet tett a kiállítására, akkor azt meg is kell cselekedni. Ha nem férnek el egy terembe, igénybe kell venni egy másik termet. Ha pedig a két szoba egymás mellett a múzeum földszintjén egyéb berendezési tervek miatt nem lehetséges, úgy a szomszédos múzeumi raktárházban kell a bútoroknak egy termet kiüríteni. Megbízta dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnokot, hogy a bútoranyagot személyesen tekintse meg. Ez alkalommal Sőregi múzeumőr javasolta, hogy a Thaly-ereklyék és bútorok együttesen állíttassanak ki, a Fűvészkert-utca 2. sz. alatti raktárépületben. Ezáltal a Déri Múzeumban felszabadulna a mostani Thaly-szoba, mely a múzeumi kézi szakkönyvtár, a Déri-féle metszet és könyvgyüjtemény, továbbá a levéltári anyag elhelyezésére is igen megfelelő lenne, az egyhangú Thaly-bútorokat pedig a képanyaggal és az ereklyéket tartalmazó tárlókkal fel lehetne élénkíteni. A polgármester 1936 január 15-én maga is megtekintette a Thaly-bútorokat, a szomszédos raktárhelyiség javaslatba hozott termeit és egy tervezet kidolgozását kérte. Sőregi múzeumőr a keleti szárnyon könnyebben megközelíthető és a többi helyiségektől elzárható délkeleti sarokszobát és annak előszobáját is igénybe véve, pontos helyszínrajzzal elkészítette az általános tervet, melyet Thaly Dezső megnyugvással fogadott el. E terv alapján készült el 1936 tavaszán a Thaly Kálmán-emlékmúzeum.

A Fűvészkert utca 2. szám alatti szomszédos raktárhelyiség további berendezését is folytatta a múzeum vezetősége. A keleti szárnyon a szobrok termében hatalmas állványt készíttetett és erre, továbbá a falakra, minden egyes szobrászművészeti tárgyat szemmel látható állapotba helyezett el. Így ezek a könnyen sérülő, főleg gipsztárgyak, megfelelő elrendezést nyertek.

A Déri Múzeum helyiségében az alagsorban berendezett szénkénegező kamra egy új, 150×150×70 cm. nagyságú, belől horganylemezzel bélelt szénkénegező ládát kapott, melybe a tavaszi és nyári szénkénegezések most már gyorsabb ütemben eszközölhetők.

II. fejezet.

A Hortobágyi Múzeum átszervezése.

A pusztai könyvtár alapítása és egyéb munkálatok.

Az a szeretet és megértés, melyben a világhírű hortobágyi pusztát járó hazai és külföldi turisták, vadászok és kirándulók a csárda épületében berendezett Hortobágyi Múzeumot része-

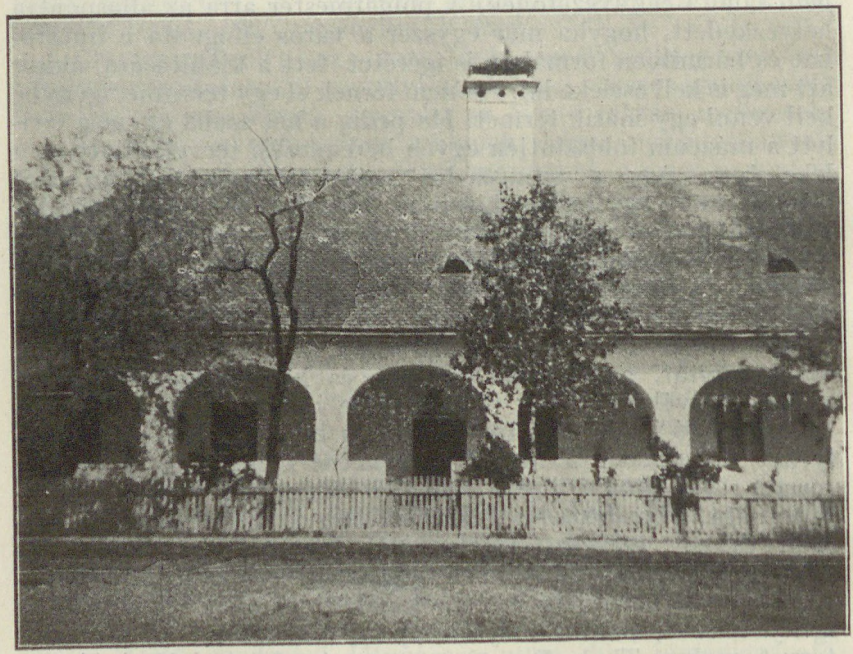

Fig. 2. kép.

A Hortobágyi csárda nyugati része, melynek három szobájában van a Hortobágyi Múzeum. Középen a Múzeum bejárata.

Der westliche Teil der Hortobágyer Csárda, in welcher das aus 3 Zimmern bestehende Hortobágyer Museum untergebracht ist. In der Mitte der Eingang zum Museum.

sítették, arra indította a Déri Múzeum vezetőségét, hogy annak tökéletesítését, kiegészítését a rendelkezésére álló anyagi viszonyokhoz mérten évenként munkaprogrammjába vegye. Terveinek fokozatos megvalósítását elősegíti egyrészt az a körülmény, hogy a város vezetősége maga is a csárda és a Máta kör-

nyékének idegenforgalmi szempontból való átszervezésére újabb és újabb határozatokat hoz, melyekben mindenkor gondot fordít az első magyar pusztai múzeum fejlesztésére is. Így a márc. 21-én szemlét tartó bizottság, melyben a múzeum igazgatója is résztvett, 402/21—1935. gü. sz. jelentésére kiadott 13,104—1935. II. sz. határozat elrendeli, hogy a múzeum vezetősége a Hortobágyi Múzeumot a Déri Múzeum raktári anyagából gyarapítsa, a madár- és emlősállatgyüjteményt pedig újabb szerzésekkel egészítse ki. Ez utóbbi rendelkezés értelmében a múzeum vezetősége együttműködés céljából megkereste az

Fig. 3. kép.

Benyovszky István: Vágtató ménes. Olajfestmény a Hortobágyi Múzeum első szobájában.

Stefan Benyovszky „Galoppierendes Gestüt." Ölgemälde im ersten Zimmer des Hortobágyer Museums.

egyetemi Állattani Intézet igazgatóságát, mely a város hozzájárulásával és támogatásával a vadászati engedélyt a területet bérlő debreceni Vadásztársulattól megkapta. Dr. Sátori József tanársegéd vállalta a még hiányzó zoologiai anyag összegyüjtését. Az elmúlt évben dr. Sátorit katonai szolgálata akadályozta ezirányú tevékenységében, ellenben a magyar és külföldi vadászok, főleg a hortobágyi csárdának 1935 október 1-től kezdve új bérlője Németh Nándor szíves fáradozása és figyelme következtében számos új madárral gyarapították a múzeum gyüjteményét.

Ami a Hortobágyi Múzeum egyéb természetű anyagának kiegészítését illeti, ezen a téren lényeges átalakításokra és átszervezésekre volt szükség. Sőregi múzeumőr a munkálatok

megtervezése és foganatosítása végett május 4-én, 29-én, jún. 1-én, október 18-án és 1936 január 11-én járt a Hortobágyon. Átszervezési javaslatai, illetve munkálatai a következők voltak :

Az I. számú szobában a nedves fal miatt elpenészedett hat növénytani táblát a bejárati ajtó köré csoportosította és javasolta, hogy a színtelen préselt növények helyett ugyanazoknak színes ábráit kell elkészíttetni, mely tetszetősebb és szemlél-

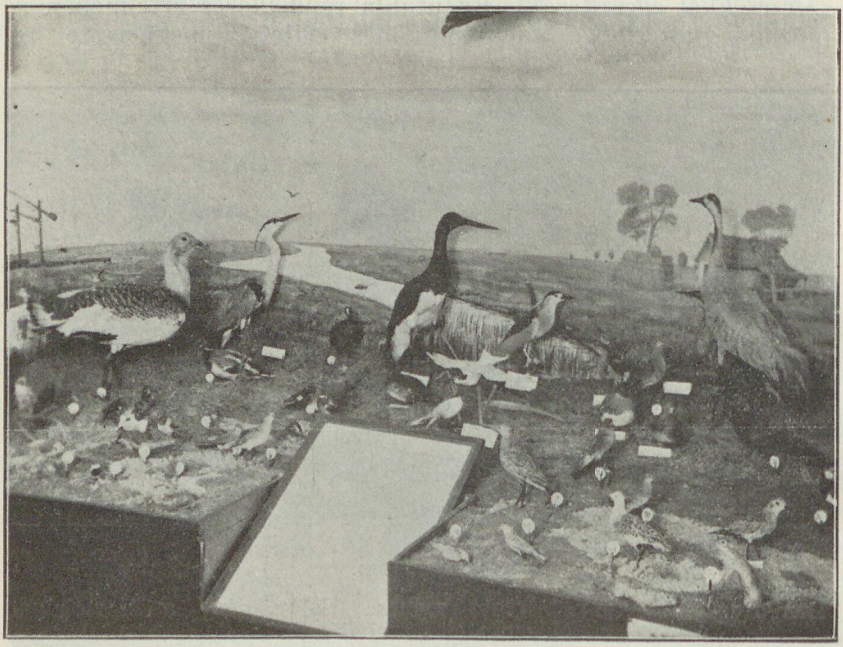

Fig. 4. kép.

Diorama a Hortobágyi Múzeumban. A puszta jellegzetes madarai az első szobában.

Diorama im Hortobágyer Museum. Die kennzeichnenden Vögel der Puszta im ersten Zimmer.

tetőbb lesz. A növénytani táblák és az azokhoz csatlakozó geologiai grafikon helyébe a falra állványokra helyezett madarakat tett. A madarak szemben lévő dioramaját, melynek L-alakú dobogója volt, kibővíteni javasolta, hogy erre minél több madár legyen elhelyezhető. Ecsedi igazgató Benyovszky István neves festőművésszel egy hatalmas olajfestményt készíttetett, mely vágtató ménest ábrázol és amely az I. szobából a II. szobába vezető átjáró felé került.

A II. néprajzi szobából a művelődéstörténeti vonatkozású

képeket a III. szobába vitték s azok helyébe tisztán néprajzi vonatkozású képek kerültek. E szoba közepére egy 70 cm. magas, 200×120 cm. nagyságú dobogót terveztek, melyre a Hortobágyon előforduló összes vadlibák kerültek. Ugyanilyen dobogó jön majd a III. művelődéstörténeti és őskori szoba közepére is, a puszta téli madárvendégeinek bemutatására.

Az az elgondolás, hogy mind a három szobában legyen

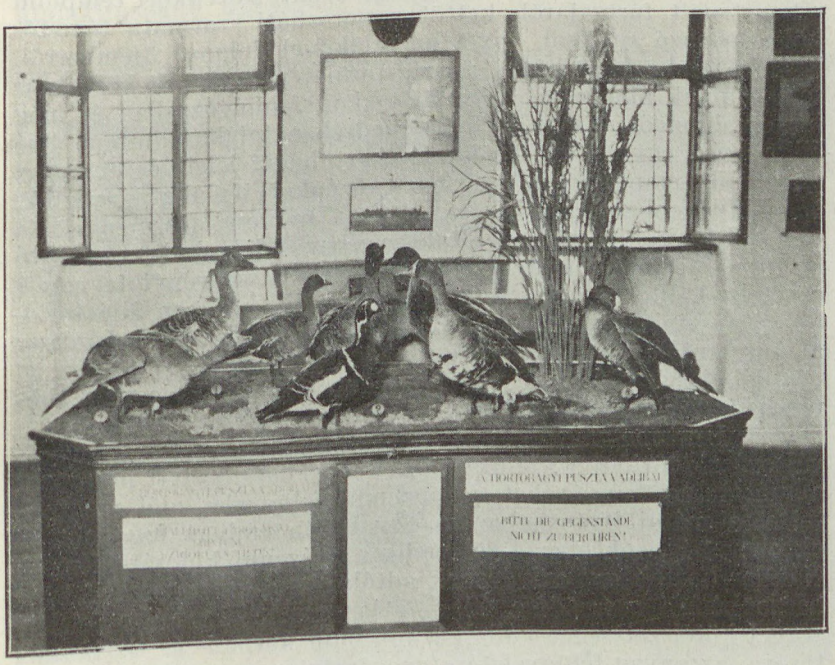

Fig. 5. kép.

Részlet a Hortobágyi Múzeumból. Vadlibák csoportja a második szobában.

Teilansicht aus dem Hortobágyer Museum. Die Gruppe der Wildgänse im zweiten Zimmer.

egy-egy madárcsoport, azon a tapasztalaton alapszik, hogy a puszta jórészt nehezen megközelíthető madárvilága a nagyközönséget, de különösen a vadászokat, a legjobban érdekli. A pásztor népet, annak viseletét, szokásait mindenki a pusztán szereti látni és megismerni, de a fauna és a flóra közelebbi megismerése és megszeretése csak a közvetlen szemlélet által, a múzeumban csoportosított egyedeken történhetik. Ez az elgondolás a Főfelügyelőség teljes helyeslésével találkozik.

Ugyanez áll a puszta múltjának bemutatására is. A III.

szobában látható ős-, népvándorlás- és középkori történeti anyag csak megfelelő magyarázatok és szemléltető képek által érvényesülhet. Itt tehát a rendező nem a tárgyi anyag gyarapítására, hanem inkább települési térképekre, a nevezetesebb leleteket ábrázoló színes festmények kiállítására fektette a fősúlyt. Ifj. Kovács János festőművész hét vízfestésű színes képet készített éspedig: egyet a pusztai mesterséges halmokról, egyet őskori edényekről, egyet a görbeháti középkori templom rekonstruált formájáról, kettőt a porosháti szarmata temetőből származó sírokról, egyet az őrlőkővel dolgozó ősemberről. Ezeken felül a hortobágyi puszta területén feltárt öt középkori templomnak alaprajzát helyezték ki új feldolgozásban és még három dobogót. Egyre a Tisza medrében talált mammut alsó állkapcsát, egyre kézi őrlőkövet (hortobágyi lelet) és egyre az elpusztult templomokból származó középkori téglákat helyezték.

Ugyanebben a szobában, mely a művészi festmények és egyéb képek kihelyezése által nagyban felélénkült, egy ajtó kívülre tételével keletkezett fülkébe polcos szekrényt tervezett a rendező. Ide kerültek mutatóul az eddig középen álló tárlóból a pusztai régészeti leletek, míg a fölszabadult középrészre a már fentebb említett madárdobogó jön.

Mindezeknek keresztülvitele természetesen legnagyobbrészben 1936-ra tolódott át.

A Hortobágyi Múzeum felügyeletét illetőleg is lényeges változások történtek. Miután az egyik polgármesteri határozat a mátai mezőrendőröket a múzeumi felügyelet alól mentesítette, a mátai biztoshelyettes egy külön embert fogadott fel október 1-ig, október 1-től pedig a múzeum kulcsát Németh Nándor hortobágyi csárdásnak adták át, aki a várossal kötött haszonbérleti szerződése 40. pontja értelmében teljes felelősséggel kötelezettséget vállalt a múzeum karban- és tisztántartására, az anyag felügyeletére, megőrzésére, a vendégek részére való bemutatásra azzal a kikötéssel azonban, hogy belépőjegyeket csak a gazdasági tanácsnok és a Déri Múzeum igazgatóságával kötendő közös megegyezés szerint szedhet. E szerződés értelmében a múzeumi anyag átadása céljából leltár készítése vált szükségessé, melyet dr. Balogh István írt össze. A további fejlemények 1936-ra tartoznak.

Itt említendő meg, hogy Németh Nándor hortobágyi csárdás kérelmére Ecsedi igazgató a polgármester engedélyével a Közművelődési Könyvtár anyagából és részben a sajátjából is egy százkötetes kis könyvtárat létesített, az ott megforduló vendégek és az ottan körül élők részére. Ez tehát a városi Közművelődési Könyvtár első fiókkönyvtára. Az a szívós készség sem hagyható említés nélkül, melyet Németh Nándor hortobágyi csárdás a pusztai múzeum érdekében nyilvánít azáltal, hogy alkalmak adtán saját autójával hordja ki mindazokat a

kitömött madarakat, bútorokat, melyek idehaza időnként elkészülnek.

A múzeumvezetősége nemcsak a pusztai múzeum és könyvtár, hanem a pusztai idegenforgalom fokozása végett felmerült egyéb teendőkből is kiveszi részét. Ecsedi igazgató tagja volt annak a bizottságnak, mely az elmúlt évben a pusztán számos helyszíni szemlét tartott és sok életre való eszmét termelt az átalakításokat, újításokat illetőleg.

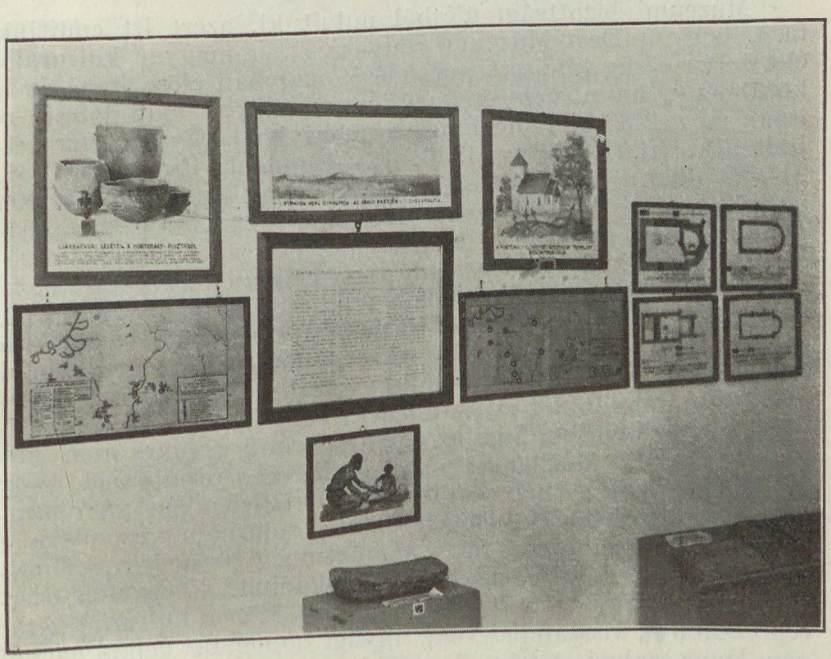

Fig. 6. kép.

Részlet a Hortobágyi Múzeumból. Magyarázó feliratok, települési térképek és régészeti tárgyú festmények a harmadik szobában.

Teilansicht aus dem Hortobágyer Museum. Erklärende Aufschriften, Besiedelungskarten und Bilder von archäologischen Funden im dritten Zimmer.

E helyen szabad legyen azonban hangsúlyoznunk, hogy a múzeum vezetősége nem helyeselheti a még romlatlan pásztornépség cirkuszi mutatványokra való betanítását. Inkább az idegent kell kényelmes közlekedési eszközök rendelkezésére bocsátásával ránevelni arra, hogy a pásztort a nyája mellett, tanyája körül keresse fel s ott ismerje meg azok sajátságos, eredeti életmódját, szokásait, viseletét, a nyájakat, a puszta természeti szépségeit.

III. fejezet.

Múzeumi és könyvtári felügyelőbizottság működése.

Munkaterv elkészítése, házirend.

Múzeumi bizottsági ülésből indult ki, azért itt említjük meg, hogy a Déri Múzeum elhivatását, a magyar kulturális élet terén eddig kifejtett működését nagyban elősegítené az a körülmény, ha a vezetőségnek egy múzeumi alap létesítése iránt még 1933-ban megindított mozgalmát egyszer már teljesítenék. (L. Évkönyv 1933. 12—13 oldal, Évkönyv 1934. 21—22 oldal.) Arról van szó ugyanis, hogy azt a közel 27,000 pengőt, mely a berendezéskor 1930-ban megmaradt, mint alapot, évenként gyarapítva a belépőjegyek és teremdíjak összegével, kamataival tényleg a múzeum céljaira fordítanák. Ez a kívánság előzetes értekezleteken félig-meddig már sikerült is, azonban a közgyűlés elé 1935-ben sem került, sőt legújabban az évi bevételeknek csak azt a részét hajlandó a város múzeumi célra engedélyezni, mely a költségvetésben előirányzott összegen felül mint többlet mutatkoznék, vagy ha egyéb megtakarítások eszközöltetnek. Sem az egyikre, sem a másikra nincs mit építeni. A Déri Múzeumra nézve életbevágó jelentőségű, hogy az Évkönyvnek a már eddig elért terjedelemben való megjelenése biztosíttassék. Éppen ezért a múzeum vezetősége e helyen is hangsúlyozza, hogy a múzeum gyarapodása, csínosítása anyagiak miatt ideig-óráig megakadhat, de egyetlen szervét, az Évkönyvet, mely itthon és külföldön e kultúrintézetet reprezentálja, visszafejleszteni, anyagi támogatás nélkül hagyni nem lenne szabad. A város megértő vezetősége már három éven keresztül lehetővé tette, hogy olyan kiadvány jelenhessék meg, amilyennel egy vidéki múzeum sem dicsekedhetik. Miután 1937-re sikerült a 800 pengő fedezetet 1000 pengőre felemelni, megvan a remény arra, hogy egy nagyobb terjedelmű Évkönyv megjelenését a város költségvetésileg is fogja egyszer biztosítani.

A múzeum felügyelőbizottságának 1935-ben választott tagjai voltak: Dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnok elnök, dr. Rugonfalvi Kiss István egyetemi tanár, dr. Csűrös Ferenc nyug. kultúrtanácsnok, dr. Szentpéteri Kun Béla egyetemi tanár, dr. Márk Endre udvari tanácsos, Sesztina Jenő kormányfőtanácsos; hivatalból: Dr. Ecsedi István múzeumigazgató előadó és dr. Sőregi János múzeumőr, jegyző.

A múzeumi és könyvtári felügyelőbizottság 1935-ben, miután a múzeum ügyvitelében e fórum elé tartozó lényegesebb

kérdések nem adódtak, csupán egy ízben, június hó 13-án tartott ülést.

A Déri Múzeum életében ez a bizottsági ülés nem közönséges jelentőségű, amennyiben a múzeum tisztviselői ezen az ülésen vettek búcsút a március 1-ével nyugalomba vonult dr. Csűrös Ferenc kultúrtanácsnoktól, aki 1915-től kezdve, tehát húsz esztendőn keresztül irányította, mint a múzeumbizottság elnöke, a városi múzeum működését. Dr. Csűrös Ferenc, mint az ősi debreceni Kollégium tanára, tudományos és irodalmi érdemei révén jutott a városi közművelődési ügyosztály élére. Azok között az alkotások között, melyeket részint önállóan, részint főtisztviselőtársaival karöltve közéleti tevékenysége alatt létrehozott, kimagasló helyet foglalnak el a városi képtár, a Közművelődési Könyvtár és maga a Déri Múzeum. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy dr. Csűrös Ferenc kultúrtanácsnok később egy fedél alatt egyesítette a három intézményt és mindenkor és minden alkalommal szeretetével, messzemenő erkölcsi pártfogásával tüntette ki. Szívén viselte a kifejlesztés, előrehaladás gondjait. Amit tett, méltán megilleti, hogy azt mint nemes odaadó munkásságot könyveljük el. Mindebből következik, hogy senki nálánál jobban nem örült a könyvtár és múzeum nagy látogatottságának, ez intézmények jóhírnevének és nem is örülhetett, mert hiszen ő már 1918-ban kiadott „Debrecen közművelődési feladatai a háború után" c. tanulmányában körvonalazta azokat az irányelveket, melyek alapján később a Déri Múzeumot, mint kultúrházat megszervezték. 1919 óta állandó összeköttetést tartott fenn Déri Frigyessel; felkereste őt Bécsben is; oroszlánrésze volt az intézmény elhelyezése és kialakítása körül és 1930 május 25.-i megnyitásakor az országos ünnepélynek egyik szónoka volt. (Lásd: Jelentés 1930.) Aki munkás életében ennyire a múzeumhoz nőtt, természetes, hogy attól nyugalomba vonulása után sem tud egyszerre megválni. Így bár minden közéleti megbízatást elhárított magától, múzeumi bizottsági tagságát továbbra is vállalta s így a múzeum vezetőségének és a múzeumi bizottság új elnökének dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnoknak ez ülésen alkalmuk volt a távozó Csűrös Ferencnek személyesen is az elismerés és hála szavainak nyilvánításával köszönetet mondani és kérni őt arra, hogy a múzeumot szeretetével, figyelmével és jótanácsaival továbbra is tisztelje meg.

Ugyanezen az ülésen üdvözölte Ecsedi igazgató Csűrös Ferenc hivatali utódját dr. Balogh Sándort, akkor még behelyettesített, de röviddel ezután, június 19-én egyhangúlag megválasztott kultúrtanácsnokot, kérve őt, hogy a város büszkeségére a Déri Múzeumra éberen vigyázzon, hogy „annak fénye még intenzívebben világítson át a jövőben a borongós magyar égen."

E személyi változással kapcsolatos háziünnepség után a múzeumigazgató ismertette a bizottság előtt a múzeumi Évkönyv első részét, a múzeum és Közművelődési Könyvtár 1934. évi működéséről és állapotáról készített Jelentést. A bizottság a szakdolgozatot, mely hű és részletes képet nyujt a Déri Múzeum egyévi életéről, teljes elismeréssel vette tudomásul és kérte a polgármestert, hogy ezt a múzeumi tisztviselők szakdolgozatával együtt, képekkel illusztrálva, 600 példányban, német kivonattal kinyomatni engedélyezze. Egyben hozzájárult a bizottság ahhoz, hogy a Jelentést az újabb gyakorlatnak megfelelően ne kéziratban, hanem kinyomatás után, mint az Évkönyv egy részét terjeszthesse az igazgatóság a közgyűlés elé. A közgyüjtemények Országos Főfelügyelősége pedig, tekintettel az elmúlt évi átmeneti állapotra, a múzeum kérelmére szintén beleegyezett abba, hogy az évi Jelentés ne március végéig, hanem kinyomatás után terjesztessék fel. Az Évkönyv 1935 őszén jelent meg. Ugyanez a bizottsági ülés pártfogólag terjesztette fel Gulyás Sarolta id. könyvtári napidíjas állandósítása iránti kérvényét a polgármesterhez, azonban eredményre nem vezetett.

Mióta a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 9300—1935. III. sz. rendelete január 20-án megjelent, a múzeum ügyvitelében lényeges változások történtek. Így minden közgyüjtemény elmúlt évi működéséről és állapotáról a következő év március elejéig tartozik részletes jelentést tenni a Közgyüjtemények Országos Főfelügyelőségéhez. Úgyszintén a következő év munkatervét a megelőző év október végéig kell benyujtani.

A régészeti osztály vezetője, miután a Főfelügyelőség július 6-án kelt leiratában az államsegély felhasználását illetőleg a régészeti kutatások költségeire nem gondolt, július 17-én kelt feliratában az évi ásatási munkatervét felterjesztette és kérte az 1200 P államsegély egynegyed részének engedélyezését, miután a Főfelügyelőség leirata értelmében ehhez előzetes hozzájárulásra volt szükség. A régészeti ásatások a Felügyelőség október 5-én kelt engedélyével tényleg meg is történtek.

Az 1936. évre szóló munkatervet, a néprajzi és régészeti kutatások folytatását és a Közművelődési Könyvtár fejlesztését felölelő Jelentést október végén terjesztette fel az igazgatóság a Felügyelőséghez. (579—1936. DM. sz.) Mindezek a jelentések vázolták azokat a munkálatokat, melyekről a múzeumi Évkönyvek beszámolnak.

A múzeum igazgatója kénytelen volt az elmúlt évben a folyosóra egy házirendet kifüggeszteni, mely 12 pontban figyelmezteti a múzeum alkalmazottait és látogatóit, különösen a múzeumban előadások és képkiállítások alatt tartózkodó vendégeket a rend, tisztaság és csend megtartására, az ingyenes ruhatárak kötelező használatára és hasonló magatartásokra.

IV. fejezet.

A múzeum a helyi és országos közművelődés szolgálatában.

A Déri Múzeum mint kultúrház öt évi munkás élete alatt megtalálta és elfoglalta azt a helyet, melyről a magyar kultúra előbbrevitele érdekében folytatott örökös lázas tevékenység nagy munkájából az őt megillető részt a legeredményesebben veheti ki. A csonka ország keleti határszélén, a Tiszántúl kultúrcentrumában szinte már kiforrott, lényegében évről-évre ismétlődő munkaterv szerint végzi kultúrfeladatát.

A múzeum vezetőségét mind az intézetek, mind magánosok részéről minden évben más-más, de mégis ugyanolyan természetű nagyszámú megkeresések, kérdezősködések foglalkoztatják. Az egyiknek felvilágosítást ad, a másiknak kisegítéssel, a harmadiknak jótanáccsal szolgál. Egyik nap tárgyi emlékeit gyarapítja, másik nap kikölcsönzi azok feleslegét, vagy azokról leírást, fényképeket ad a tudomány és művészet céljaira. A Déri Múzeumhoz, mint a helyi és országos közművelődés egyik munkásához mindenki bizalommal fordul. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy a fontosabb iktatott ügyiratok száma 1935-ben 730-ra rugott. Ha valakinek a kérését nem tudta teljesíteni, nem rajta mulott.

Mindezideig nem jutott dülőre Langlet Valdemár svéd író, főkonzuli titkár amaz akciója, hogy a Széchényi-u. 6. szám alatti öreg háznak az a része, melyben XII. Károly svéd király 1714 szeptember 16-án megszállott, nyilvános emlékmúzeummá alakíttassék át. Langlet Valdemár 1931-ben járt Debrecenben. Akkori elgondolásait Debrecen városára támaszkodva szerette volna megoldani. Miután fedezet hiánya miatt csak erkölcsi támogatásra kapott ígéretet, az ügy megvalósulásáig nem jutott. Időközben Langlet magyarországi élményeiről könyvet adott ki, melyben a debreceni emlék-múzeum ügyét is felemlítette. Egy gazdag svéd ember ezen felbuzdulva, a debreceni ház megvásárlására tett ígéretet. Így került ez az ügy 1935. év elején ismét felszínre. Langlet január 21-én kelt levelében felkereste a múzeum igazgatóságát a következő kérdésekkel: érdekli-e a múzeumot ez az ügy, ki a kérdéses ház tulajdonosa, eladó-e a ház és mi az ára, hajlandó volna-e a város csak a külső tatarozást saját költségén elvégezni és a Déri Múzeum hajlandó lenne-e a felügyeletet és az anyagi felelősséget vállalni? Azonban a kérdéses ház nem magántulajdon lévén, a múzeum igazgatója által értesített Debreceni Jótékony Nőegylet, mint háztulajdo-

nos, az ügyet nem tudta olyan gyorsan elintézni, ahogy azt a választ türelmetlenül váró Langlet Valdemár szerette volna. A debreceni Jótékony Nőegylet előzetes többszöri tárgyalások és a helyszíni szemlék után csak március 26-án tartotta meg választmányi ülését, amely ülés jegyzőkönyvének 2. sz. kivonata értelmében a kérdéses házat 200 □-öl telekkel 40,000 pengőért hajlandó eladni. Több, mint egy hónap eltelt, míg a Nőegylet a jegyzőkönyvi kivonatot a múzeumnak többszöri sürgetésére áttette. Eközben a jövőbeli utcaszabályozás által is erősen érintett ház külső restaurálása ügyében tárgyalt az igazgatóság a műszaki ügyosztállyal, mely a 7—8000 P-s költség vállalására semmi biztató ígéretet nem tehetett. Megvétel előtt pedig a városhoz hivatalos beadvánnyal fordulni nem lehet. Ami a felvetett eszmét, a felügyeletet és az anyagi felelősséget illeti, mindezeket a Déri Múzeum a legnagyobb készséggel vállalja. Mindezekről a május 3-án levélben részletesen értesített Langlet Valdemár akciójával úgylátszik felhagyott. Teljesen elfogulatlanul ítélve meg a helyzetet: az építészeti műemlékekben meglehetős szegény városnak csak előnyére válna, ha egy több mint 200 éves ősi debreceni úriház régi formájába visszaállítva az utókor számára megmaradhatna. Az az anyagi hozzájárulás, mely a Langlet elgondolásához a város részéről szükséges volna, mind idegenforgalmi, mind műemlékvédelmi szempontból kifizetné magát.

A múzeum terjeszkedése egyes anyagcsoportjának kirajzása által, nemzetnevelés szempontjából igen fontos tényező. — A XII. Károly svéd király-emlékmúzeummal kapcsolatban is szóbakerült megfelelő tárgyak átengedése. Az elmúlt évben a múzeum igazgatósága a Közművelődési Könyvtár anyagából két fiókkönyvtárat alapított. Az egyik a II. fejezetben már említett Hortobágyi Csárda könyvtára, a másik pedig a 49,866—1935. IV. sz. határozat engedélyével a Városi Szegényház részére adott 100 drb szépirodalmi mű. Ez utóbbi csoport a könyvtár forgalmából kivont, esetleg hiányos könyvek közül került ki. Azonban arra teljesen elegendők ezek a könyvek, hogy azok a szegény emberek, akik a világtól elvonulva éldegélnek, néha-néha valami szellemi táplálékhoz is jussanak. Különben a tanyai és külsőségi részeken ezeket a fiókkönyvtárakat a múzeum a lehetőség szerint gyarapítani szeretné. Itt említendő meg, hogy a montreali magyar református egyház kívánságára, a messze Kanadában élő magyar testvéreink részére, a múzeum igazgatója tíz kötet könyvet küldött ajándékba, melyet Fehér Mihály lelkipásztor meleghangú levélben köszönt meg. Az 1931-ben a tokiói tudományos múzeumba küldött néprajzi csereanyag, ugyanez évben a helsinki finn nemzeti múzeumnak ajándékozott néprajzi tárgyak felemlítésével, nyugat felé Montreal a legtávolabbi pont, ameddig a Déri

Múzeum a magyar ügy érdekében egy szikrát, ha mindjárt oly parányi is, kipattantott.

Debrecen város és a Déri Múzeum nevét, jóhírét terjesztik azok a tárgykikölcsönzések, melyekkel a múzeum az országon kívül és belül rendezett kiállításokon résztvesz. Így elsőhelyen kell említeni a Fédération des Unions Intellectuelles ausztriai csoportjának (Österreichischer Kulturbund) bécsi kiállítását, melyen a Déri Múzeum a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 9154—1935. III. sz. rendelete alapján vett részt. E nagyszabású magyar népművészeti kiállítás a zedlitzgassei Hagebund termében március 2-án nyílt meg. A kiállítás rendezésével megbízott dr. Viski Károly I. o. múzeumőr jelölte meg az elküldendő tárgyakat, melyeket az igazgatóság a kiállított bárányjegysorozat kivételével, rendelkezésre bocsátott. Január 18-án postára adott 6 drb csigacsináló, 6 drb mézeskalács, a Déri-féle néprajzi képekből 55 drb népviseleti és 37 drb népépítkezési kép. A kikölcsönzött tárgyak a nagy sikert elért kiállításról június 7-én érkeztek vissza.

Egy másik igen nagyfontosságú kiállítás volt az, melyet a budapesti Magyar Történeti Múzeum Főigazgatósága az egész ország szkita — népvándorlás — és honfoglaláskori anyagából az I. emeleti termekben rendezett „a régi pusztai népek műveltsége" (Steppe-kiállítás) címen. A Déri Múzeum gróf Zichy István főigazgató megkeresésére a 26,367—1935. IV. sz. polgármesteri határozat értelmében az ondódi avar-temető válogatott darabjaival vett részt. A tárgyakat az augusztus 13-án megnyílt kiállításra dr. Fettich Nándor múzeumőr július 8-án személyesen vette át és a hónapokkal meghosszabbított, páratlanul érdekes, tanulságos, a régi pusztai kultúrát magyar és külföldi tudományos világgal és nagyközönséggel megismertető bemutatás lezajlása után dr. Horváth Tibor nemzeti múzeumi gyakornok 1936 február 9-én személyesen hozta vissza. A kiállítást Ecsedi igazgató november 6-án nézte meg, Sőregi múzeumőr pedig november 12 és 13-án tanulmányozta.

A múzeum az országos Magyar Iparművészeti Társulat ötvenéves jubiláris kiállítására 2 drb igen becses néprajzi tárgyat (borotvatok és díszes főzőfa) kölcsönzött ki, Latabár Károly iparművész kiválasztása szerint. A tárgyak november 5-én küldettek fel.

Rákóczi fejedelem halála 200 éves évfordulója alkalmából, május-augusztus hónapokban rendezett emlék-kiállításra is elküldte a múzeum a tulajdonában levő Rákóczi-ereklyék jegyzékét, azonban a Magyar Történeti Múzeum Főigazgatósága e tárgyakból egyet sem vett igénybe.

A Debrecenben lezajlott különféle kiállítások közül említendők a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara által rendezett

„Tiszántúli Ipari Kiállítás és Árumintavásár" (TIKÁV), melyet a Nagyerdőn június 6—16. közt tartottak meg. Ebből az alkalomból a múzeum a debreceni tímár céh emlékeit kölcsönözte ki, melyek a tímárok standjánál ízléses elrendezésben voltak láthatók. A rendezésnél, valamint az új életre hívott nagyerdei Leveles-csárda építkezésénél és feldíszítésénél a múzeum igazgatója személyesen is résztvett.

A múzeum a XI. honvéd gyalogezred részére lovasünnepélyhez néhány darab fegyvert, a Debreceni Városi Dalegylet részére bulgáriai útja alkalmából a Méliusz-könyvkereskedés kirakatában való bemutatás végett 16 drb versenydíjat kölcsönzött ki. Utóbbiak kölcsönzése május 1—8-ig tartott, mely utóbbi napon a tárgyak rendben visszaadattak.

A Déri Múzeum helyiségében az Ajtósi Dürer Céh által tartott Nemzetközi Exlibris- és Debreceni Grafikai Kiállítás-on (december 18—23) a múzeum egy pár igen értékes régi exlibrissel szerepelt. Ezek közül egy duplumot versenydíjul adott.

Nem annyira a kikölcsönzés, mint huzamosabb idejű letétképen három olajfestményt (Haranghy Jenő, ifj. Kovács János és sennyei Oláh István művészektől) adott a múzeum a városi szociálpolitikai ügyosztálynak hivatali helyisége díszítésére.

A 31,896—1935. IV. sz. határozat értelmében az igazgatóság a leltárból törölte és a Városi Zeneiskolának átadta Hubay Andor: Hubay Jenő otthon c. festményét, mely letétként volt a Déri Múzeumban.

Az idegenforgalmi hivatalnak átadta a múzeum, a nála levő színes fürdőképeket és a város nevezetesebb épületeiről készült fényképnagyításokat, összesen 28 darabot. Ezek csupán őrizetben voltak a múzeumban.

A múzeum vezetősége felhasználás, illetve közlés végett, múzeumi propaganda vagy ismeretterjesztés céljából számos fényképfelvételt küldött külföldi és hazai tudósoknak, intézeteknek. Így a Közgyüjtemények Országos Főfelügyelőségének felhívására J. Manninen helsinkii múzeumigazgató részére 12 darab fényképet, aki ezeket a magyar vidéki múzeumokról készülő tanulmányához akarta felhasználni. Ebben azonban a kiváló tudóst, a Déri Múzeum nemes barátját, hirtelen halála megakadályozta.

Dr. Lósy-Schmidt Ede, a Technikatörténeti Gyüjteménytár őre, a szervezés alatt álló Magyar Technikai Múzeum berendezéséhez, kérte a Déri Múzeum régészeti osztályában kiállított s az őskori technikát szemléltetve bemutató táblázatok fényképeit, melyeket az osztály vezetője a már meglévő lemezekről neki rendelkezésre bocsátott.

A Déri Múzeumról, múzeumi tárgyakról, illetve a városról és környékéről képanyagot kaptak a Budapesti Kir. Egyetemi

Nyomda, a Horthy Miklós Református Tanítóképző Intézet, Evva Gabriella „Karacs Ferencné Takács Éva válogatott munkái" c. műhöz, a Hopp Ferenc keletázsiai művészeti múzeum igazgatója, Felvinczy Takács Zoltán, dr. Zádor Anna, dr. Nékám Lajos és még számosan.

Külföldről szerzett be az igazgatóság képanyagot és adatokat Zsendovits Jánosné sz. Almássy grófnő részére Münchenből, Déri Kálmán festőművésztől, egy C. Thoma-Höfele kép ügyében.

Tudományos, illetve statisztikai adatokat kaptak a Nemzetközi Szellemi Együttműködés Magyar Nemzeti Bizottsága a Főfelügyelőség útján, a múzeum zenei, népzenei gyüjteményéről (364—1935. DMsz.); az „Országos Kalauz" szolnoki szerkesztősége az idegenforgalmat érdeklő dolgokról; a Debreceni Gazdasági Egyesület a város erdős pusztáiról, a zárt és szaggatott erdőkről, az erdős puszták megszerzéséről (112—1935. DMsz.); a Magyar Szociografiai Intézet a Déri Múzeum működéséről stb.

Arra is gondja van a múzeum igazgatóságának, hogy akár a múltban, akár a jelenben felmerült téves elnevezéseket, állításokat korrigálja. Így a vasúti menetrendekben tévesen írott Óhát-Pusztakócs helynevet *Ohat-Pusztakócs*-ra kijavítani kérte. Zoltai Lajos a „Debrecen" 1935 november 28-i számában megjelent hozzászólásában a *Puszta-Ohat-Kócs*, vagy csak egyszerűen *Ohat-Kócs*, még helyesebb elnevezést ajánlotta. A hivatalos menetrend *Ohat-Pusztakócs*-ra javította a szöveget.

A vidéki múzeum érdekében szállott síkra Ecsedi igazgató Bernáth Aurélnak „Életrevaló vidéki múzeumokat!" című a Pesti Napló 1935 január 13. számában megjelent cikke némely kitétele ellen. Ez a cikk a művészeti kultúra decentralizálásának jegyében a vidéki múzeumok átszervezését sürgeti, hivatkozva azok elhanyagolt voltára, de nem téve kivételt a modernül berendezett legújabb tanítójellegű közgyüjteményekkel, így a debreceni Déri Múzeummal sem. Az ez ügyben történt levélváltások némileg tisztázták a helyzetet.

V. fejezet.

Személyi ügyek.

Löfkovits Arthur.

1863—1935.

Múzeumi Évkönyvünk e fejezetében az immár 33 éves intézetünk tisztviselőiről mindig csak jó hírrel szolgáltunk olvasóinknak. De az idő halad, az élet küzdelmei gyorsan peregnek le szemeink előtt és a Természet rendje íme arra kényszerít, hogy e fejezet élén ezúttal szomorú húrokat pengessünk és fájó szívvel emlékezzünk múzeumunk első nemesszívű alapítójáról, Löfkovits Arthurról és az ő haláláról.

Szomorúságunk azonban csak az ő halálát illeti, mert hiszen koránál fogva még hosszú éveken át élhetett volna közöttünk! De az ő munkás életéről és nemes tetteiről mi, múzeumi emberek, akiktől távol áll minden elfogultság; akik tisztán tudjuk értékelni az emberi alkotások mennyiségét és minőségét; akik azt is tekintetbe vesszük, hogy mit mondottak és hogy gondolkoztak apáink, nagyapáink; akik tudjuk, hogy ugyanők miért lelkesedtek és miért nyujtották oda — nem ok nélkül — hálálkodó kezüket; akik vele együtt dolgoztunk: mi a *Löfkovits Arthur* érdemeiről az önérzetes megbecsülés és tiszta igazság jegyében akarunk megemlékezni.

Löfkovits Arthur abban a boldog korszakban élte java férfikorát, mely az alföldi magyar városok gazdasági fellendülésének idejét jelentette. Iparos, kereskedő, gazdálkodó, hivatalnok ma sem kíván magának szebb napokat azoknál, melyeket a világháború előtti évtizedekben látott és élvezett. És mennyi gazdag ember élt Debrecenben a háború előtt, de csak élt, felélte keresetét, vagyonát anélkül, hogy — kevesek kivételével — valami maradandót alkotott volna!?

Mert ahhoz, hogy valaki alkosson, hogy maradandót vagy valóban jót műveljen, ahhoz nem elég a vagyon, ahhoz különleges meglátás, megérzés és nem utolsósorban önzetlen lemondás kell. Talán ezen felül a kitűnő gyakorlati érzék, az éles szem, a környező kultúráramlatok, helyi kultúrjelenségek figyelemmel tartása, a lelki szükségletek felismerése és megértése azok

Fig. 7. kép.

LÖFKOVITS ARTHUR
Kozman felvétele után.

Arthur Löfkovits.
Gründer des städtischen Museums.

a tényezők, melyek az elméleti embert, a terméketlen álmodozót túlhaladva, elhomályosítva, kitermelik az alkotó kultúrember típusát.

Mi úgy érezzük, hogy ez az a pont, melyről Löfkovits Arthur alakját tekintenünk és elbírálnunk kell. Ez az a pont, melyről világosan láthatja minden elfogulatlan lélek, ki volt Löfkovits Arthur Debrecen város kultúréletében, a magyar vidéki múzeumok keletkezésének történetében.

A mi részünkről is, éppen úgy, mint a bennünket megelőző generáció részéről történt, csak a tisztelet és hála illetheti alakját. Mi csak megismételhetjük derék elődeink tettét és pedig örömmel, mert mi ma már jobban látjuk, hogy Löfkovits Arthur saját erejével, tudásával és becsületes munkájával küzdötte fel magát arra a polcra, melyen a sors kedvezése folytán, jómódba jutva, művelt lelkével és kultúrérzékével, kortársait megelőzve meglátta, mi hiányzik a naggyá lett Debrecenben, miben volt elmaradva és mit kell cselekedni? 1902-ben egy áldozatkész elgondolással lerakta a városi múzeum alapját.

Élete annyira tanulságos, érdekes, hogy érdemes és élvezetes rajta végigtekinteni. A szó szoros értelmében nagystílű férfiú volt, aki úgyis mint kereskedő, úgyis mint kultúrember, mintaképül szolgálhat minden időben.

Löfkovits Arthur 1863 május 10-én született Nagyváradon, a Kapucinus-utcában, mint haramdik gyermeke egy szerény vagyonú intelligens családnak[1]. Boldog gyermekkorát a színházkerttel szomszédos Radivojevich-házban töltötte. Elemi iskoláit szülővárosában, a felső kereskedelmi iskolát pedig Debrecenben végezte,[2] hová szülei is költöztek. Mikor a kereskedelmi érettségit letette, atyja Budapestre küldte, hol egy hatvan-utcai (ma Kossuth Lajos-u.) ékszerésznél, mint könyvelő-gyakornok, szakmájában és a gyakorlati német nyelvben való jártasságát tökéletesítette. Budapesten két évig tanult. 1882-ben visszatért Debrecenbe, a szülei házhoz és a következő év márciusában atyja kis tőkéjével önálló ékszerüzletet nyitott Debrecen főutcáján, a Schäffer-féle házban.

Tudása, jómodora, lelkes odaadása révén üzlete mihamar az elsők közé emelkedett. Főtörekvése volt, hogy addig a fővárosban vásárló vevőközönséget Budapesttől elhódítsa, amit csak úgy érhetett el, hogy minőségben és árban felvette a versenyt a főváros előkelő cégeivel.

[1] Apja Löfkovits József, nagyváradi tanító volt. Igen intelligens, művelt ember, aki a Bach-korszakban kereskedelmi iskolát alapított, vezetett, úgyszintén ő alapította a váradi első kölcsönkönyvtárat.

[2] A fejlődő ifjura a szüleiház légkörén kivül bátyja, dr. Löfkovits Márton ügyvéd, a debreceni Iparbank alapítója és vezérigazgatója volt nagyhatással, aki minden szép és nemes iránt érdeklődő ember volt és aki a törekvő ifju ambicióját, vágyait nagyban támogatta.

Kiváló kereskedelmi érzéke és szakmájában való jártassága, nagy gyakorlati tudása hamarosan megtalálták azokat a módozatokat, melyek üzletét versenyképessé tették. Hogy csak egyet említsünk a sok közül, drágaköveit nem ékszernagykereskedőktől, hanem drágakőkereskedőktől és csiszolóktól szerezte be. Csak kevesen tudták Debrecenben, hogy a jómegjelenésű, igen előzékeny modorú, a közönség teljes bizalmát élvező fiatal ékszerész Bécs, Párizs, London, Frankfurt és Antwerpen legelőkelőbb cégeivel állott összeköttetésben, amely tényke dése során életének nem egy igen érdekes epizódja játszódott le.

Önkéntesi évét 1887 októbertől a 39. gyalogezrednél Debrecenben szolgálta le. Ez alatt az idő alatt is ügyesen módját tudta ejteni, hogy naponta bejárjon jómenetelű üzletébe, melyben akkor már segédet, kisasszonyt és szolgát tartott, sőt atyját is társul vette maga mellé. A tiszti vizsgát sikeresen letéve, tartalékos hadnagy lett. 1890-ben I. Ferenc József debreceni látogatásakor a nevezetes esemény emlékére a budapesti Scheidcég által 1 arany, 50 ezüst és 200 bronz példányban emlékérmet veretett. Az arany példány átvétele után a király Löfkovits Arthur ékszerészt a városháza nagytanácstermében kihallgatáson fogadta, később egy monogrammos, koronával és brilliánsokkal díszített tűvel jutalmazta, mely ma is a család birtokában van. Löfkovits Arthur e kitüntetésre és ékszerre egész életében büszke volt és még akkor melegében a városi szegények javára 50 forintot adományozott. Az emlékérem egy példányát pedig ajándékul megküldte a Nemzeti Múzeumnak.

Üzletében a tanulók és segédek egész serege fordult meg. Nem egy közülök, kikerülve az életbe, tekintélyes ékszerész lett, sőt az érmihályfalvai beteges kis Weisz Nándor Londonban és Párizsban drágakő- és gyöngyüzletével olyan nagy vagyonra tett szert, hogy Londonban versenyistállót tartott s ő vásárolta össze az orosz cári család és török uralkodói család ékszereit. A dúsgazdag, akkor már Weisz Normann 40 év után meg is látogatta egykori főnökét, szemére vetve neki az inaskorában kapott pofonokat.

Üzletének fellendülése mihamar lehetővé tette, hogy családot is alapítson. 1892-ben elvette a híres Laczkó Adolf budapesti ékszerész, csász. és kir. udvari szállító-cég főnökének leányát, Laczkó Margitot. Ez a házasság összeköttetéseit igen kedvezően gyarapította, üzletének felvirágzását nagyban elősegítette.

Löfkovits Arthur kiváló gyakorlati érzékére vall, hogy a millenium közeledtére ékszerműhelyét olyan iparágra rendezte be, mely egy előre megjósolt nagy keresletnek a legszerencsésebb kielégítését szolgálta. Műhelyét nagy apparátussal díszmagyarruhák ékszergarnitúrájának készítésére bővítette ki. Ötvösök, vésnökök, zománcolók dolgoztak nála, az anyagilag és erkölcsi-

leg egyaránt bevált vállalkozásnál. A kiállított ékszerekért pedig megkapta az állami ezüstérmet.

Kedve, vagyona egyre növekedvén, vállalkozásaival mindnagyobb mérvben lépte túl jó hírnévre jutott debreceni ékszerészüzletének keretét. Kövér erszényével ellátogatott a bécsi Dorotheum árverésére, hol nagyértékű tárgyakat vásárolt össze, többek között Natalia szerb királyné által jótékony célra felajánlott Milán és Sándor szerb királyok hagyatékát. Ezeket Rákosi Jenővel összefogva Budapesten állította ki, amikor egyik vevője a nemrég Marsaillesben meggyilkolt Sándor szerb király, akkori trónörökös volt. Azonban szerzett műkincsei egy részét megtartotta és lakásán, üzletében gyüjtötte össze. De ha olyan tárgy birtokába jutott, mellyel üzleti hírnevét gyarapíthatta, felkereste a hazai mágnások legelőkelőbbjeit s ha velük nem ért célt, meg sem állott Vilmos-császárig.

Így 1908-ban Kolozsvárott fordult meg, hol árverésen egy díszmagyar ruhához való mentekötőt szerzett, melynek közepén aranyplakett s rajta brandenburgi György Vilmos választófejedelem zománcozott képmása volt, hátlapján címerrel. A Bethlen Gábor fejedelem udvarából származó ékszerrel, miután azt a Nemzeti Múzeumnak és számos magyar gyüjtőnek, főúrnak sikeretelenül ajánlotta fel, Berlinbe ment és felkínálta a Hohenzollern-múzeumnak. Ez alkalommal Vilmos császár elé csak azért nem jutott, mert ekkor nem volt otthon, de hazajőve Löfkovits után küldte a vételárat és egy pár igen becses monogrammos, koronával és brilliánsokkal díszített arany kézelőgombot, melyet gyermekei ma is féltve őríznek. E nevezetes ékszerrel kapcsolatban felkereste gróf Zichy Jenőt, gróf Vigyázó Ferencet, Hampel József régészt, a Nemzeti Múzeum igazgatóját. Bécsben, hol üzleti ügyben évente ötszörhatszor megfordult és igen előnyös üzleteket kötött, Rotschild báróval és Ferenc Ferdinánd udvarmesterével is tárgyalt.

Szinte hihetetlen, hogy honnan vette magának a bátorságot és szerencsét ahhoz, hogy a legelőkelőbbek ajtóit szinte játszva nyittassa fel maga előtt? ! Ha egyszerű ifjúi életkörülményeire gondolunk, elmondhatjuk, hogy egyik sokat irígyelt erény, az élelmesség, bámulatos módon kulminált egyéniségében.

Bizonyos, hogy jósorsa olyan anyagi viszonyok közé juttatta, melyben gondtalanul, életét, szakmáját és jóhírnevét szeretve, nyaranta a családjával külföldi fürdőhelyeken szórakozva, vidáman élte világát. De mint annyi sokan ezen a földi pályán, Löfkovits Arthur nem lett a pénz rabja. Ezen a sok embert fenyegető örvényes réven átsegítette őt áldott jó, nemes szíve. Érezte már ifjú korában, hogy mindent a város megértő közönségének köszönhet. Enélkül meddő lett volna minden igyekezete. És ő tudta, hogy ezért kötelességek várnak reá.

Elsősorban mint kereskedő ember rótta le hálaját a keres-

kedő társulattal szemben, mikor az 1890-es évek elején a kereskedelmi akadémia épületének órákat ajándékozott. Mindenki legteljesebb tiszteletét vívta ki a maga számára, mikor 1893-ban Simonffy Imre polgármesternek bejelentette, hogy a református Kollégiummal kapcsolatosan felállítandó bölcsészeti fakultás javára 500 forintos kegyes alapítványt tesz. Ez összeget részletekben be is fizette.

Úgylátszik, hogy már a 90-es években figyelmét nemcsak a szakmájába tartozó ékszerek, hanem a praehisztorikus és népvándorláskori tárgyak tudatos gyüjtésére is fordította. Ekkor még nem igen gondolhatott arra, hogy városának múzeumot alapítson, mert gyüjtött tárgyait részint Debrecen egykori egyetlen múzeumának, a Kollégium régiségtárának, részint a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Pedig már akkor szinte öntudatlanul benne élt a múzeumi eszme, benne motoszkált a múzeumi szakembereket mindenkor jellemző gyüjtő-kutató hajlam. 1897-ben írásbeli engedélyt eszközölt ki a Nemzeti Múzeum érem- és régiségosztályának igazgató-őrétől dr. Hampel Józseftől arra, hogy Kaba határában a tudomány érdekében Árpádkori sírokat tárhasson fel. Ez ásatást végre is hajtotta Semayer Vilibald vezetése alatt. Ezen az ásatáson Zoltai Lajos mint riporter vett részt a Debreceni Ellenőr részéről. A kutatás a község egyik ÉNY-i beltelkének kerti részén folyt, ősi érmeder partján és pedig jó eredménnyel. Kaba község előljárósága a buzgó kutatók tiszteletére nagy ebédet adott.

Löfkovits Arthur a leleteket más egyéb tárgyakkal együtt részben a Kollégium régiségtárának, részben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Nemes adományozásáról tanuskodnak Dóczi Imre, Török Péter kollégiumi tanárok, továbbá báró Szalay Imre nemzeti múzeumi igazgató hivatalos köszönőlevelei.

Ilyen irányú tevékenysége közben nem egyszer igen becses szolgálatot tett a magyar régészeti tudománynak. Egyízben Debrecen közelében talált őskori bronz- és aranykarpereceket, továbbá aranypénzleleteket juttatott a Nemzeti Múzeumnak, amely önzetlen és nemes eljárását a híres magyar archäologus, Hampel, hosszú levélben köszönte meg. Ma már sajnáljuk, hogy ezeket a leleteket nem tartotta meg magának. Egy Debrecen környéki aranyleletről még 98-ban is a Nemzeti Múzeumot értesíti, de az is feltehető, hogy ezekkel az önzetlen szolgálatokkal, igen praktikus gondolkozására hallgatva, egyengette útját azon legkimagaslóbb értékű elgondolásának, egyelőre titokban tartott tervének, hogy ő Debrecenben múzeumot fog alapítani.

Az a tény, hogy Löfkovits Arthur magát Magyarország legtekintélyesebb ékszerészei közé számíthatta, méltán ösztökélte olyan cselekedet eltervezéséhez, melynek megvalósítása az ember nevét maradandóvá, általánosan ismertté szokta tenni. Alig lehet elgondolni olyan áldozathozatalt, legyen az bármilyen

természetű is, melyen valahol meg ne lehetne találni az emberi hiúság csillogó porát. Bizonyos, hogy a polgárembert életkörülményei, az a társadalmi réteg, melybe vágyik s amely külső csillogásával nem is engedi felszínre a belső értékeket, nagyban befolyásolják, főleg azt, aki felfelé törekszik. Az arisztokrata gesztust utánozni vágyó polgári ambíció már sok nemes kultúrcselekedetre sarkalta ez ország gazdag polgárait. Ebből a szemszögből kell tekinteni Löfkovits Arthurt is és nem kevésbbé magát Déri Frigyest is.

Debrecenben igen kevés arisztokrata élt. Cívis volt itt mindenki és azzá lett még a dzsentri is. Egy ékszerésznek azonban a társadalom előkelőire van szüksége. Löfkovits Arthur Erdély felé fordította tekintetét. Itt valóban módjában állott igen előkelő családokkal érintkezni. Debrecenben a Dessewffy és Degenfeld grófok, a Podmaniczky bárók csak ritkán tartózkodtak. Itt laktak báró Wangenheim, Josinczy báróné, gróf Vay Dániel, gróf Bethlenné Mikó Róza és a református vallású Otterstädt báróné sz. gróf Bethlen Sarolta, aki valóságos patrónusi jóindulatával Löfkovits Arthur életében igen fontos szerepet játszott. Ugyanis Erdély mágnás családjaihoz ő ajánlotta Löfkovits Arthurt. Állandó vevői voltak a báró Bánfy-család, a Petrisevich-Horváth- és zeykfalvi Zeyk-családok, id. báró Wesselényi Miklós, báró Kemény Kálmánné. Vevője volt gróf Tisza Istvánné, az ő révén a Radvánszky-, Sándor- és Podmaniczky-családok stb. Gróf Tisza Istvántól egyízben ajánló levelet is kapott. A férjhez menő gróf- és báró-kisasszonyok részére Löfkovits Arthur szállította a szükségelt ezüst és aranyneműeket és olyan nagy sikert ért el, hogy Erdélyből a budapesti ékszerészeket jórészt kiszorította.

Üzleti összeköttetései révén kialakult előkelő ismeretsége, forgatható és elvonható bőséges tőkéje, Debrecen adott kulturális viszonyai tették lehetővé, hogy múzeumalapításra gondoljon és az a körülmény, hogy pl. a sokkal kisebb szomszédos Nyíregyházán már megvolt egy privát ember áldozatkészségéből a Jósa-gyüjtemény s még Tiszafüred is megelőzte e tekintetben Debrecent. A cselekvésre valóban a legalkalmasabb idő kínálkozott. Még a református kollégiumi viszonyok is kedveztek. Ugyanis a régi gyüjtő-elődök által összehordott kollégiumi múzeum, szakértők állandó hiánya miatt, pangott, elzárkózott a nagy nyilvánosság elől. Mindenki tudta, hogy a kollégiumi könyvtár csak refugiuma a környéken talált régiségeknek, művelődéstörténeti tárgyaknak, melyeket az iskola fiai beszolgáltattak. A régi gyüjtők, mint Maróthy, Sinay, Kazay Sámuel, Fáy János, Veszprémi orvos, Nagy Gábor fiskális, Diószeghy Sámuel nyilvános múzeumalapításra nem igen gondolhattak. Maguknak gyüjtöttek, amely szerzések szokás szerint jórészt el is kallódtak.

Olyanokban sem volt hiány, akik a múzeumalapítás eszméjét hirdették. Így Telegdy Kovács László a „Debreczeni Ellenőr"-ben 1864-ben. Később 1874-ben egy bizottság foglalkozott a múzeumi egyesület tervezetével, amely akció az 1890-es években újra feléledt.

Löfkovits Arthur előtt tehát meg volt építve az út, amelyen az első nyomokat a feledés pora takarta. Neki jutott az a sze-

Fig. 8. kép.

Debreceni előkelőségek és budapesti vendégek a városi múzeum 1905 május 22-i megnyitási ünnepélyén a Fűvészkert-utca 2. sz. iskolaépület udvari bejárata előtt. 1. Domahídy Elemér főispán. 2. Kovács József polgármester. 3. Szalay Imre, a Nemz. Múzeum igazgatója. 4. Heinrich Gusztáv egyetemi tanár.

Debrecener Notabilitäten und Budapester Gäste bei der feierlichen Eröffnung des alten städtischen Museums (Füvészkertstrasse 2) am 22. Mai 1905.

rencse, hogy határozott lépésekkel elinduljon abban az irányban, melyben mások előtte csak tapogatóztak. Nagystílű életfelfogása úri fölénnyel vezette lépteit, melyeknek biztos ütemét a vagyon és a lemondás dirigálták, azzal a könnyedséggel, melyet a magyar mágnásoktól tanult el.

De nézhetjük más oldalról is az ügyet. Tudjuk, hogy a vérbeli gyüjtőt kedvenc tárgyai lakásából lassan kiszorítják, de szeretetét a tárgyak iránt a világért fel nem adja. Így volt ezzel Löfkovits Arthur is. Felszaporodott gyüjteményétől megválni nem tudott, nem is volt rászorulva és nem is ez volt a célja, amint maga bevallotta feljegyzéseiben. Ő Debrecen

közönségének kitüntető pártolásáért háláját akarta valamiképpen leróni. Így jutott el Löfkovits Arthur a múzeumalapítás eszméjéhez, valóban mintaszerű előkészítéssel, a legtermészetesebb emberi észjárás logikájával, precíz következetességgel, történt légyen az akár a büszke önérzet, akár a hála jegyében.

Mielőtt Löfkovits Arthur gyüjteményét felajánlotta volna Debrecen városnak, tanácsot kért ez ügyben Hampel József nemzeti múzeumi igazgatótól, aki a tárgyak legnagyobbrészét ismerte is. Hampel helyeslő és biztató válaszára, a Csokonai Kör tagjainak biztatására 1902 őszén tervét tényleg megvalósította a. Őskori leletekből, érmekből, modern kegyeleti tárgyakból, fegyverekből és természetrajzi tárgyakból álló gyüjtemé-

Fig. 9. kép.

A Csokonai-ház (Hatvan-u. 23.), melyben a régi városi Múzeum 1907—1928-ig volt elhelyezve.

Das Csokonai-Haus (Hatvanstr. 23.), in welchem das alte städtische Museum von 1907—1928 untergebracht war.

nyét ajándékképen felkínálta a városnak, egy létesítendő múzeum alapjául. A gyüjtemény kb. 2500 drb-ot számlált, melynek gyarapítására tíz éven át évi 500 K fizetésére kötelezte magát.

Debrecen város az ajándékot örömmel és köszönettel elfogadta, a Műpártoló Egyesület tagjai által átvétette és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének hatásköre alá helyezte. Elhatározta továbbá a múzeum felépítését, fenntartását és gyarapítását. Oda rendelte a hivatalokban hányódó művelődéstörténeti- és a párizsi világkiállításról vissza-

Fig. 10. kép.

Debrecen város Múzeuma 1907-ben, a Hatvan-u. 23. sz. Csokonai-házban. Részlet a történeti osztály teréből.

Das Debrecener städtische Museum im Jahre 1907 (Hatvanstrasse 23) Teilansicht aus dem Saale der historischen Sammlung.

küldött néprajzi tárgyakat is. Maga az alapító két ízben újabb ajándékokkal gyarapította gyüjteményét, melyet a Fűvészkert-utca 2. szám alatti, akkor gazdasági iskola I. emeletének két termében állítottak ki. A rendezést itt a meghívott Milesz Béla tiszafüredi tanító, műkedvelő régész végezte. A város közönsége a múzeumot, melyre maga az alapító mint id. múzeumőr ügyelt fel, megtekinthette és megszerette. Sokan annyira kedvet kaptak hozzá, hogy ha nem is olyan nagy mértékben, mint Löfkovits, de szívesen hozzájárultak az alapvetéshez. Az első ajándékozók sorából megemlítjük a következőket: báró Josinczyné, Lápossy Ferencné, Szikszay Józsefné, Simonffy Imre, Kovács József polgármester, Oláh Károly, Király Gyula, Lestyán Adorján, Rotschnek Emil, Burger Péter, Sámy Béla, Markovits Károly, Tóth András, Kisfaludy Madarász Sándor, Komlóssy Miklós, Nyíri Géza, Fritsch József stb., stb., akik valamennyien Löfkovits példáján lelkesedtek.

A múzeum hivatalosan 1905 május 22-én nyílt meg Csokonai halála százados évfordulója ünnepségének keretében. (8. kép.)

A megnövekedett múzeum és meggyarapodott lelkesedés eredménye volt, hogy a törvényhatósági bizottsági közgyűlés Oláh Károly kultúrtanácsnok elnöklete alatt már kezdetben megalakította a múzeumi ad hoc bizottságot, melynek jegyzője Zoltai Lajos városi levéltáros és előadója Löfkovits Arthur lett. Ekkor tette meg Zoltai Lajos első lépését múzeumi pályáján. De bevonták a munkába, mint tb. múzeumőrt Péter Gábor városi tisztviselőt is, mert ő volt az egyedüli Debrecenben, kinek járt az Archäologiai Értesítő. A régészet iránt érdeklődő Péter Gábor Zoltai Lajossal megindította a régészeti ásatásokat, melyeket akkoron, a kezdet kezdetén, az előkészítésnél mindenfelé beharangoztak, még a kecskeméti polgármestert is előre meghívták rá, de a sovány eredményről annál inkább hallgattak.

Löfkovits Arthurt érdemeire való tekintettel a város 1905-ben id. múzeumigazgatóvá, Zoltai Lajost pedig 1907 január 1-től múzeumőrré választotta. Miután a gazdasági iskola három szobája szűk volt, a város még 1905-ben megvásárolta a Hatvan utcán a 23. sz. házat, melyről Zoltai Lajos éppen az előző évben derítette ki, hogy annak helyén állott az a nádfödeles ház, melyben Csokonai Vitéz Mihály született 1773 nov. 17-én. A ház eredetileg esküdt Diószegi Mihályé volt, akinek leányát a költő apja vette el. A város, nagy költőjének szülőházát, a Csokonai Kör kérésére, éppen erre való tekintetből, mintegy kegyeletképen szerezte meg a Kereskedelmi és Iparkamarától 72,000 koronáért és pedig kimondottan kulturális célokra. E ház hét szobájában helyezték el ugyanazon év őszén a hatalmasan megszaporodott anyagot. Löfkovits Arthurt a törvényhatósági bizottsági közgyűlés négyévi

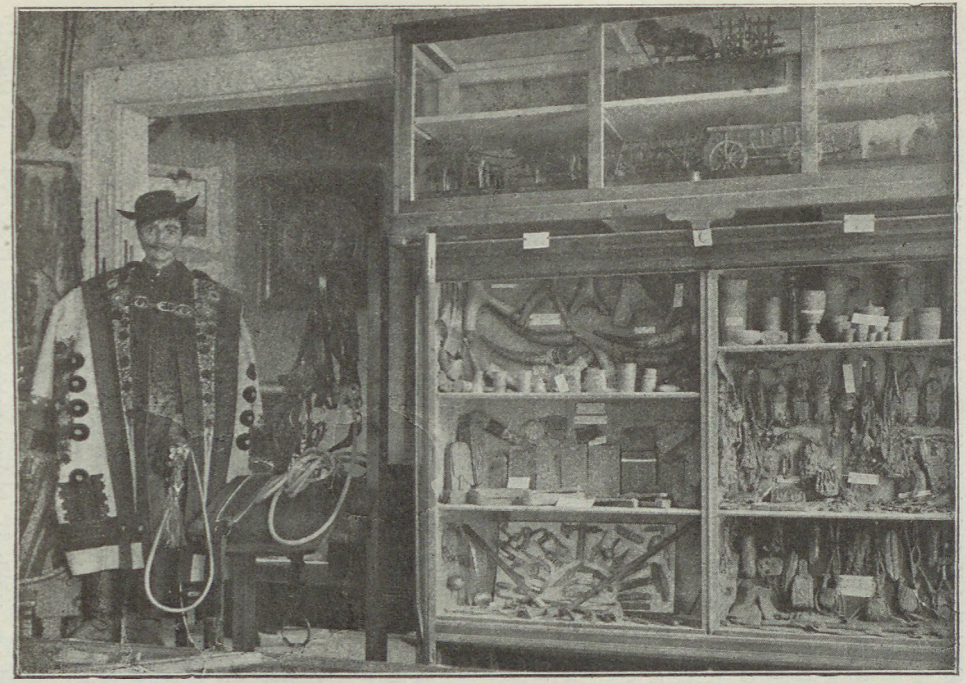

Fig. 11. kép.

Debrecen város Múzeuma 1907-ben, a Hatvan-u. 23. sz. Csokonai-házban. A néprajzi gyüjtemény hortobágyi csikóssal.

Das Debrecener städtische Museum im Jahre 1907 (Hatvanstrasse 23.) Ethnographische Sammlung mit einem Hortobágyer Rosshirt.

id. igazgatói működése után, az összes fórumok egyhangú ajánlatára, eltekintve a törvény által előírt képesítéstől, igazgatóvá választotta. 1909-től 1929-ig fizetés nélkül viselte ezt a tisztséget. Ez alatt az idő alatt mind a Főfelügyelőségtől, mind a kultuszminisztertől, valamint a múzeumi bizottságtól köszönő és elismerő iratokat kapott.[1] 1915 és 1916-ban a múzeum újrarendezésénél és kibővítésénél sok anyagi áldozatot hozott. A rendezést irányító dr. Semayer Vilibald Nemzeti Múzeumi igazgatót szinte túlzott vendégszeretettel látta el.

Nem rajta múlott, hogy a kúltúrház felépítése Déri Frigyes felléptéig nem valósult meg. Egyik tervet a másik után szőtte, míg a világháború mindennek véget nem vetett. Ezek a tervek is a Déri Múzeum, mint kultúrház történetének előzményéül tekinthetők.

Löfkovits Arthur múzeumára büszke volt, harmadik gyermekének tekintette s annak igazgatói címét önérzettel viselte. A sors olyan kiváló munkatársat adott mellé, mint Zoltai Lajos, aki a megindított gépezetet olyan lelkiismeretes munkával, éleslátással és szorgalommal vezette, ami a múzeumok történetében szinte páratlanul áll. Az ő tudása mellett ott állott minden nap és minden órában Löfkovits Arthur szeretete, praktikus gondolkozása és sohasem üres erszénye.

Hogy Löfkovits Arthurnak, mint múzeumalapítónak és mint igen ügyes és szerencséskezű gyüjtőnek és beszerzőnek igen jó híre-neve lehetett, bizonyítja a Nemzeti Múzeum igazgatójának, báró Szalay Imrének még 1909-ben történt megbízása, melynek értelmében egy László Imre nevű újfehértói földbirtokostól kellett egy 200 darabból álló, Erzsébet királynéra vonatkozó levelezőlap-gyüjteményt az Erzsébet királyné-emlékmúzeum részére megvásárolni. Mikor a megbízatásnak eleget tett, a 600 koronára lealkudott vételárat nemcsak hogy sajátjából kifizette s a gyüjteményt az Erzsébet-emlékmúzeumnak ajándékozta, hanem annak kiegészítésére is a saját költségén vállalkozott. Hatalmas levelezéssel, pénzáldozattal, külföldi utazással, nem egy értékes ritkaságot kutatott fel igen olcsó áron. Két év alatt 1800 lap gyűlt össze. Hogy ez a nagytömegű képeslap kiállítható legyen, a bécsi Portois és Fix műasztalos céggel igen praktikus, olyan mahagóni szekrényt készíttetett, melyben a képes-album üveg alatt lapozható. A levelezőlap-gyüjteményt a várbeli múzeumban állították ki. A király, érdemei jutalmazásául, báró Szalay előterjesztésére, 1912-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

[1] A múzeum mellett egyéb téren is kimutatta mecénási hajlamait. Így 1907-ben ő alapította a Bocskay-serleg vándordíjat, mely jelenleg a MAC múzeumában van, miután a DTE elől hosszú küzdelmek után elhódította.

Löfkovits Arthur a debreceni Csokonai Körnek alapító- és választmányi tagja volt. 1909-től kezdve, nevének elhallgatásával, évente tekintélyes összeget juttatott az elnökség kezeihez irodalmi pályadíjak, később háborús népköltési termékek gyüjtésének céljaira. 200 koronát áldozott az Arany-Petőfi szoboralap javára. Segítette a katonaotthont, a felsőkereskedelmi iskola növendékei részére ösztöndíjakat adományozott, a háború után pedig ismét csak a Csokonai Kör iránt mutatta meg atyai jóindulatát és szeretetét. Hogy a városi múzeumot hányszor segítette meg saját zsebéből az alatt a közel három évtized alatt, amikor annak élén állott, nem ez áttekintés feladata felsorolni.

A világháború kitörése, a gazdasági és lelki egyensúly felbomlása, a Kárpátok felől fenyegető pusztulás réme, Löfkovits Arthur fényesen menő üzlete felett is megrázták a vészcsengőt. Üzlettársa és alkalmazottai mind bevonultak katonának. Az üzlet forgalma máról-holnapra megszűnt. A Máramarosból érkezett első menekültek láttára és rossz hírek hatása alatt mind a múzeum, mind a saját értékeit biztonságba helyezte és családjával együtt nehány hétre Budapestre költözött. A háborút és a forradalmat végigtengődve, a kommunizmus Budapesten érte. Mint vagyonos embert, az új eszmék, vagyonának lefoglalása, nagyon megrendítették, de sorsát mind a vörös uralom, mind a román megszállás alatt nyugalommal viselte. Míg a felzavart világ ismét kiforrhatott, rajongásig szeretett családja körében, a világtól elvonulva várta azt az időt, amikor munkás életét ismét felújíthatja. Nem sokáig kellett várnia.

A román megszállás után, Zoltai Lajos fáradhatatlan buzgalma révén, megindult a múzeum vérkeringése is. A szolga pincelakásában kiszedték az 1914-ben földbe ásott értékeket és visszarakták a régi helyére. A visszatért Löfkovits Arthur anyagilag is kissé rendbeszedte magát s mintahogy a jóegészséget jókedv szokta követni, mecenási hajlamai újra feléledtek benne. Nagy József könyvtárigazgató, majd dr. Kardos Albert biztatására Haranghy Jenő festőművésznél Csokonai műveihez rendelt 300 drb illusztrációt, melynek fedezetére 20,000 koronát irányozott elő. Ennek az összegnek $^1/_3$-át ki is fizette a művésznek, $^2/_3$-át pedig letétbe helyezni ígérte. A Csokonai Kör az illusztrált Csokonai kiadásra készült, azonban pénzünk rohamos és nagymérvű leromlása mind a mecenást, mind a művészt, mind pedig a Csokonai Kört arra késztette, hogy terveikkel felhagyjanak. Haranghy részben elkészült pompás festményeiből szép sorozat látható a Déri Múzeum Csokonai-szobájában. Ez az ügy ma is várja még a Löfkovits Arthurhoz hasonló gondolkozású, nemesszívű mecenásokat.

Bár a múzeum a néprajzi osztály gyarapítása és kezelése

Fig. 12. kép.

Debrecen város Múzeuma 1907-ben, a Hatvan-u. 23. sz. Csokonai-házban. Néprajzi és művelődéstörténeti csoport.

Das Debrecener städtische Museum im Jahre 1907 (Hatvanstrasse 23) Ethnographische und kulturhistorische Gruppe.

Fig. 13. kép.

„A boldog anya.“ Fürstenbergi porcellán a XVIII. századból. Löfkovits Arthur gyüjteményéből.

„Die glückliche Mutter.“ Fürstenberger Porcellan aus dem XVIII.-ten Jh. Aus der Sammlung von A. Löfkovits.

céljából még 1912-ben kötelékébe fogadta dr. Ecsedi István tanítóképezdei tanárt, mint tb. múzeumőrt, Löfkovits Arthur a háborús világ lezajlása után mégis úgy érezte, hogy a megnövekedett adminisztrációs munkára való tekintetből, Zoltai mellé egy fiatal munkaerő állítandó. Így került e sorok írója a Néprajzi Múzeum tisztviselőinek ajánlatára 1922 tavaszán Debrecenbe.

Ekkor már a városi múzeum évei a hatvan-utcai Csokonai-házban megvoltak számlálva. Déri Frigyes nemes ajánlatának 1919-ben való váratlan felszínre kerülése olyan nagy perspektíváját tárta fel Debrecenben az új múzeumi lehetőségeknek, hogy a 17 évvel azelőtt Löfkovits által eszközölt alapítás fénye látszólag szinte elhomályosult. Több mint hat évig vajúdott a régi városi- és a vele egyesítendő Déri-gyüjtemény ügye, amely idő épen elegendő volt ahhoz, hogy az ellentétes vélemények és aspirációk küzdelmében, a Déri Múzeum mint elnevezés vegye át a szerepet, az első úttörő alapító és a helyi jellegű gyüjtemény rovására. Löfkovits Arthur eddigi érdemeire, igazgatói mivoltára és a kortársak belátására támaszkodva, szívesen vállalta volna az egyesített új múzeum vezetését. Egykor országoshírű ékszerészüzletét is megszüntette, hogy tisztán a múzeumnak dolgozhasson. Hogy arravalóságát még inkább bebizonyítsa, 1927-ben fővárosi mintára nagysikerrel megszervezte a Debreceni Múzeumbarátok Körét, melynek hivatalból ügyvezető alelnöke lett, míg Nagybákay-Sesztina Jenő és Steinfeld István az elnöki tisztet vállalták. Löfkovits Arthur a Kör megalapításával is valóban elévülhetetlen érdemeket szerzett. A Múzeumbarátok Köre évről-évre ma is segíti, segélyezi a múzeumot épen olyan esetekben, amikor saját erejéből, különösen tárgyszerzéseknél, hivatását teljesíteni nem tudja, avagy gyarapításra rendkívüli alkalmak kínálkoznak.

Azonban az 1929 : XI. tc. §-ai, melyek a Közgyüjtemények, a múzeumok és levéltárak új szervezése ügyében hozattak, a megváltozott viszonyok és újabb tudományos követelmények, a kortársak feledékenysége olyan nehézségeket támasztottak a derék alapító útjába, hogy tervével felhagyva, múzeumi működését az új igazgatói állás betöltése után beszüntette.

Egyéb közéleti szereplésére csak rövid pillantást vetve, ismeretes, hogy több évtizeden keresztül tagja volt a városi törvényhatósági bizottságnak. Beltagja volt a Kereskedelmi és Iparkamarának, választmányi tagja a Kereskedelmi Csarnoknak és Kereskedő Társulatnak.

„Magánéletében — írja Kardos Albert a Debreceni Független Ujság 1935 ápr. 27. számában — szerény, kedves, lebilincselő modorú, puritán tisztességű ember volt, nemes mesterségének és a kereskedő karnak igazi dísze és büszkesége!"

Löfkovits Arthur azok közé a kereskedők közé tartozott,

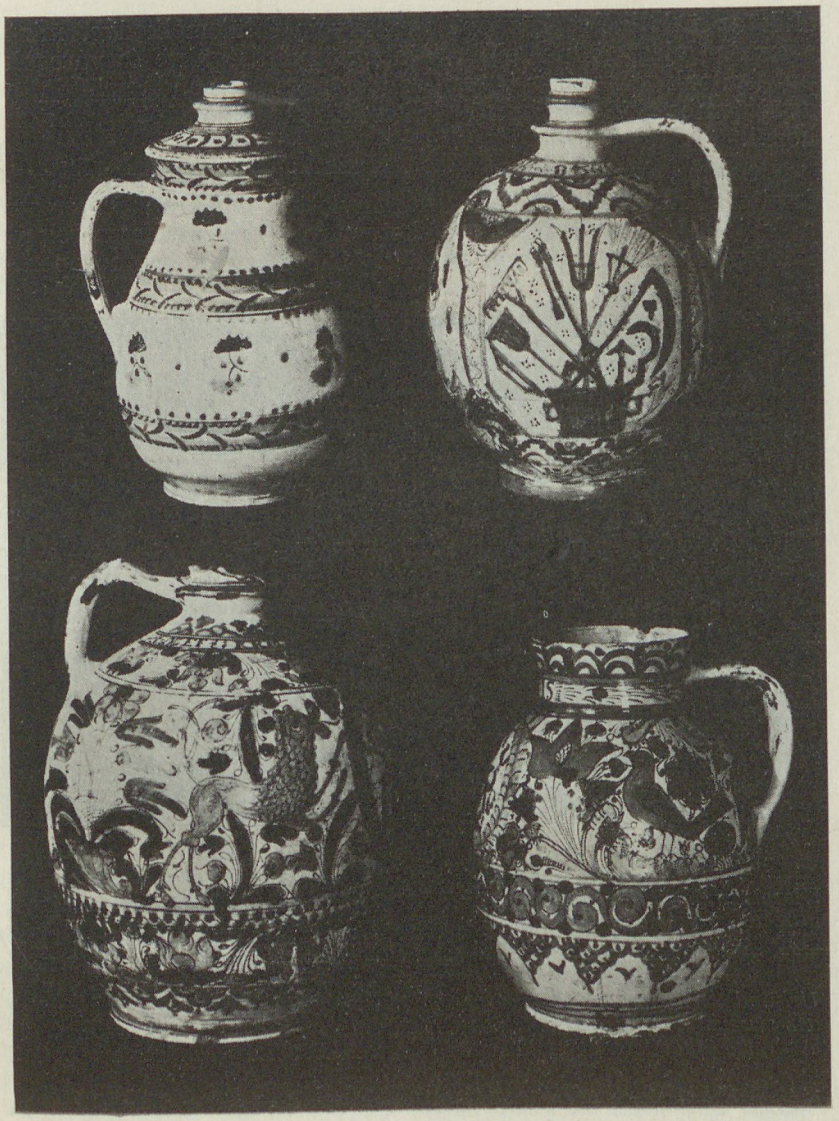

Fig. 14. kép.

Felvidéki habán edények a Déri Múzeumban. Löfkovits Arthur alapvető gyüjteményéből.

Haban-Majolika im Déri Museum. Aus der grundlegenden Sammlung von A. Löfkovits.

akik az üzleti élet köznapi eseményein felülemelkedve, mint a gazdag olasz műpártolók, saját gyönyörűségükre és városuk polgárainak oktatására, valóban nemes lemondással, de a gyüjtőembereket jellemző lelkesedéssel áldozatot szoktak hozni.

Sajnos, érzékeny és gyenge szervezete a férfikorában túlfeszített munkát mihamar megsínylette. Gyakran felkereste a legjobb külföldi fürdőhelyeket, neves orvosprofesszorokat, kik baján mindig segíteni tudtak. 1928-ban egy gyomoroperá-

Fig. 15. kép.

Díszoklevél, melyet a múzeumi Felügyelő Bizottság 1925-ben, a városi Múzeum alapításának 20. évfordulóján, Löfkovits Arthur részére állított ki. Tervezte és rajzolta Zoltai Lajos. Az oklevél Dr. Sajó László tulajdona.

Urkunde, welche die Museums-Kommission im Jahre 1925, anlässlich der zwanzigsten Wiederkehr der Gründung des städtischen Museums, für Arthur Löfkovits ausgestellt hat. Plan und Zeichnung von Ludwig Zoltai.

ción szerencsésen átesett. 1931-ben súlyos baleset érte, mely után szervezete nagyon elgyöngült. Különösen megrendítette feleségének 1933-ban bekövetkezett korai halála. 1935 tavaszán Budapesten kezeltette magát, azonban sikertelenül. Hazajövet április 27-én 72 éves korában a halál megváltotta szenvedéseitől. Temetése az egész város nagy részvéte mellett április 28-án vasárnap délben volt.

A Déri Múzeum tisztviselői, a Felügyelőbizottság és a Múzeumbarátok Köre nevében Nagybákay-Sesztina Jenő, a

Csokonai Kör nevében Papp Károly elnök búcsúztatták el. A Déri Múzeum az általa kiadott gyászjelentést megküldte az ország összes közgyüjteményének.

Löfkovits Arthur igazi érdemeit nem mi, az ő kortársai és munkatársai, hanem majd az utánunk jövő nemzedék fogja helyesen elbírálni. Addig, amíg az általa alapított kicsi, de hamar megtollasodott múzeum keretében működött, kortársai elismerésében nem szűkölködött. Így pl. 1909-ben a múzeumi bizottság így terjesztette fel Oláh Károly kultúrtanácsnok és Zoltai Lajos biz. jegyző aláírásával javaslatát:

„Igazgatóul egyedül és egyhangúlag a legmelegebben ajánlja Löfkovits Arthur urat, tekintettel azon bokros érdemekre és jelentékeny áldozatokra, melyekkel ő a múzeum alapítása körül Debrecen város művelt közönségének, sőt városunk határán kívül is, a nemzeti ügyek minden barátjának elismerését méltán kivívta. De a múzeum megnyitása óta sem szűnt meg a legodaadóbb buzgósággal, példás áldozatkészséggel, fejlett ízlésével és szépérzékével, gyakran fontos anyagi érdekeit félretéve intézményünket fejleszteni és azt felvirágoztatni. Valamint eddig nem nézte ő sine curának és csak hivalgásra való címnek a múzeumigazgatói állást, amellyel a múzeumi bizottság 1905 végén tanácsi jóváhagyással megtisztelte volt, úgy buzgósággal, lelkesedéssel, munkával fogja ő azt viselni ezután is...“

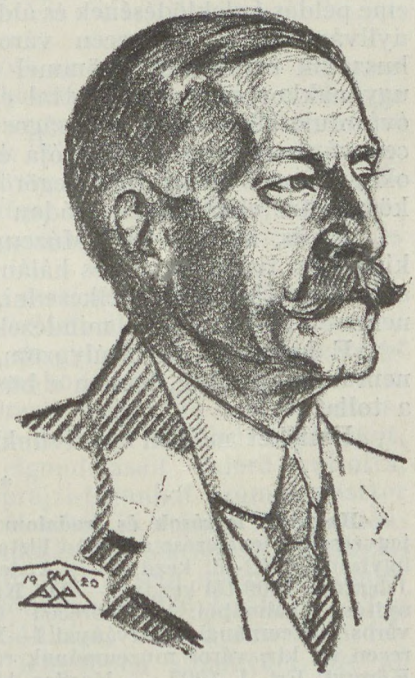

Fig. 16. kép.

Löfkovits Arthur. Sajó István rajza után. Eredetije dr. Sajó László tulajdonában.

Arthur Löfkovits. Nach einer Zeichnung des Architekten Stefan Sajó.

A múzeum alapításának 20. évfordulóján 1922-ben pedig ugyancsak a Felügyelő Bizottságtól a 15. ábrán bemutatott s az elnök és jegyző által aláírt díszes oklevelet kapta, mely Zoltai Lajos alkotása. A szövegből közöljük a következő részeket: „Nagyságodé az érdem, hogy a városi múzeum alapítására irányuló régi törekvést példás tettével megvalósí-

totta. A Nagyságod által elvetett kicsiny mag azóta terebélyes, gyümölcsös fává nőtt. Debrecen város múzeuma, elfogulatanul látók és szakértők szerint: egyike a történelmi Magyarország leggazdagabb, legértékesebb és ideiglenes elhelyezkedése mellett is legjobban elrendezett vidéki közgyüjteményeinek. Nagyságodnak ebben az örvendetes fejlődésben is kiváló része van. Mint édesanya a magzatát, olyan szerető gondossággal, feláldozással vezeti és igazgatja mind azóta múzeumunkat. — A múzeumi és könyvtári felügyelő bizottság a közdolgok iránt eme példás érdeklődésének és áldozatkészségének dícséretes megnyilvánulására, Debrecen város múzeuma megalapítójára a huszadik évfordulón örömmel és hálával emlékezik vissza és ugyanakkor egyező akarattal elhatározta, hogy ezen jubiláris évforduló alkalmából nagyságos Löfkovits Arthur úrnak, Debrecen város múzeuma alapítója és igazgatójának érdemeit, ezen oklevélben is felsorolja, megörökíti és azokért elismerő, meleg köszönetét előtte ilyen módon is tolmácsolja!...“

Én is, mint a Déri Múzeum jelenlegi vezetője, e sorokkal kívántam tiszteletemet és hálámat leróni az előtt a férfiú előtt, aki tudott élni, tudott lelkesedni, lemondani, szépet, maradandót nemeset alkotni s aki mindezekért meg is szenvedett...

E helyen is hangsúlyozom, hogy elmúlásáról emlékezve nem a szomorúság, hanem a büszke igazság jegyében teszem le a tollat.

Emlékét mélyen a szívünkbe zárjuk!

*

Használt források és irodalom: Löfkovits Arthur sajátkezű feljegyzései és levelezése a család birtokában. — A Déri Múzeum iktatott ügyiratai 1902-től kezdve. — A debr. Csokonai Kör ügyiratai és évi Jelentései 1909-től kezdve. — Dr. Kardos Samu, A városi múzeum megnyitása alkalmából. A „Debrecen“ 1905. V. 10. sz. — Debrecen sz. kir. város múzeumának kiadványai I—XXIV. 1906—1929. — Zoltai, Debrecen sz. kir. város múzeumának régészeti ásatásai 1905-ben. Múz. és Könyvt. Ért. I. 1907. — Kardos Albert, Emlékkönyv a Csokonai Kör három irodalmi ünnepéről. Debr. 1909. U. i. Zoltai, Csokonai szülőházáról és szüleiről. — Zoltai, Debr. sz. kir. város Múzeuma. Debr. Képes Kalend. 1910. — Zoltai, Debr. sz. kir. város múzeuma. Az első tíz-esztendő. Arch. Ért. XXXV. 1915. — Zoltai, Debr. Város Múzeuma. Napsugár, 1920. 6. és 7. szám. — Zoltai, Felfedezőúton. A városi múzeum. I—IV közlemény. A debreceni „Egyetértés“ 1924. évf. — D. Lévay Zsolt, Kíváncsiak ezrei messze földről Debrecenbe fognak zarándokolni, hogy megcsodálhassák Magyarország legmodernebb múzeumát. Tiszántúli Hírlap, 1926. XII. 25. — Debrecen múzeuma. Két kép a Magyarság 1927 július 7-i számának képes mellékletében: 1. Az épülő Déri Múzeum, 2. a múzeum vezetői. Ez az egyetlen kép, melyen Löfkovits Arthur, Zoltai Lajos, Ecsedi István és Sőregi János együtt látható. — Kardos Albert, A városi múzeum jubileuma. 1902—1927. Debr. Képes Kalend. 1927. — Kardos Albert, Déri, Löfkovits, Zoltai. „Debr. Független Ujság“, 1930, V. 25. — Déri és Löfkovits „Egyenlőség“ 1930 VI. 14. sz. — Paál Jób, Debrecenben volt inas Normann Weisz, a brilliáns király. „Debr. Független Ujság“, 1933, XII. 10. — Paál Jób, Debrecenből

jutott el Berlinbe Bethlen Gábor mentekötője. „Debr. Független Ujság", 1933. XII. 29. — Sőregi, Debr. sz. kir. város Déri Múzeuma. Minerva. VI. kötet. U. i. Részletesebb irodalom felsorolva. — Kardos Albert, Egy debreceni mecenás. „Debreceni Független Ujság", 1935. IV. 28. — Kardos Albert, Meghalt Löfkovits Arthur etc. „Debreceni Független Ujság", 1935. IV. 27. — Czakó Elemér, Debrecen sz. kir. város múzeuma és könyvtára. Közművelődés 1924. — Nádai Pál, A debreceni Déri Múzeum. A debreceni múzeumavatás. A műgyüjtő, 1930. — A debreceni Déri Múzeum. A Műgyüjtő, 1930.

* * *

1935 április 23-án elköltözött az élők sorából a múzeum és könyvtár egyik leglelkesebb barátja és látogatója a 89 éves Komlóssy Dezső nyug. kir. törvényszéki bíró, a múzeumi és könyvtári Felügyelő bizottságnak 1911—1933-ig tevékeny tagja. Annyi szeretettel és elismeréssel senki nem halmozta el a múzeumot és könyvtárat, mint Komlóssy Dezső. Különösen a könyvtárnak volt igen gyakori látogatója. Emlékét tisztelettel és hálával őrizzük.

Ugyancsak április 7-én élete derekán sujtotta a kérlelhetetlen halál Káplár Miklós festőművészt, akit hivatalosan semmi szál nem fűzött ugyan hozzánk, de gyermeteg művészi lelkével mégis úgy tapadt a Déri Múzeumhoz, mint a tapló az élő fa törzséhez. Itt élt köztünk, itt érezte magát jól a múzeumban. Itt szívta magába mintegy ösztönösen azt a kultúr táplálékot, amely pusztai álmodozásait, elgondolásait valóra váltotta, országos hírnévre segítette. Néprajzi-tárunkat számos pásztor arcképe díszíti. Nem maradhatott tehát ki e fejezetből. Különben is művészi hagyatékának rendezését, értékesítését, életrajzának megírását és síremléke felállítását Ecsedi igazgató vállalta a művész barátainak közreműködésével. 1936 április 5—13-ig meg is rendezte a hagyatéki kiállítást, 1936 április 9-én felállíttatta a hajdúböszörményi temetőben síremlékét, de az életrajz megírásához már neki sem maradt ideje.

Az elmúlt esztendőben volt tíz éve annak, hogy Ecsedi István múzeumigazgató a Közművelődési könyvtár vezetését átvette. Szerény házi ünnepség és a helyisajtó emlékezett meg arról a tevékenységről, mely ezt a könyvtárat az ország leglátogatottabb vidéki közkönyvtárává fejlesztette. (Debrecen, 1935 I. 27. sz.)

Sőregi János múzeumőr a 46,010—1934. fj. sz. határozat értelmében 1935 január 1-ére a VIII. fizetési osztály második fokozatába lépett.

Vincze József portás-gépész kérelmére állását családi pótlékra igénytadó állások sorába iktatták. (536—31. 246. fj. 681. kgy.—1935. bkgy. sz. a.)

Gulyás Sarolta könyvtári ideiglenes napidíjasnak állandó-

sítása iránt beadott, a Múzeumi Bizottság által is javasolt előterjesztése sikertelen maradt, holott Gulyás Sarolta már 14 éve teljesít ideiglenes minőségben szolgálatot. (25,077—1935. eln. szám.)

Pap M. Magda 1935 november 1-től mint szellemi szükségmunkás a Déri múzeumhoz osztatott be. Délelőtt a múzeumi hivatalban, mint gépíró, délután a Közművelődési könyvtárban, mint kisegítő teljesít szolgálatot.

Dr. Balogh Istvánt, ki bár évek óta szorgalmas önkéntes munkása a múzeumnak és a múzeum tisztviselőinek minden tekintetben nagy segítségére van, az elmúlt évben nem sikerült múzeumi napidíjassá kineveztetni, mert a díjnoki státus a városnál be volt töltve.

E helyen kell felemlíteni azt a sajnálatos körülményt, mely az elmúlt évben sok kellemetlenséget okozott a Déri Múzeumnak. Egy budapesti szélhámos magát különféle álnevek alatt Déri Múzeumi tisztviselőnek kiadva, a múzeum nevében nagyszámú megrendeléseket eszközölt. A Múzeum igazgatósága idejében megtette feljelentéseit. Mikor a tettes végül is Erdélyi Béla magántisztviselő személyében augusztus 24-én rendőrkézre került, miután ez a szélhámoskodás a múzeumnak semmi anyagi kárt nem okozott, a múzeum vezetősége a feljelentést visszavonta.

* * *

Ami a múzeum épületét, technikai berendezését és parkját illeti, az idevonatkozó intézkedések közül a következők említendők:

Még a múzeum építésekor a kupola külső díszpárkányzatának borítására domborított bronz lemezek készültek, azonban véletlenül nagyra szabták őket és így mindezideig a múzeum padlásán hevertek. Az igazgatóság Nagy Mihály bádogos mesterrel a párkány burkolást elvégeztette. Ugyanő csinálta meg a két belső udvar esővízlevezető csatornázatának átalakítását. Ezután a tetőlocsolás és kisebb esőzés vize nem fog örökösen a fal tövére folyni, hanem bent az udvarban kerül a víznyelőbe. Ellenben nagy záporok vizét a parkba nyíló csatorna is segít levezetni.

A 23,040—1935. IV. sz. határozat a portás-gépész lakásában a portás saját költségén egy fürdőszoba berendezését engedélyezte. (387—1935. DM.sz.)

A fűtőházban egy hasznavehetetlenné vált kazán alkatrészeit a 30,118—1935. IV. sz. határozat engedélye alapján Trnka Ferenc Fiai cég 179 P-ért megvette (534. és 706—1935. DMsz.). A múzeum fűtőberendezésének felügyeletével a 48,559—

1935. VII. sz. hat. továbbra is vitéz Szegedy Gyula helyettes igazgatót bízta meg. (720—1935. DMsz.)

A Fűvészkert-u. 2. számú házban levő I. emeleti múzeumi raktárhelyiség egyrészét a város és a Pénzügyigazgatóság adófelszólalási bizottság részére akarta igénybe venni. A szeptember 28-i helyszíni szemle azonban a már berendezett raktári helyiségeket illetőleg a sok költséggel járó átalakítás, a raktár többi részétől való szeparálás és nem utolsósorban a nagy felelősség miatt a tervet elejtette. A múzeumi parkot tavasztól késő őszig a sétálók és üdülők nagy száma látogatja. Ide vonza a Postaigazgatóság által hetente kétszer tartott rádiópropaganda leadás és katonazene is. A pihenni vágyó nagyközönségnek régi óhaja, hogy az igazgatóság erre a térre vezető utcákat a teherforgalom és kerékpározás elől zárja el, mert ez nemcsak a csendet, hanem a járókelők testi épségét is veszélyezteti. E méltányos kívánság szemmeltartásával a múzeum igazgatósága ismét megindította az akciót, mely az elmúlt évben a helyszíni szemle megtartását eredményezte, de döntést nem hozott. 1936 elején az utcák lezárása végül is megtörtént.

Megemlítendő még, hogy a múzeum igazgatósága nem csak a madarak védelme, hanem a városi lakosság figyelmének felkeltése, nevelése céljából is a szomszédos raktárhelyiségen két téli ablakmadáretetőt tart fenn és az elmúlt évben a múzeum előtti parkban álló fákra négy mesterséges fészekodút helyezett ki.

VI. fejezet.

A Múzeum évi gyarapodása.

A Déri Múzeum törzsállománya 1935-ben az előző évinél nagyobb mértékben gyarapodott. Örvendetes jelenség, hogy az évi gyarapodási többletet az ajándékozások teszik ki. Ez viszont arra mutat, hogy a múzeum a művelt nagyközönség jóindulatát, áldozatkészségét egyre nagyobb mérvben váltja ki.

I. Felajánlások.

Ha a múzeum felvevőképessége az örökös felajánlásokkal egyenes arányban állana, a gyarapodás még nagyobb mérvű lehetne. Az igazgatóság a megkeresések egész sorát kénytelen évenkint visszautasítani, mert nem rendelkezik kellő anyagi fedezettel. Miután a fejalánlások említésével sokszor művelődéstörténeti adatok kerülnek felszínre, ezúttal felsoroljuk a fontosabbakat, habár megvételre nem is kerül sor.

A múzeum igazgatója az elmúlt évben képvásárlás céljából felkereste Csók István festőművészt Budapesten, tárgyalá-

sokat folytatott egy Pécsett lévő Ripl-Rónai-festmény megszerzése ügyében is, azonban a rendelkezésre álló fedezet a két beszerzésre nem volt elegendő és így mind a két vétel elmaradt. Özv. Ripl-Rónai Józsefné is küldött mutatóba három festményt férje hagyatékából, azonban az igazgatóság a kért árat nem tudta megadni, a festményeket Kaposvárra visszaküldte.

Külföldről Jg. Velisch (Bad Wiessee) Hollósy Simon „Kereszttűz" c. festményét ajánlotta fel. Zala György szobrászművész a milleniumi emlékmű „Háború bigája" főalakjának eredeti gipszmintáját, Zempléni M. Viktor festőművész (Budapest) Rákóczi fejedelem rodostói lakóházáról készített metszetét, Aigner Gusztáv igazgató (Kecskemét) egy Révész Imre-pasztellképét, Grósz Dezső (Budapest) Bihari Sándornak Erzsébet királynéről festett arcképét ajánlotta megvételre. Debreceni vonatkozása miatt jobban érdekelte a Déri Múzeumot Péchy László építész főmérnök levélbeli ajánlata, mely szerint Péchy Mihálynak, a debreceni Nagytemplom és Kollégium tervezőjének olajfestményű arcképét ajánlotta fel muzeális megőrzésre. A kép az 1790-es évekből való. Jelenleg Péchy Margit tulajdona és Szatmár megye megszállt részében Sárközújlakon (Livada) van. Kb. 60×80 cm. nagyságú. A levél szerint a Péchy-család birtokában van nevezett építész tábornoknak egy Fügertől származó arcképe is, melyet Péchy László budapesti lakásán őriz. Miután Péchy Mihály relikviái, könyvtára a református Kollégiumban vannak és a díszteremben csupán Péchy Imrének a Kollégium egykori főgondnokának arcképe van meg, a múzeum igazgatósága a Kollégium iránti figyelemből az önzetlen felajánlást a Kollégium vezetőségéhez irányította. Illő, hogy Péchy Mihály relikviái együtt legyenek.

Debrecenből felajánlották Grünn Rezsőnek kisebb olajfestményét, Hermann Ottó aquarelljét és a vértanu gróf Batthyányi tajtékpipáját. (395—1935. DMsz.) Ceglédről debreceni Bauer József mestertől származó órát, Zebegényből háborús nyomtatványgyüjteményt, Budapestről Háberl Viktor szobrászművész ősembereket ábrázoló szobrokat és domborműveket, Békéscsabáról Parabek Lajos szegedi festőművésznek szabadságharci fegyverletételt ábrázoló alkotását ajánlották fel.

Rohács József Tiszalökről régészeti leleteket akart a múzeumnak beszolgáltatni, azonban őt a nyíregyházi múzeumhoz utasítottuk, miután Szabolcs megye nem tartozik gyüjtőterületünkhöz.

A nagyobb felajánlások közül egyedül a Kenézy-örökösök kérelmét teljesítette a város vezetősége, részben a Déri Múzeum javára. Dr. Kenézy Gyula egyetemi tanár hagyatékában maradt könyvtárat a város az örökösöktől bizonyos tartozások kiegyenlítése fejében átvette és négy részre osztotta. Az orvosi műveket kapta az Egyetemi Klinika, a szépirodalmi és tudomá-

nyos műveken osztozott a Déri Múzeum és a városi levéltár, a fent maradt anyagot pedig az Egyetemi Könyvtár kapta igazgatójának kérvényezésére. A Déri Múzeum és a Közművelődési Könyvtár 444. tételszám alatt összesen 801 drb könyvet, illetve folyóiratot leltározott be a hagyatékból. (501—1935. DMsz.)

1935 tavaszán jutott dűlőre a biharkeresztesi aranylelet ügye is. A leletet a Nemzeti Múzeum kapta, miért a főigazgatóság egy másik tiszántúli vonatkozású leletet volt hajlandó átengedni a megváltási áron. Miután a Déri Múzeum a biharkeresztesi leletet — melyhez hasonlóval máig sem rendelkezik — nem tarthatta meg, egy másik leletre igényt nem támasztott.

A múzeum őrizetében volt a feloszlatott hadimúzeum egyesület debreceni osztályának hadtudományi könyvtára, melyről Pap Madga múzeumi alkalmazott készített pontos jegyzéket. (354—1934. DMsz.) A december 16-án megtartott árverésen a könyvtárat 200 P-ért vette meg egy budapesti antikvárius, miután fedezet hiányában a múzeum annak megszerzésére nem gondolhatott.

2. Az évi gyarapodás.

A Déri Múzeum igazgatósága az egyre nagyobb mérvű adminisztráció miatt minden egyes ajándékozónak újabban nem szokott külön köszönőlevelet küldeni. A múzeum leltárkönyveiben minden nemesszívű ajándékozó, hagyományozó nevét beírja és ezen felül az Évkönyvnek ebben a fejezetében sorolja fel névszerint mindazokat, akik a gyüjteménytárak gyarapodásához bármilyen mértékben is hozzájárultak. A múzeum vezetősége e felsorolással együtt hálás köszönetét fejezi ki a múzeum minden egyes barátjának, jótevőjének.

A gyüjteménytárak gyarapodása ajándékozás, vétel, ásatásgyüjtés és csere útján a következő volt:

I. Könyv- és oklevéltárnál:

Ajándékozás: Ajtósi Dürer Céh (Debrecen): Helybeli Grafikai és Nemzetközi Exlibris kiállításának emléklapját. — Özv. Angyaláti I.-né: Rézkarc a szabadságharci vértanukról. — Dr. Balogh I.: Debrecen hadiszolgáltatásai a Rákóczi felkelés alatt. Debr., 1935. 52 l. — Özv. Baranyai K.-né: Röpirat Rudolf trónörökös haláláról, Kolozsvár. — Békés István: Sz. Mata J. fametszetű könyvjegyei és 29 drb exlibris, ill. alkalmi grafika. — Borsod-Miskolci Múzeum: Vezető a Múzeumban, 1929. 26 l. — Csallány G. (Szentes): Avarkori és IX—XIII. sz.-i magyar leletek a szentesi múzeumban, 1934. 32 l. — Csobán Endre: Debrecen sz. kir. város levéltára. 36 l. — Debr. Bélyeg-

gyüjtők Egy.: 5-ik jubilaris kiállítás emlékkönyve, 1925. — 1935. Debr. 40 l. -- Debreczeni Ferenc: 3 drb okmány a XIX. sz.-ból. — Debr. Múzeumbarátok Köre: Zoltai, Debrecen vizei c. mű Debr., 1935. 50 l. — Debr. Szemle kiadóhiv.: IX. évfolyamát. Debr., 1935. 376 l. — Debrecen város a Kenézy-féle hagyatékból 10 kötet művet. Közöttük Hunfalvy J.: Magyarország és Erdély eredeti képekben I—III., Darmstadt, 1863.; Szana T.: Benvenuto Cellini önéletírása. Bp., 1890. I—II. köt.; József főherceg, Erdei magány, Bp.; Szarvas—Simonyi, Magy. nyelvtört. szótár I—III. Bp., 1893. stb. — Debr. város levéltára: Szűcs, Debr. város tört. I—III. — Debr. város nyomdavállalata: Zoltai, Debr. város könyvnyomdájának XVIII. századbeli működése, termékei. Debr., 1935. 36 l. és a nyomda összes évi termékei, továbbá a Debr. Képes Kalendárium 1936 esztendőre. — Déri Kálmán (München): Malonyay, Munkácsy Mihály élete és munkái. Bp., 1898. 244 l. Díszmű. — Ecsedi István dr.: 1 görög bibliát, a Debr. numizmatikai csoport 2 drb kiadványát és 1 saját művét. — Epstein lásd Pollacsek! — Fazekas Jenő dr.: Arvi Järventaus verse Debrecenhez. Debr., 1935. 12 l. — Fettich Nándor dr.: Vezető a Magy. Tört. Múzeum népvándorláskori gyüjteményében. Bp., 1935. 8 l. — Gacsályi Géza: Szatmár vm. testimoniális levele 1688-ból. — Garády Sándor, A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki Palos-kolostor. Bp., 1934. — Gönczi Ferenc: A somogymegyei Múzeum Egyesület 25 éves tört. Kaposvár, 1935. 62 l. — Hankó Béla dr.: A magyar ló eredete. 24 l.; Hogy vadásztak őseink. 7 l. és A hajdani Alföld ősi állatvilága. 83 l. c. saját műveit. — Hartányi Z. (Cegléd): A népnevelés magyar szabású rendje. Bp., 1935. 16 l. — Horváth István: 23 drb fénykép. — Iparműv. Múzeum (Bpest): Szőnyi—Tantossy: Az Iparműv. Múz. könyvtárának címjegyzéke. Bp., 1913. 858 l. és u. a. 1913—1925. évi gyarapodás. Bp., 1926. 366 l. — Özv. Kapusi M.-né: Debr. énekeskönyv 1832-ből. — Özv. Kémery Lajosné: Folteényiné Szabó Amália színésznő fényképe 1863-ból. — Kiss Ernő: 3 drb oklevél a XIX. sz. közepéről; Szodoray Sándor, Kossuth Lajos és fiainak az 1867-ik évben megjelent összes leveleik. Pest, 1868. 109 l. Leitner, Kunossy és Réthy nyomása. Hozzákötve: Mészáros Károly önvédelmi beszéde 1868. márc. 30-án tartott esküdtszéki tárgyalás alkalmával. Pest, 1868. 16 l. és Szőllősi Szabó Lajos, Körmagyar. Első magyar társastánc. Debr., 1878. Kutassi I. 32 l. — Kiss Lajos: Debr. Látképe 1800-ból. Rézmetsző diákok műve. — Kócsi István (Tiszakarád): Lakodalmi rigmusok a bodrogközi Tiszakarádról. 14 oldal kézirat. — Özv. Komlóssy Dezsőné: Bluntschli, Az általános államjog. Bp., 1875. I—II. köt. — Könyves Tóth Mihály dr.: Dely Mátyás kérvénye 1877-ből. Kézirat. — Kormos E.-né: Felszabaduló levél 1869-ből. — Közgyüjtemények Orsz. Fő-

felügyelősége (Bpest) összesen 23 művet. — Lindenberger János dr.: A váradi püspökök a száműzetés és újra alapítás korában 1566—1780 c. mű. Bunyitai Vince irodalmi hagyatékából kiadta Lindenberger. Debr., 1935. 4891 l. — Lósy—Schmidt: Beszámoló a M. Mérnök- és Építész Egylet stb. 1934. évi gyarapodásáról. Bp., 1935. 20 l. és A foszforos gyujtók. Bp., 1935. 39 l. — Magy. Gyüjtők és Művészetkedvelők Egyesülete: Keleti művészeti kiállítás. Bp., 1929. 112 l. — Magy. Lengyel Egy.: Thorn lengyel város 700 éves fennállásának emlékkönyve. Thorn, 1933. 128 l. — Magy. Tört. Múz. (Bp.): Rákóczi emlékkiállítás leíró lajstroma, Bp., 1935. 50 l. — Nagy Gábor: Felszabaduló levél 1865-ből. — Novák Gyula: Rózsa Sándor fényképe. Letzter, Szeged. — Nyíri Géza; Pető Imre, A debreceni Nagyerdő c. kézírás után litografált mű. Képekkel és térképekkel. Debr., 1898. 126 l. — Pajor Győző dr.: Jókai Mór levele Roszler Józsefhez s a dedikált arcképe. — Papp József fazekasmester: A debreceni fazekas céh és fazekas társulat okmányai, iratai és pedig 326 drb kézirat, 2 drb könyv és 4 drb apró nyomtatvány. — Pinterits Tibor (Bpest): 128 drb exlibris. — Pollacsek és Epstein építési Vállalat (Bpest): Táncvigalmi jegy 1846-ból Kémery kapitány részére kiállítva. — Dr. Rácz Károlyné: Füleki György nemesi oklevele 1802-ből. — Reisinger Jenő: 100 drb exlibris. — Dr. b. Soó R.: A mai debreceni grafika. Debr., 1935. 24 l. és A Hortobágy növénytakarója. Debr., 1933. 26 l. c. saját műveit. — Dr. Sőregi János: 1 drb saját könyvét és Napló a Déri Múzeum 1933—1935. évi életéről, hét kéziratos kötetben, nagyszámú apró-nyomtatvány és ujságcikk-melléklettel, 920 oldalon. Ez a sorozat folytatása az 1931 jan. 1-én kezdett részletes Naplónak. Ezeket megelőzőleg: Jegyzőkönyv a Déri Múzeum épületének és benne végzett ipari munkálatoknak műszaki felülvizsgálatáról 1928 febr. 20 dátumokkal. 78 írott oldal; továbbá Napló a múzeum belső berendezési munkálatairól 1929 okt. 3—1930 május 25-ig, 394 l. — Springer J.: A Bükk. A Mátra. Útikalauz. Debr., 1935—36 1 és 2 kiadás. — Dr. Szabó Kálmán (Kecskemét): Kisréti part. Kecskeméti Múz. ásatásai I. 40 l. — Szathmáry Zoltán hagyatékából: Pávay Julianna, Csokonai Vitéz M. jövendőlése 1811—96 évekre. (Kézirat 1861-ből): Hatvani életéből fennmaradt töredékek B. F. I. által (Kézirat 24 oldal) és 6 drb oklevél a XIX. sz. közepéről. — Sztankay Zoltán; Ady Endrének a Vörösmarty Akademia által kiadott gyászjelentése. — Vitéz Tikos Béla: 1 drb exlibris. — Virányi Sándor (Nyíregyháza: Jósa Jolán, Dr. Jósa András és elődei. Miskolc, 1934. 358 l. — Zoltai Lajos: A debreceni róm. kath. templom, a Kegyes tanítórend társháza és a plebánia területének 300 éves múltja (22 l.); A nagy főbírók és más jeles emberek házai és Tejtermékek és húsfélék stb. (12 l.); Debrecen iskolatörténelmi múltjá-

ból (9 l.); továbbá: Régi debreceni élet. A város ajándékai a török hatalmasságoknak (8 l.) c. összesen 4 füzetét.

Vétel: 1. *Szakkönyvek a múzeum közikönyvtára részére:* Ajtósi Dürer Céh-től teremdíj fejében 300 drb exlibris. — Alföldi A.: Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk. Bp., 1932. — Arendt lásd Zakharov! — Atlas a weimari Geographises Inst. kiadása Gräf átdolgozásában, 1857—58-ból. — Balogh Jolán, Kolozsvár műemlékei. 1935. — Ballai K., Magyar korcsmák és fogadók a XIII—XVIII. században. Bp., 1927. — Barna J., Árpádházi templomaink. Makó, 1902. — Bossert, Geschichte des Kunstgewerbes. VI. köt. Berlin, Wasmuth. — Buschan, Die Sitten der Völker I—III. köt. Stuttgart. — Celebrium Hungariae urbium et oppidorum etc. Szerdahelyi Gábortól. Kassa, 1732. A 177 s köv. ll. debr. vonatkozású. — Fettich N., A garcsinovoi szkita lelet. Bp., 1934 és A honfoglaló magyarság művészete Bp., 1935. — Frecskay, Mesterségek szótára. Bp., 1899. — Hampel, Az antik szobrászat története. Bp., 1900. — Haranghy Jenő 12 rézkarc exlibrise. Összeállította: Pinterits T. Bp., 1935. — Hermann Ottó, A halgazdaság rövid foglalatja. Bp., 1888 és Az északi madárhegyek tájáról. Bp., 1893. — Hillebrandt Jenő, Magyarország őskora. Bp., 1935. — Hóman—Szegfű—Kerényi. Egyetemes tört. I. köt. Bp., 1935. — Horváth Tibor, Az üllői és a kiskörösi avartemető. Bp., 1935. — Jaennicke, Grundriss der Keramik etc. Stuttgart Neff 1879. — Kuzsinszky Aquincum. 7 kiadás Bp., 1933. — Lovassy, Magyarország gerinces állatai. Bp., 1927. — b. Luby Margit, A paraszt életrendje, népi szokások etc. Szatmár vármegyében. Bp., 1935. — Lukinich Frigyes, A liv föld és népe. Bp., 1935. — Magyarország Néprajza III. kötet. A Magyarság szellemi néprajza. Bp., 1935. — Nagy Zoltán, A magyar litografia tört. a XIX. sz.-ban. Bp., 1934. — Ortvay, Az ősember táplálkozása. Bp., 1907. — Pulszky, Die Kupferzeit in Ungarn. Bp., 1884. — Révai Nagy Lexikon XXI. köt. Bp., 1935. — Rihmer László, A pécsi mammut. Pécs, 1935. — Román K. könyvjegyei. Nagyvárad, 1932. — G. Szabó K. könyvjegyei. Debr., 1934. — Szoboszlai Mata János könyvjegyei színezve és színezetlenül. Békés István kiadása, Debr., 1935. — Vadász Endre könyvjegyei. Békés István kiadása. Debr., 1935. — Zakharov—Arendt, Studia Levedica, Régészeti adatok a magyarság IX. sz.-i tört.-hez. Bp., 1935. —

Vétel: 2. *Régibb s vegyes művek, kéziratok, térképek és egyéb könyvtári anyag:* Baktay Sándor, Mennyei szövétnek Debr., 1863. — Csorba János debreceni Bachkorszaki polgm. arcképe festm. után. — Debreceni Nagyerdő és Apafája vadászati térképe 1886-ból. — Debrecen címtára 1935. — Debrecen és Hajdú vármegye Utas könyve. klny. Bp., 1935. — Debr. épületek fényképei (István-gőzmalom, Csanak-, Kontsek-villa, dalos-

verseny sátora 1868-ból, István gőzmalom és Libakert 1891. tűzvész előtt, két raktár fényképe a tűzvész után. — Debreceniek fényképei: A r. kath. gimn. IV. o. tan. 1890—91. isk. évről, közöttük Vojnovits Géza; Szabolcska Mihály arcképe 1905-ből. Gondy és Egéy felv. stb. — Debr. orsz. gyűl. képviselői. Kutasi-féle nyomat. — Patay István orsz. gy. képv.; Aradi vértanuk; I. Ferenc József látogatása Debrecenben 1857-ben c. nyomatok. — Debr. miszterium 1850-es évekből. Kézirat. — Dragota-családra vonatkozó gyászjelentések 1860 és 1884-ből. — Kalendáriumok (Debr. Magy.) 1830 és 1846-ból.— Kása Lujza debreceni színésznő fényképe. — Kerekes Ferenc, Értekezés a kettős betűjű hangokról stb. Debr. Nyom. Tóth Lajos. 597 l. — Kemény, Debr. útmutató szakcímtára 1935—1936. — Koszorú a debr. ref. főisk. önképezde újabb termékeiből. Debr., 1865. 263 l. — Mulattató és oktató erkölcsi iskola etc. Debr. Telegdi K. d. 1869. — Révész B., Egyházszertartási beszédek. Debr. Telegdi K. d. 1853. — Rózsa Sándor vallatási jegyzőkönyve. 1871 május 14. Szeged. 5 lap. — Karacs Ferenc, Magyarországnak etc. térképe. Pest. Osterlamm. — Az utas könyve. Orsz. M. Weekend Egy. 1935. — Utlevél 1849-ből.

Csere: a múzeumi Évkönyvért, a tisztviselők dolgozataiért a következő folyóiratok, különlenyomatok és művek érkeztek: *Ausztriából:* Carinthia I. Jahrg. 124—125. 1934—1935. — Wiener Prähist. Zeitschrift Jhg. XXII. 1935. — Dr. Kurt Willvonseder 10 drb. ősrégészeti dolgozata különféle folyóiratok különlenyomatában. — *Északamerikai Egyesült államokból:* The Bulletin of the Cleveland Museum of Art. II. 1935. — *Észtországból:* Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX—X. 1933—1934. — Rahvateaduslikud Kusimuskavad IX. 1934. — *Finnországból:* Finskt Museum XLI—1934. — Suomen Museo XLI. 1934. — *Irországból:* Dr. Adolf Mahr, Hallam L. Movius, Lily F. Chitty 5 drb ősrégészeti dolgozata. — *Lengyelországból:* Wiadomosci Archeologiczne XII. 1933. — Z. Otchlani Wiekow. I. 1925. — J. Zurowski és J. Zablocki 4 drb ősrégészeti dolgozata. — *Németországból:* Badische Fundberichte III. köt. — Die Kunde III. köt. — Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte 1935. — Bicker, Dünenmesolithicum aus dem Fiener Bruck. Halle 1934. — Buttler 3 drb ősrégészeti dolgozata. — Dehn, Haberey 1—1 ősrégészeti dolgozata. — Holter, Die hallesche Kultur der Frühen Eisenzeit. Halle 1903. — Fahlbusch (Einbeck) 2, Tackenberg 3 drb ősrégészeti dolgozata. — *Romániából* (Erdély): Ferenczi Sándor 3 drb dolgozata. — *Svédországból:* Oldeberg, Det Nordiska Bronsaldersspännets Historia. Stockholm 1933. — Fornvännen 1935.

Hazai intézetektől, tudosoktól cserébe kaptuk a következő folyóiratokat, dolgozatokat: Arch. Ért., Dolgozatok Ferenc József Tud.-egyet. Arch. Int.-ből, Debr. Szemle, Ethnográfia-

Népélet, Hadtört. Közlemények, Magyar Iparművészet—Muskátli, Népünk és Nyelvünk, Székesfehérvári Szemle, Szegedi füzetek, Vasi Szemle ; a Magyar Madártani Intézet Aquila c. folyóiratát 1918—1934-ig ; a gyulai múzeumi könyvtártól 3 darab könyvet, a jászberényi múzeumtól Blénessy, A jászmúzeum ismertetése c. művet, a szombathelyi múzeumtól Évkönyvét 1927—29, a váci múzeumegyesülettől 1930. és 1932—1933. évi jelentéseit és Tragor : Vác és határának hely- és ingatlannevei c. művet. Az Orsz. Széchényi könyvtártól : Benedek László és Török Imre, Temetési beszédek és imák nagysarlói Magyari-Kossa Lajos úr hamvai fölött. Debr. Városi Nyomda 1894, 23 l. — Dr. Hillebrand Jenőtől 4 drb ősrégészeti dolgozatot Budapestről, berei Soó Rezső dr.-tól 12 drb és Reisinger Jenőtől 24 drb exlibrist.

A múzeumi Évkönyvek ellenében naponta megküldi számait a Debreceni Ujság-Hajdúföld, a Debr. Független Ujság és a Magyar Alföld.

Tudományos, művészeti, szépirodalmi és egyéb népszerű tudományos folyóiratok a múzeumi közművelődési könyvtárba járnak, hogy a nagyközönség is használhassa. A múzeumi kézi- és szakkönyvtárat tudósok, kutatók és érdeklődők csakis a múzeum helyiségében vehetik igénybe a kézirat-, oklevéltárral és metszetgyüjteménnyel együtt.

II. Szépművészetitárnál :

A szépművészeti osztály gyarapodása az elmúlt évben 372-re rugott. Ebből ajándékozás 45 s vétel 327. Ez a gyarapodás így oszlik meg : 2 drb szobor, 27 drb festmény, 205 drb kézirajz, 9 drb metszet, 129 drb hasonmás illetve egyéb anyag.

Ajándékozás : Debrecen város : 10 drb székely vonatkozású színes nyomat Kohári K. Jenő vízfestményei után. — Déri Kálmán : Joanovics György „Albán harcos" c. olajfestménye 1859-ből. — Ecsedi István : ifj. Kovács János „Vidéki atyafi" című olajfesménye és 30 drb halászati tárgyú fénykép. — Kovács Józsefné : önmagát és férjét ábrázoló két olajfestmény Nagy Zoltántól.

Vétel: Ajtósi Dürer Céhtől : Bánszki, Berki, Gáborjáni, Szabó, Menyhárt, Nagy Ferenc, Oláh István, Vadász és Toroczkai egy-egy grafikai műve. — Benyovszky István „Vágtató ménes" című olajfestmény a Hortobágyi Múzeum részére. (200×100 cm.) — Csülök Jenő „Juhász szamáron" c. faszobra. — Füleki Károly debreceni polgárt és nejét ábrázoló 2 drb olajfestmény 1840-ből. — Hóman Bálint arcképe Lühnsdorf Károly rajza után. — II. Rákóczi Ferenc bronzplakettje, Lányi szobrász műve. — Székelykeresztúri Horváth István „Bánat" c. terakotta szobra. — Pálfy József „Kaszinó a kútnál" c. olajfestmény

a Hortobágyi Múzeum részére. Toroczkai Oswald „Pihenő lányok" c. olajfestménye. — Debreceni Tivadar, Csikós Tóth András, Fekete László, ifj. Kovács János, Nagy József művészektől 107 drb illusztráció Ecsedi „Népies halászat" c. művéhez. — Ifj. Kovács János 9 vízfestmény a Hortobágyi Múzeum régészeti szobájának díszítésére és 92 drb toll- ill. ceruzarajz a múzeumi Évkönyvhöz. — Stein Aurel jan. 9-iki múzeumi látogatását ábrázoló negatív lemez. — 26 drb művészi diapozitív a II. emeleti „nagy terem" ablakaira. — 11 drb fénykép Ecsedi „Népies vadfogás" c. dolgozatához. — Színészeket és színésznőket ábrázoló 13 drb fénykép u. i. felsorolva.

III. Iparművészeti tárnál:

Az iparművészeti tárnál a gyarapodás 221 drb. Ebből ajándékozás 3 drb és vétel 218 drb. E gyarapodásnak legnagyobb részét 196 drb-ot a múzeumi Évkönyvhöz készített klisék, a foto- és autotypiák teszik ki. A többiek így oszlanak meg: 6 drb kerámiai mű, 4 drb textilmű, 8 drb üvegmű, 1 drb bőrmű, 1 drb könyvtábla, 4 drb fémtárgy és 1 drb fafaragvány.

Ajándékozás: Csiha Elek: Hajdúvármegyei Függetlenségi és 48-as párt gazdagon díszített selyemzászlója faszekrényben. A pártnak adományozta vérvölgyi Veszprémy Istvánné, sz. gyertyánosi Kontz Klára. — Ecsedi István: egy népies díszítésű pohár és egy tál.

Vétel: gyöngyhimzésű erszény, cseréptintatartó, konytfésű, cseréptányér Türr István képével, régi üvegpoharak, butelia, só- és cukortartó, papucs, pénztárca, gyöngyhimzésű könyvtábla, himzés 1820-ból, díszes dohánytartó cserépből és 196 drb klisé a múzeumi Évkönyvhöz, melyek abban le is nyomattak.

IV. Érem- és régiségtárnál:

Az érem- és régiségtárnál az 1935. évi gyarapodást 852 tételszám alatt vezettük be. Ebből 645 ajándék, 2 letét, 136 vétel és 69 tételszám alatt az ásatás útján előkerült leletek vannak leltározva. A gyarapodás így oszlik meg: őskori régiség 172 drb, rómaikori és népvándorláskori régiség 87, közép- és újabbkori régiség 150, modern kegyeleti tárgy 4, érmek 436 és pénzjegyek 3.

A régészeti kutatásokat és ásatásokat időrendben és rövid tárgyi utalással a VII. fejezet sorolja fel.

Ajándékozás: *ős-, római és népvándorláskori tárgyak az ajándékozók nevének sorrendjében:* Balás Emil főerdőtanácsos: 8 drb mesolithikus mikrolith. Lh. Nagyléta, a falutól K-re eső düneszerű dombok és Hajdúbagos, a falutól D-re fekvő legelő.

Felszíni leletek. — Balthes Richárd (Tiszadorogma): 1 drb csiszolt kővéső, 1 drb füles szabadkézi agyagcsupor és 1 drb agyagorsókarika. Lh. Ároktő, Zimmermann-tanya, Szódadomb nevő őstelep; 2 drb bronzsarlótöredék, 1 drb. fejes bronztű, 1 drb bronzcső- és 1 drb bronzlemezcsüngő, 1 drb csolnak alakú kis agyagedény; bronz karperec, fibulatöredék és -karika, továbbá gyöngy pasztából (rómaikori). Lh. Tiszakeszi és Ároktő között, Zimmermann-tanya; tövises vassarkantyú-, vaskard- és vaskéstöredékek (X. század). Lh. Tiszadorogma. — Bereczki Imre: szarvas agancs vágott és furott megmunkálással. Lh. Dévaványa, Ecseg-puszta. — Czibere Ferenc: nagy kőbalta nyéllyukkal. H. 230, vastagsága a nyéllyuknál 70 mm. Lh. Pocsaj. — Csiszár Árpád: újabb kőkori cserepek, agancs- és kőtárgyak, 1 drb festett cserép. Lh. Szamossályi, szakadó part az Újszamos medrében. — Csoknyay Gyula: füles csupor, gazdagon díszítve (bronzkori). Lh. Panyola, a tiszai rév melletti lapály. Vízhozta magános lelet. — Debreceni Jenő: 2 drb festett cserép a jerichói ásatások színhelyéről. Ajándékozó ottjártakor kérte egy angol archeologustól. — Fekete Béla: kőbalta csiszolt. H. 45, vastagsága 15 mm. Lh. Konyár; u. a. H. 60, v. 22 mm. Lh. Nagyléta; köpüs balta bronzból. H. 70 mm. Lh. u. o.; 2 drb agyagedény (rómaikori). Lh. Derecske. Weinberger-féle téglagyár agyagbányája, méhkasalakú üregekből. — Frank József: diónagyságú agyagedény (m. 36 mm.) és egy durva edény töredéke (rómaikori). Lh. Nádudvar, téglagyár agyagbányájából. — Harcsa (Barsi) Dénes: 3 drb füles csuporka, 2 drb agyagorsógomb, simító csont, obszidián és kovaszilánkok, kagyló, állati csontok és 3 drb veres rög. Lh. Komádi (Bihar), Dobay-puszta, Vecsey Pál birtokán lévő őstelepről. — Jánd. beregmegyei község előljárósága: mammutcsont-töredékek,

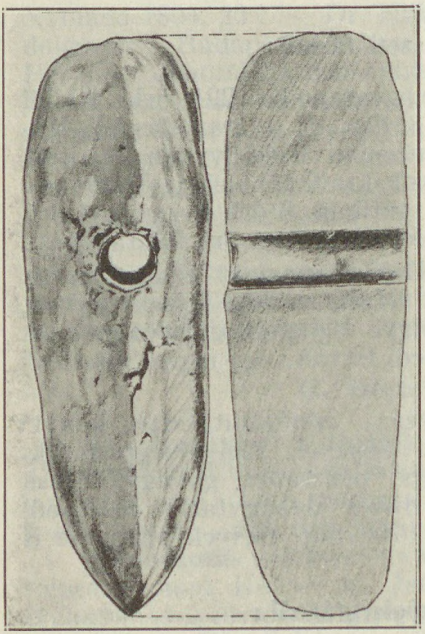

Fig. 17. kép.

Kőbalta. Lh. Pocsaj. Bihar vm.

Gelochtes Steinbeil. L. 230, Dm. beim Stielloch 70 mm. Fundort: Pocsaj, Kom. Bihar, Westungarn.

Lh. Tisza-meder, Jánd. — Joász István és Szőke Kálmán (Tiszaszentimre): nagy, szabadkézi agyagurna. Kb. 50 cm. magas. Fenék átm. 12 cm. Összeomolva, bronzkori. Lh. Tiszaszentimre. — Kaposi József: őskori edények, töredékek, díszített őskori cserepek, kőtárgyak, bronztöredékek (tű és penge), agyagorsógombok, kova darabok, továbbá rómaikori gyöngyök. Lh. Debrecen, Bellegelő 266. sz. tanya és közvetlen környéke. Felszíni leletek. — Kócsi István (Tiszakarád): obszidián forgácsok, agyag gyöngyök és cserép. Lh. Tiszakarád, Zemplém megye. — Kovács Gyula műszaki tanácsos, az államépítészeti hivatal vezetője: útépítéseknél előkerült leletek: csontvéső állati lábszárcsontból; kagylóhéjgyöngyök, csüngő sírból; durva agyagedény, madárcsontokkal, sírból. Lh. H.-Nánás. Csegei-út építésekor a várostól 6 km-re; ős- és rómaikori agyagedények. Lh. Egyek, Rókahát; díszes agyagpohár, finom agyagedények a római korból. Lh. Tiszacsege, útépítéskor, széthányt sírokból. Ugyanezekből a rómaikori ezüst fibulatöredékek, üveg- és krétagyöngyök, fülezett római császári dénár stb. A hajdúdorogi rómaikori temetőből: egy darab igen díszes terra sigillata edény, ezüst fibula, -lemez, csontnyelű tőr, 2 drb ezüst csat, 1 drb ezüst szíjvég, 4 drb ezüst pánt, vaskard töredékei az 1. sz. sírból, csontváz mellől; ugyanennek a csontváznak a koponyája és még 4 drb agyagedény a 2, 3, és 4. sz. sírokból. Közelebbi leírásuk a VII. fejezetben. Ugyancsak Kovács Gyula és Jost Jenő mérnök: 2 drb őskori agyagedény, egyik díszítéssel. Lh. Egyek, Dorogmai-u. 289. sz. telek. — László István: 1 drb agyagedény füllel, bordázott díszítéssel. Lh. Taktaharkány, Zemplén megye. — Maghi Zoltán: ős- és népvándorláskori edénytöredékek. Lh. Hajdúböszörmény, téglagyár, agyagbánya. — Nagybányai Nagy László: díszített őskori cserepek, kova, állati fog és hasított csont. Lh. Tiszapolgár. — Dr. Rácz Károlyné: olvasztó tégely m. 65, fenék átm. 33 mm. Alól hengerded, szájnyilás 3 szögű. Kora bizonytalan? Lh. Debercen. — Suhajda Károly: 2 drb obszidián, 1 drb kova mikrolith. Lh. Nagyléta, Székely László birtokán levő homokdombok. — Vitéz Tikos Béla: kőbalta, csiszolva nyéllyukkal. H. 170, v. nyéllyuknál 43 mm. Lh. Debrecen, Monostori erdő, az erdészlakás közelében. — Ifj. Vizesi János.: kőbuzogány töredék (átm. 50 mm.), edény töredék, csillámpala és kőgyöngy. Lh. Zsáka, Nagynyomás-puszta, Vizesi-tanya.

Ajándékozás (folytatás): *közép- és újabbkori tárgyak:* Beszterczey Gábor: fegyvercső, kovásszerkezetű fegyverhez. H. 59 cm. Lh. Kursanec, Zrínyi falu mellett, a Zrínyi-emlék közelében. — Ecsedi Mihály: vaskard, egyenes kétélű, korongos nyélnyúlvánnyal, XIV. sz. Lh. Debrecen. Nagycsere 98. sz. tanya. H. 102 cm. — Epstein lásd Pollatsek! — Fekete Béla: lándzsa vasból. Lh. Álmosd, Bihar m. — Frank József: réz

pecsétnyomó, felirata: PEST MEGYEI NEMZET ŐRSÉG V ZÁSZLÓALJÁNAK PECS. Lh. Nádudvar, Bodazug, Fekete Gábor tanyaföldje. M. nyéllel 54 mm.; vas pecsétnyomó, középen osztrák sas körirattal: NÁDUDVARI ELŐFOGATI BIZTOS PETSÉTJE. M. nyéllel 60 mm. — Fülöp László: lándzsa hegy vasból, köpüs. Lh. Debrecen, Martinka. — Igaz Károly: 1 drb rézdombormű huszártáskáról. — Vitéz Kanabé Dezső: vassarkantyú XV. sz. Lh. Debrecen, Ondód, Kádárdűlő 17. sz. — Özv. Komlóssy Dezsőné: kokárdák 1848—49-ből; csont fogpiszkáló és acéllánc. Mindkettő rabmunka. Utóbbit Könyves Tóth Mihály csinálta rabságban. — Kovács Gyula: zabola, vasból, XI. sz. Lh. H.-Dorog és agyagedény. M. 20 cm. Lh. H.-Nánás, koraközépkori. — Mészáros Sándor: harci csákány vasból, csonka. Lh. Debrecen, Máta-puszta. — Peregriny Gyula: csákány-fokos vasból. Lh. Debrecen, Széchényi-u. Közhasznú munkáskert. — Piribauer István: régi kulcs vasból, sarupatkó, sarkantyú, XIX. sz. és csontlemez, melyből gombokat vágtak ki. Lh. Debrecen, Bethlen-u. 28. sz. telek kertje. — Pollatsek és Epstein építészeti vállalat, Balla István mérnök és Roppant Ferenc építésvezető a Csapó—Vár-utca sarkán épült Wiener-féle bérház alapozási munkálatainál előkerült leletek: 6 drb agyagedény, 2 drb kályhacsempe, 1 drb díszes kályhacsempe töredék, pipa, különféle téglák, tölgyfa dongák kútbélésből, sarkantyúk, zabolák, patkók, kések, szúróeszköz. U. i. értékes megfigyelések régi kutakról, kerítésekről, paticsfalú ház talpgerendájáról stb., állati csontok 3—4—5 m. mélyről. — Radó Gábor főerdőmérnök: sarkantyú, szurony (Bánk, Kanálhegy), sarupatkó (Fancsika) és középkori tégladarabok (Bánk). — Svecz Sándor hortobágyi juhász: sarupatkó és 1 drb vastárgy. Lh. Debrecen, Hortobágy-Görbehát, a középkori templom helye. — Szarukán Sándor bankigazgató: a XIII. Országos Tornaünnepély jelvénye. — Szilárdi Mihály: kovás pisztoly mesterjeggyel. — Tardy György (Berettyóújfalu): 4 drb régi tajtékpipa, szétomlás ellen rézdróttal díszesen bekötve. Lőrinczy György földbirtokos készítményei. — Veszprémy Barna: tövises vassarkantyú (XI. sz.) és 2 drb régi csizmapatkó. Lh. H.-Böszörmény, városi erdő. — Vörös János: sarkantyú, vasból XV. sz. Lh. Debrecen, Belsőguth.

Ajándékozás (folytatás): *érem, pénz, pénzjegy:* Beck Ödön Fülöp (Bpest): EZER ÉVE KÜZD A MAGYAR feliratú bronz emlékérem 1915-ből. — Ecsedi István: a debr. Stadion-avatás emlékérme bronzból. — Frank József (Nádudvar): 9 drb pénz a püspökladány-révzugi XVI. századi ezüst pénzleletből. — Láng Nándor dr. (Bpest): Kuzsinszky Bálint 70. születésnapjára vert br. emlékérem Ispánky-tól. — Ludány Miklós dr. (Nádudvar): a püspökladány-révzugi XVI. századi ezüst pénzlelet, magyar, lengyel, német dénárok, garasok és egy

tallér. — **Magyar Numizmatikai Társulat** : 30 éves fennállásának emlékérme bronzból. Szántó Gergely műve. — **Petroviczi Sexti Emil** : a privilegizált osztrák nemzeti bank emlékérme bronzból. St. Schwartz műve 1816-ból. — **Vitéz Sallay Géza** : a hajdúhadházi XVI. századi ezüst pénzlelet, edénytöredékkel. Lengyel, magyar és német dénárok, garasok. Lh. Hajdúhadház, a régi Patika-zugon, a műút mellett. — **Soltész Elemér** tábori püspök (Bpest) : 60. születésnapjára vert br. emlékérem és a Luther-féle bibliafordítás 400. évfordulójára vert br. emlékérem, mindkettő Berán Lajos műve ; átm. 40 mm. — **Tóth Baghy József** : IV. István rézpénze, CNH. 101. sz. Lh. Dévaványa. — **Vörös János** : római kis bronz (PB.). Lh. Debrecen, Belsőguth. — Ezeken

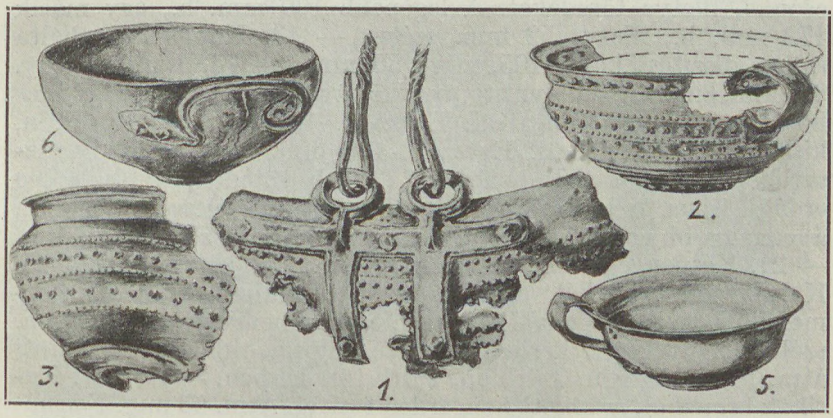

Fig. 18. kép.

A hajdúmegyei egyek-kendertagi bronz-kincs edényei.
Leírásuk az 58. oldalon.

Gefässe des Bronzeschatzes von Egyek-Kendertag, Kom. Hajdu. (Mittel-theissgegend.) Beschreibung im Auszug.

felül egyes pénzdarabokat ajándékoztak Lazák György, Cs. Nagy Károly (Csökmő), Natkó Gyula és Tóth Balázs.

Vétel, gyüjtés : ez Évkönyv VII. fejezetében külön vannak felsorolva azok a régészeti kutatások, ásatások, melyeket az osztály vezetője, dr. Sőregi János múzeumőr 1935 folyamán végzett. Az érdeklődő olvasó tehát e fejezetben találja a leletek rövid ismertetését. Ezeken felül a következő gyarapodás volt :

Ős-, római-, népvándorláskori, továbbá közép- és újabbkori tárgyak : szerszámtöredék szarvasagancstőből, nyéllyukkal. Lh. H.- Böszörmény, Pródi-halom. — Egyek-kendertagi bronzkorszaki bronzraktárlelet (IV. 2. periodus) következő darabjai : 1. bronz bográcsok töredékei, kettős T idomú fülek, két sodrony-

pálca fogantyúval, a hasi rész maradványai trébelt díszítéssel. A szájnyilás átm. 220 mm. — 2. bronz csésze töredéke lemez füllel, trébelt díszítéssel. Szájnyilás átm. kb. 120, mag. 53 mm. — 3. U. a. díszítésben némi változattal. Szájnyilás átm. kb. 160, mag. 56 mm. — 4. U. a. pár drb töredékben, előbbi csészéknél laposabb. Mérete bizonytalan, trébelt díszítése egyszerűbb. — 5. Bronzcsésze lemezfüllel, síma felületű. Szájnyilás átm. 106, mag. 43 mm. Ép. — 6. U. a. egyenes peremmel, hengertestű, elálló erős füllel. Előbbi csészéknél vastagabb lemezből. Szájnyilás legn. átm. 133, mag. 60 mm. — 7—8. Lemezeshátú bronzfibulák korongtekercs végződéssel. A lemezeken pontsoros vonaldíszítés. Egész hossza 170, illetve 160, a korongtekercs átm. 80, illetve 72 mm. — 9—12. Szárnyas bronzbalták. Valamennyi csonka, illetve töredékes. A legépebb 190 mm. h., egy másik 172 mm. h., illetve 52 mm. széles. — 13. Köpüs bronzbalta füllel, díszítéssel. H. 105, élive 50 mm. — 14. Lándzsahegy, 95 mm. mély, két lyukas nyélköpüvel, bronzból; élgerince hosszanti négy bordázattal. Egész h. 167 mm. — 15. U. a. kisebb, díszítés nélkül. Egész h. 140 mm. — 16—20. Bronzsarlók éspedig 3 drb bonyhádi, 2 drb töredék, valószínűleg erdélyi típus. A legkisebb húrja 158, legn. élszélessége 34 mm., a legnagyobb erdélyi típusnál a húr 175, legn. élszélesség 60 mm. — 21. Késpenge bronzból. H. 200, legn. sz. 23 mm. — 22—25. Karperecek bronzból, nyitott ovális formában, felületük geometrikus, gazdag vonaldíszítéssel. Lapos hengertestük 12 mm. széles, melyeknek keresztmetszete elipszis alakú. Hosszanti átm. 106—123 mm. 3 drb ép, 1 drb töredékben. — 26—27. Karikák bronzból, nyomott hengerded testtel. Átm. 63 mm. Formában öntött zárt darabok. — 28. Bronztekercs, hengeralakú, négy fordulattal, lapos drótból. Átm. 55 mm. — 29—45. Bronzkarikák hengeres testtel, részben hegyes, részben tompa végződésekkel. 4 drb zárt, egymást érő tompa végekkel (100, 120, 115 és 125 mm. átm.), 3 drb-nál a hegyes végek kissé (93, 95 105 mm. átm.), 10 darabnál pedig a tompa végek jól egymás mellé nyulnak (100, 100, 105, 112, 110, 110, 113, 118, 120, és 120 mm. átmérőkkel). Nyolc különböző nagyságú karika súlya: 38, 44, 45, 72, 112, 122, 123 és 128 gr. — 46. A leletekhez tartozik még 8 drb bronzkarikatöredék. — A felsorolt tárgyak a 1. sz. alatt leírt bográcsban voltak. Ifj. Papp József találta szőlőforgatáskor kb. 1 m. mélyen a felszín alatt, Hajdú Ferenc egyeki gazda földjén, Egyek községtől K felé az ú. n. Kender-tagban, 1935 november 27-én. Ifj. Papp József a leletet tarisznyába rakta és másnap, november 28-án beszolgáltatta a Déri Múzeumba. — Bronz nyilhegy, háromélű, szkita. H. 22 mm. Lh. Tiszalök, Sípos-tanya. — Római kori agyagcsupor, mag. 90 mm. Lh. H.-Böszörmény, téglagyár. — A szabolcsmegyei *Tiszalök* határában, a falutól Ny-ra fekvő Vásártéren emelkedő *Vásárhalom*

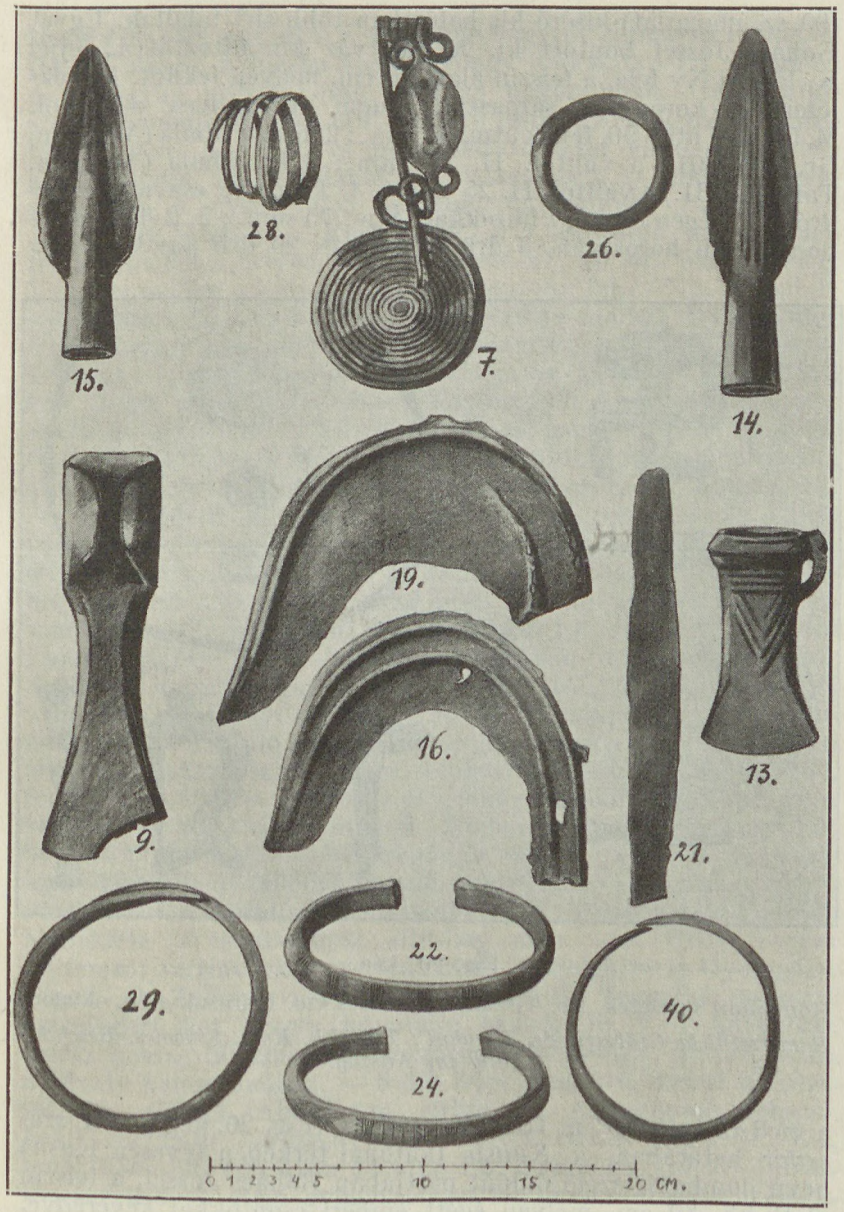

Fig. 19. kép.

A hajdúmegyei egyek-kendertagi bronzkincs válogatott tárgyai. Leírásuk az 58. oldalon.

Die ausgewählten Gegenstände des Bronzeschatzes von Egyek-Kendertag, (Mitteltheissgegend.) Kom. Hajdu. Beschreibung im Auszug.

(99. sz. magaslat) kísérő kis halmában több sírt találtak. Egyet Rohács József bontott ki. A csontváz kinyujtóztatva, fejjel K, lábbal Ny felé, a felszín alatt 80 cm. mélyen feküdt. Mellékletei: 1. korongolt, sárgaszínű fínom agyagedény a lábtól. M. 59, száj átm. 50, fenék átm. 30 mm.; 2. bronz fibula (Almgren, Gr. VII. 201.) a válltól. H. 32 mm.; 3. br. fibula (Almgren, Tafel X. 231.) a válltól. H. 25 mm.; 4. karperec csavart ezüstdrótból, végén egy-egy hurokkal. Átm. 75 mm.; 5. 2 drb kalcedon, 4 drb borostyán, 3 drb karneol és 20 drb pasztagyöngy

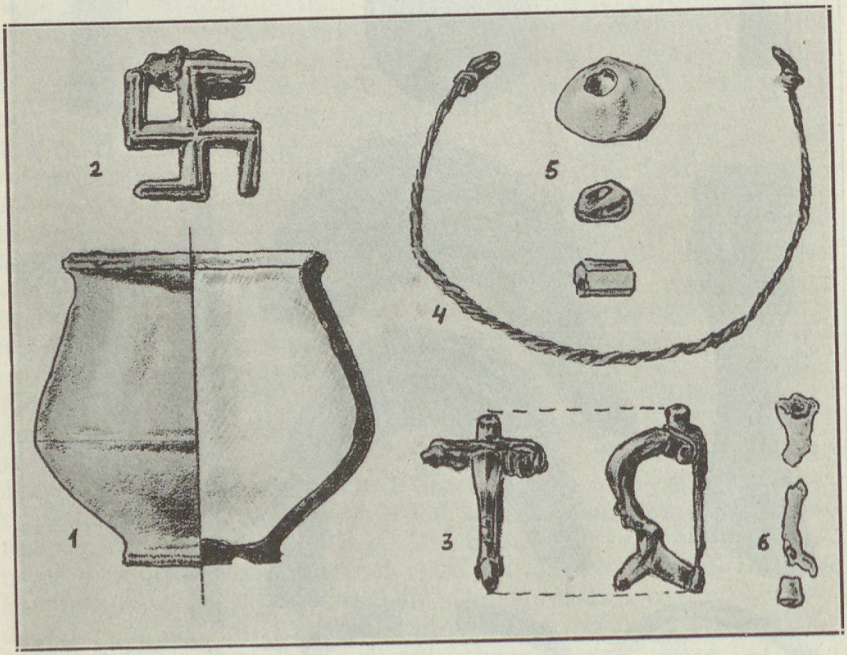

Fig. 20. kép.

Rómaikori sírleletek. Lh. Tiszalök, Szabolcs vm. Leírásuk a 60. oldalon.

Römerzeitliche Gräberfunde. Fundort: Tiszalök, Kom. Szabolcs. Beschreibung im Auszug.

a mell tájáról (Kr. u. III—IV. század). (Fig. 20. kép.) — *Tiszaeszlár* határában, *a Kunsír* (katonai térképen tévesen Kusir) nevű dombot átszelő dűlőút partjában Rohács József, a felszín alatt kb. 80 cm. mélyen égett emberi csontokkal keveredve, gödörben, a következő tárgyakat találta: 1. agyagedény, szabadkézi, haséle vertikális mélyítésekkel nyolc cikkelyre osztva. M. 73, száj átm. 53, fenék átm. 40 mm.; 2. br. karperec lapított drótból. Átm. 70 mm.; 3. agyaggyöngyök dísz-

téssel (25—30 mm. átm.). 4. üveggyöngy öt cikkelyes felülettel (H. 18 mm.) ; 5. három kagylógyöngy lyukasztva (H. 30 mm.) és 6. agyag pecsétnyomó állítólag ugyanonnan. Háromszögalakú nyomófelületén (19×19×19 mm.) 3 elágazó spirális. M. 22 mm. A találó és beszolgáltató által elmondott leletkörülmények bizonytalanoknak látszanak. A lelőhely megvizsgálása a nyíregyházi múzeum hatáskörébe tartozik. — *Tiszalöktől* KDK-re a *Kövestelken*, a Lökös-dűlő átszelésénél, téglatörmelékes helyen Rohács József kb. 40 sírt bontott meg. Valamennyiben a kinyujtóztatott csontváz fejjel Ny, lábbal K felé feküdt. Kb. minden 3. sír koponyája mellett 1—2, esetleg 3 ezüst hajgyűrűt talált, a 9. sírban ametiszt és üveggyöngyöket, a 10. és 11. sírban pedig ezüst, illetve br. gyűrűt, a hajgyűrűk közt 2 drb sárgaréz. Rohács a koponyákat a sírokban hagyta. Szerinte a sírban talált korhatározó pénzdarabok Szomjas Gusztáv tiszalöki Lajos-tanyájára kerültek. A Déri Múzeum által megmentett leletek a hely megvallatását teszik szükségessé. — Agyagedény középkori fenékbélyeggel, mely nyolc küllős kerék. Vállán páros hullámvonal fut körül. M. 83, száj átm. 66, fenék átm. 50 mm. U. a. kettős-kereszthez hasonló fenékbélyeggel. M. 130, fenékátm. 85 mm. Mindkét edény szabadkézi, szürke, illetve veres színű érdes felületű. Lh. Alsójózsa, Gyökös Lajos szőlője, 70 cm. mélyen fekvő sírból, a koponya melléről. Szőlőföld forgatásakor találták mindkettőt. — Agyagedények a hajdúböszörményi téglagyár agyagbányájából. Egyik korongolt, vállán hullámvonal fut körül, fenekén bélyeg nyomai látszanak, sárga színű, érdes felületű. M. 225, száj átm. 180, feneké 110 mm. A másik felül csonka korongolt, iszapmázas. M. 180, fenék átm. 85 mm. — Emberi koponya, melynek bal bubján 60 mm. átmérőjű trepanált kerek lyuk van. A szemközti két helyen repedés vonala látszik. Lh. Dancsháza, Bihar vm., Halomszer-dűlő, homokbánya, 1 m. mélyen talált sírból. Melléklete a csontváznak állítólag nem volt. Orsós Ferenc professzor szerint lehet pár száz éves. Beszolgáltatta Gyöngyösy Lajos. — Zabola vasból (XIV. század). Tengelye gamóval összefogott két üreges kúpalakú tagból áll 1—1 karikával. Egész hossza 20 cm. Lh. Debrecen- Hortobágy, Máta puszta, a Bivaly halom mellett. — 3 drb fejes rézgyűrű, vésett díszítéssel. Lh. Gibárt, Abauj vm. sírból. — Agyagpohár talppal, belül vertikális bordázattal, korongolt. Színe sárga. M. 132, fenék átm. 80, száj átm. 84 mm. Lh. Debrecen, Güth. — Rézmozsár ütővel. Régi gyógyszertári felszerelés H.-Böszörményből, a Bay-féle patikából. M. 85, száj átm. 118 mm. — A debreceni „ács segéd ifjúság" hirdető táblája rézből, 1877-ből. — Pisztoly kovás szerkezettel Ab és Ta mesterjeggyel, monogrammal. Lh. Debrecen, Kösélyszeg. H. 44 cm. — Pisztoly, gyutacsos szerkezettel, páros csővel ELG és AI 16 jelzésekkel.

H. 20 cm. — Asztali óra faszekrényben. Díszes réz számlapján bevésve: JOSEPH BAUER IN DEBRETZIN. A XVIII. sz. 2-ik feléből. M. 40, sz. 22 és mélysége 11 cm.

Emlékérmek, pénzek: Csók István festőművész 68. születésnapjára Beck Ö. F.-től. Bronz. 72 mm. átm.; Buda visszavívásának 200 éves emlékére A. Scharf F.-től. Bronz. 72 mm. átm. A 300 éves kir. m. Pázmány Péter tud. egyet. alapításának emlékére Beran L.-től 2 drb ezüst 2 pengős; Lueger bécsi polgármester emlékére Marschaltól. Ezüst 2 Schillinges osztrák pénz. — I. Ferenc ezüst emlékérme 1815-ből, továbbá 8 drb katonai érem és pénz és 2 drb jelvény (a boszniai okkupátió emlékére 1878—1908). Több darabot buzdítás céljából pár fillérért szerzünk meg.

Letét: Berey József református esperes a nagyecsedi református egyház tulajdonát képező következő tárgyakat helyezte letétbe: forgó aranyozott ezüstből, rekeszes zománcdíszítés maradványaival a tengely körül forgó szárnyon, 2 drb láncos süvegtűvel. Egész hossza 14 cm. Lh. Nagyecsed, sírból XVI—XVII. század; vaskard töredékei, egyélű, magyar típusú. Lh. u. o. sírból. Ezeken felül néhány darab apró ezüst gomb.

V. Néprajzi tárnál:

Ajándékozás: Agárdy Dezső: csigacsináló penderítővel, rézből. — Balogh István dr.: fahordó kákó. Fatolvajok használják a debreceni erdőségekben. — Bartha Károly dr. tanítóképezdei tanár tanítványainak (Gyulavári, Békés m.) készítménye: lámpatartó tengeri és babszemekkel, papírrózsákkal díszítve. H. 1·25 m. — Bata Imre dr.: falióra 3 koloncal. — Debreceni Ferenc: 2 drb színes bőrből készült szironyozás, szíjgyártó remek. — Ecsedi István dr.: dongahúzó vas gyékényezéshez, rézpipa, gummipuska, gereben, kapuzár kulccsal, cseréptányér és galuskaszűrő, hurkatöltő alakú tolófánk toló, pléhből és vetélő Gyomáról. — Fekete Béla (Derecske): téka, lopótök, vasserpenyő, palacsintasütő (Bagamér), orros- és tejesfazekak mázas cserépből. — Frank József (Nádudvar): régi agyag hálósúly, cserépfazék, serpenyő és vasfazék. — Füle Lídia (Merenye, Somogy m.): műkonty a XIX. századból, somogyi népviselet. — Fülöp Zsuzsanna (Sáp, Bihar m.): riszáló faorsó madzagsodráshoz, faragott motola, guzsaly és gereben. — Grassl Herbert: régi hálósúly égetett agyagból a Hortobágy-folyó medréből. — Hűse János (Bánk): 3 drb régi cserépedény. — Kaposi József: kereplő. — Kovács Józsefné (Mester-u.): vőlegényi ezüst sarkantyú. — Lipták János (Büdszentmihály): szűrszabó tűpárna. — Papp Lajos fazekas-

mester : orros, korsó, tányérok, gyermekjáték, gyermekkancsók mázas cserépből. — Pethő Lajosné : díszes cseréptál. — Rácz Károlyné dr. : 4 drb csigacsináló, csiga penderítő fából, koppantó, cseréptányér. — Rickl Antal : gyermekkarikás. — Szabó Zsigmondné : 16 drb felvidéki hímes tojás. — Szerth Mihály (Dévaványa) : fa képkeret, borsodi munka. — Özv. Ternyey Istvánné (Tiszakarád) : vaslábas és vas palacsintasütő. Mindkettő öntöttvasból. — Vásáry István dr. : virágcserép Csokonai domborművű arcképével. Horváth Gábor fazekasmester munkája. — Vörös János (Belsőgúth) : cseréppipa.

Vétel : *pásztorkészségek, felszerelési tárgyak* : díszes beretvatok 1852-ből ; 2 sárgaréz és 1 vasfokos ; botgyűrű rézből ; juhászkampó vasból, rézcsörgővel ; 2 drb kanásztülök ; rézkengyel ; késhüvely ; 4 drb díszes karikás ; 2 drb erszény késhüvellyel ; 4 drb pipaszurkáló rézből és csontból ; pergő disznóra, kolomp tehénre ; rövid pásztorbot színes hasival bevonva, régi pásztormunka és 2 drb díszes pásztorbot berakásokkal. E tárgyak közül 2 karikást és 1 erszényt R. Tóth István hortobágyi csikósbojtár készített. Az egyik árvatölgyfából készült, állati és emberi alakokkal, koronával, templommal és indával díszített pásztorbot Király Mihály gulyásbojtár műve 1924-ből, a másik pedig Béke Imre csikósbojtáré 1934-ből. Ez utóbbi is tölgyfa, szaru- és sárgarézberakásokkal. Felületén három mezőben ló, magyar korona, tulipán, kés, villa és a mester monogrammja pásztorkúttal, továbbá szélmalom, gólya, templom stb. ábrázolások és végül virágos indagyűrű. Talán nincs semmi túlzás abban, ha a pusztai pásztorságnak eme művészkedését úgy tekintjük, mint a magyar képírást. A ráérő, egésznap eltünődő pásztor képekben felrakja botjára mindazt, amit maga körül lát, amije van és sokszor azt is, amit átélt pl. katonáskodása alatt elefántot, oroszlánt stb. látott Pesten, vagy Bécsben az állatkertben. A pásztor tehát képekben beszéli el a maga élményeit : ezért ez a magyar képírás !

Vétel (folytatás) : *mezőgazdasági és kertészeti eszközök* : 3 drb horog széna- vagy szalmahúzáshoz ; csengő sárgarézből 1809-ből ; szegzőár hámvarráshoz ; hernyózó olló hosszú rúdra ; kacor vasból ; tuskózó fejsze vasból (48 cm. h.), melyet a debreceni erdős pusztákon hasító éknek használnak. Nyele h. 95 cm. ; 3 drb villás kés ; tarisznya és merítő vedér gémeskútra.

Vétel (folytatás) : *cserép- és üvegtárgyak, konyhafelszerelési eszközök* : cserépkorsók, orrosok, tányérok, butykosok, csuprok, kancsók, csigacsinálók, fánksütő, tarkedli sütő, tejes fazék, juhtúrós fazék, lisztes bödön, kuglófsütő debreceni és vidéki fazekasoktól ; gyufatartó cserépből, oldalán a Nagytemplom 1888-ból ; cseréptányér Deák Ferenc képével ; zsendicés fazék ; cserép serpenyő, melyben a mézeskalácsosok viaszt olvasztot-

tak; boros cserépkancsó, 1840-ből; cseréppersely 1914-ből; csigacsináló fából réz penderítővel; koppantó sárgarézből, csiholó acél; 4 drb veres cseréppipa, derelyemetsző csontkerékkel; tűzikutya vasból; csikóbőrös kulacs; vaslábas szabadtűzhelyre; lacipecsenyesütő kétágú villa; két literes veresrézkancsó a debreceni szőlőkből; pálinkás kóstolós üveg, zöldszínű, talpas. Oldalán csap van. Paszulyos Nagy János debreceni szőlőjében kisüstös pálinkafőzéskor ebben tartották a mintát s ebből kóstolgatták. Az üveg magassága 30 cm.; pálinkás „kémlelős" üveg, kehelyalakú (m. 12 cm.), ugyanilyen célra; cseréptégely, melyben a lóherélő a heréléshez szükséges orvosságot tartotta. M. 12, átm. 11 cm.; patikai kenőcsös tégely Bay Miklós hajdúböszörményi gyógyszertárából. XIX. század; kis cseréphordó, zöldmázas, alján lábakkal. H. 26, m. 26 cm., XVIII. századból. Ecetágy erjesztéshez használták az alsójózsai Paczók-családnál.

Vétel (folytatás): *viselet, használati tárgyak, háztartási berendezés s hasonlók:* gyermekszűr rátétes díszítéssel özv. Kovács Károlynétól (Debrecen); férfi bunda fekete juhbőrből, díszítésekkel, felkötős aljjal. Készítette Lipták János szücs Büdszentmihályon. Ugyanőtőle egy tűpárna. — Női kabát fekete selyemből, fodros, gyöngyös, özv. Kovács Jánosnétól (Debrecen). — Gyöngyöspárta a XIX. század közepéről. Debreceni munka. — Csipkeverő szűrcsipke kivágáshoz; dohányzacskó irhából; 2 drb gatyamadzaghúzó libacsontból; hímzett bőrbugyelláris; evőkés csontnyéllel; kulcstartó fogas; lakat kulccsal 1830-ból; gyermek sulyok fából és hasonló darabok; 1 vasmozsár ütővel; 3 drb irhára varrott szirony.

Igen érdekes a fából faragott, deszkára szerelt s a falra akasztható időjós csacsi (12×13 cm. nagyságban), melynek táblájáu a következő felírás olvasható:

„Ha a csacsi farka száraz,
Szép időre várhatsz;
Ha a csacsi farka nedves,
Nyiss esernyőt kedves,
Ha a csacsi farka meg-meglódul,
Az idő szelesre fordul;
Ha nem látod a csacsi farkát,
Köd van biztos, vagy ellopták!"

Letét: Papp Lajos az utolsó céhbeli fazekasmester a debreceni fazekascéh következő tárgyait helyezte el: hirdetőtábla fából 1804-ből, u. a. sárgarézből, porzótartó, pénztartó doboz 1839-ből, 3 drb pecsétnyomó sárgarézből 1778, 1832 és 1873-ból; nyílhúzó zacskó nemezből és rossz kalapból; 136 drb sárgaréz

nyíl a fazekasok neveivel; 3 drb porciós pálinkás üveg; pléh irattartó; 36 cm. m. cserépkorsó, mely cívist ábrázol (Papp Lajos remek munkája); a fazekas céh ládája 1857-ből. Készítette Veres József. Belül a céhmesterek és a jegyző neveivel.

VI. Természetrajzi tárnál:

A Déri Múzeumhoz tartozó Hortobágyi Múzeum madárgyüjteménye a következőkkel szaporodott: *darázsölyv* (Pernis apivorus) ♂ és ♀; *gatyásölyv* (Archibuteo lagopus) ♀; *vörös kánya* (Milvus milvus) ♀; *karvaly* (Accipiter nisus) ♂; *vörös vércse* (Falco tinnunculus) ♂; *kigyászölyv* (Circaëtus gallicus) ♂; *kerecsen sólyom* (Falco sacer); *réti sas* (Haliätus albicilla) fiatal. A múzeum 2. példánya kiterjesztett szárnyakkal tömve. Röpszélessége 206 cm. Hortobágy, 1935 XI. 21.; *vörösnyakú lúd* (Branta ruficollis) 2 példány. Az egyik 1934 XI. (?), a másik 1935 XI. 25-én esett a Hortobágyon; *nyári lúd* (Anser cinereus); *vetési lúd* (Anser fabalis); *nagy lilik* (Anser albifrons) fiatal; *kis lilik* (Anser erythropus); *szürke gém* (Ardea cinerea) ♂; *bölömbika* (Botaürus stellaris) ♂; *batla* (Plegadis falcinellus) ♂ (hortobágyi halastó); *pocgém* (Ardetta minuta) ♂; *közönséges búvár* (Colymbus arcticus; ♂; *kis búvárréce* (Mergus albellus) ♂ (Hortobágy, Juhos-fenék); *apró réce* (Anas crecca) ♂ és ♀; *kontyos réce* (Aythya fuligula) ♀; *kenderike* (Cannabina cannabina) 2 drb; *hósármány* (Calcarius nivalis) 3 drb Hortobágy, 1935 I. 27.; *szajkó* (Garrulus glandarius ♂; *északi partfutó* (Tringa alpina); *csonttollú madár* (Ampelis garrilus) a Hortobágyról; *macskabagoly* (Syrnium aluco); *erdei füles bagoly* (Asio otus) ♀; *réti füles bagoly* (Asio accipitrinus) ♂. — Továbbá ajándékul kaptunk dr. Nagy Jenőtől egy *mezei görényt* (Mustela putorius ewersmanni). Hortobágy, 1935 X. vége.

A felsorolt madarakat lőtték és ajándékozták: Csanak József, Fischer Mihály, Geréby György, Kiss Gábor dr., Lyka István (Budapest), Németh Nándor hortobágyi csárdás, Direktor Paul Reiner (Berlin), dr. Rásó Istvánné, Prinz Heinrich I. v. Reuss, dr. Poroszlay László, Prinz Schönburg-Waldenburg, Sátori József dr., Vargha Endre. Egy kivételével az összes töméseket Érczes Ferenc debreceni preparátor végezte (Ferenc József-u. 62.).

*

A Déri Múzeum 1934. évi gyarapodását, a leltárkönyvek lezárásakor megállapított évvégi törzsállományát az alábbi statisztikai kimutatás tünteti fel:

Összegezés	I. Könyv és oklevél tár	II. Szépműv. tár.	III. Iparműv. tár.	IV. Érem és régiség tár	V. Néprajzi tár	VI. Term. rajzi tár	Összesen
Törzsállomány 1934 végén	26,881	együtt 46,284		20,731	6,800	530	59,570
A szerzés módja: Vétel, ásatás és gyüjtés állami és városi segélyből	79	327	217	136 69	117	9	885 69
Letét	—	—	—	2	14	—	16
Ajándékozás	385	45	4	645	65	28	1,172
Csere	121	—	—	—	—	—	121
Összes évi gyarapodás	585	372	221	852	196	37	2,263
Törzsállomány 1935 végén	27,466	együtt 5221		21,833	6,996	567	61,833

Ebben a kimutatásban nincs benne a szorosabb értelemben vett és kb. 7000 drbot számláló Déri-gyüjtemény, mely a magyar állam tulajdona és mint örök állami letét szerepel. Továbbá nincs benne a múzeummal egyfedél alatt álló Közművelődési Könyvtár, melynek kötetszáma kb. 25,000 drb.

VII. fejezet.

Régészeti kutatások és ásatások 1935-ben.

A régészeti osztály vezetője, dr. Sőregi János múzeumőr 1935-ben az alább időrendben felsorolt szakásatásokat és régészeti lelőhelyek felkutatásával és anyaggyüjtésével kapcsolatos kiszállásokat végezte:

1. Régi sírok a Dégenfeld-tér 7. sz. telken.

Március 12-én a Degenfeld-tér 7. számú telek hátsó udvari keresztépületének pincelejáratát és pincéjét átalakító munkálatoknál emberi csontvázakat találtak. A leletről másnap ujsághir és a rendőrség értesítette a múzeumot. Március 13-án

megtekintettem a lelőhelyet. A pincelejáró öreg tölgyfalépcsőzete alatt egy csontváz feküdt ugyanolyan lejtős síkban, mint maga a lépcső. Melléklete nem volt. Ugyanebben a lépcsőlejáratban lemenve, jobbkéz felől a fal át volt törve. Ezen a lyukon keresztül az egykor kivájt földüregbe egy halottat gyömöszölhettek be, melyről a csontok fekvése tanuskodott. Ennek sem volt semmi melléklete. Mimódon került oda, első vagy másodlagos fekvőhelyén volt-e ott, megállapítani nem lehetett.

A lépcsőlejárat nagyobb boltíves pincébe vezetett, melynek alapját kb. egy méterrel mélyítették. E földmunkálatnál három emberi csontvázat dultak szét, melyek leletkörülményeit sajnos már nem figyelhettem meg. A sírok a mostani környező felszín alatt több mint 2 méter mélyen feküdtek, állítólag hanyatt, kinyujtóztatva, temetői rend szerint. Mellékletük ezeknek sem volt.

Március 14-én a lépcsőlejáratban újabb, de már összehányt csontokat találtak. Valamennyi csontot a múzeumba vittem. Földmunkálatnál disznócsontot, régi mázas cserepeket és vasdarabokat is találtak.

Ismeretes Zoltai Lajos kutatásaiból (Települések. Debrecen, 1925. 28—30. lap), hogy a ferencrendi kolostor a mostani városi istállók helyén állott, amely kolostor a rend eltávozása után ispotállyá lett s a város tulajdonába került. A régi kolostor környékén a mostaniakon kívül már számos temetkezés került elő, melyek mind tanubizonyságai egy ottani ősi debreceni temetőnek. A koponyák anthropologusok rendelkezésére állanak.

2. Ős- és rómaikori telepnyomok a hortobágyi víztárolómedence északi árka mentén.

Előrelátható volt, hogy a nagycsárdától DK-re, a Hortobágy-folyó baloldalán tervezett 300 holdas víztároló medence hatalmas földmunkálatainál régészeti leletek fognak előkerülni. Dr. Orsós Ferenc egyetemi tanár a város közgyűlésén is szóvátette a várható lehetőségeket. Bár jóelőre felkért embereink leletről nem tettek semmi jelentést, május 2-án mégis kiutaztam a földmunkálatok megtekintésére.

Fogadott szekéren a folyó balpartján lementem az angyalházi határig, hol a már kiásott I. sz. lecsapoló-csatorna a Hortobágyba torkollik. Ettől kezdve végigvizsgáltam a csatornát mintegy 6 km. hosszú szakaszon, azonban sem magam nem észleltem települési nyomokat, sem a kikérdezett munkavezetők és munkások ilyenekre nem akadtak. A földmunkálatokról számos fényképfelvételt készítettem. Megemlítem e helyen is, hogy akkor nap hajnalán hóesés lepte meg mind Debrecenben,

mind a pusztán a májusi vegetációt és később, május 4-én éjjeli fagytól barnás-rozsdaveres színt kapott a kizöldült legelő. Az utóbbi napot a csárdai múzeumnak szenteltem. Hazatérőben Mezey vízmester, ki a tárolómedence készítésénél munkavezető volt, elbeszélte, hogy 1914-ben a Halastavak földmunkálatánál, a Csunya-földön, földbevájt üregeket talált, melyek cserepes, pernyés, hamus törmelékekkel voltak kitöltődve.

Július 1-én a tárolómedence előrehaladott földmunkálatait újra megtekintettem. A munkások a medence északi árkában emberi csontokat és törmelékekkel telt gödröket találtak, melyek metszetei az árok falán mutatkoztak. Előkerült egy

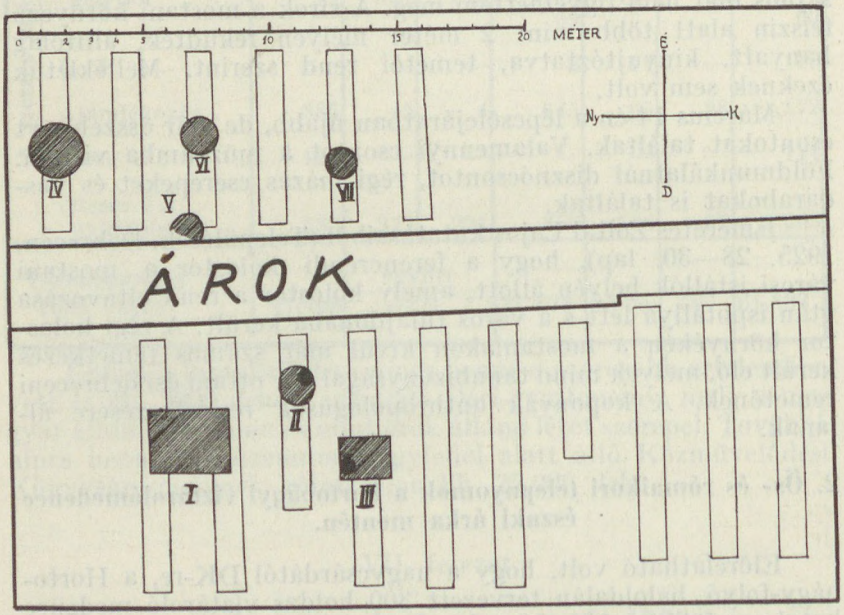

Fig. 21. kép.

A hortobágyi víztároló medence északi árka mellett végzett régészeti ásatás helyszínrajza.

Situationsplan der archäologischen Ausgrabung, welche bei dem nördlichen Graben des Hortobagyer Wassersammel-Beckens geführt wurde. I—VII. viereckige u. runde Erdgruben, II. u. III. mit Herdstelle.

nyéllyukas kőbalta felerésze, néhány őskori cserép és az árok ÉK-i szögletében egy hosszúkás őrlőkő passzív fele, homorú felső síkkal. Ugyanitt cserepek, emberi csontok is akadtak. Mindkét lelőhely az egykor környező vízállásos terepből szigetként emelkedett ki, települ szolgálva az embernek. A csontkeménységű szikes talajban akkor még próbaásatást nem eszkö-

zölhettem, csupán az új árkokat vizsgáltam meg és az északi árok mentén a leleteket gyüjtöttem össze, melyek között durva őskori cserepek mellett rómaikori edénytöredékek is akadtak. Az árok falában kisméretű méhkasalakú üregek és négyszögletes lakógödrök nagyobb számban mutatkoztak, melyek megvallatását október első felére halasztottam.

A szakásatás 7—11-ig tartott, naponta hat munkással. Kutató árkaimmal az északi oldal árkának mindkét partját átvizsgáltam, azon a helyen, hol a legtöbb földbevájt üreg mutatkozott az árok falában. Ez a terep az ÉNy-i saroktól 175 méter távolságra volt K felé. Összesen több mint 130 métert kitevő kutató árkaim két helyen négyszögletes, öt helyen kerekalapú gödröt tártak fel (Fig. 21. kép.). Mélységük 100—120 cm. Az I. sz. lakógödör 300×280 cm. nagyságú. Benne 23 drb jórészt korongolt, téglapiros és palaszürke színű, kisrészben szabadkézi, durva cserép, két agyagorsókarika és néhány állati fog volt, a II. sz. kerek és a III. sz. négyszögletes kisebbik gödörben hasonló cserepek, állati csontok mellett még egy-egy kis tűzhelymaradvány. A főárok északi oldalán talált négy kerek gödörben (IV—VII. sz.) csiszolókő-töredéket, kagylóhéjakat és szintén rómaikori cserepeket találtam. — A főárok mindkét falában mutatkozó gödrök majdnem mindenikében volt 1—2 rómaikori cserép. A gödrök az ásatási naplóban *a*—*m*-ig számozva. Az *m*-jelzésű 150 cm. h., 140 cm. mély lakógödörből összesen 90 drb különféle neolithikus cserepet és 8 drb állati csontot szedtem össze. Közöttük kagylóhéj, csillámpala és kova is volt. Ez a gödör az I. sz.-tól Ny-ra 27 m.-re volt.

Ez az új települési hely beleesik a tiszafüredi, kócspusztai, hortobágyhídi, hortobágy-porosháti és józsai rómaikori lelőhelyek vonalába s így az összefüggés szempontjából szerény leletei mellett is van tudományos jelentősége.

3. XVII—XVIII. századi leletek a Wiener-féle bérpalota földmunkálatainál, a Csapó—Vár-u. sarkán.

Az egykori debreceni középkori *castellum* közelében, a Vár- és Csapó-utca nyugati szögletében május 9-én megindított alapozási földmunkálatokhoz sok reményt fűztünk, bár előre sejtettük, hogy a várkastély ettől az utcasaroktól ÉNy-ra, pár száz lépéssel odább állhatott. A Budapesti Pollacsek és Epstein Építési Vállalat mérnöke Balla István és munkavezetője Rappant Ferenc a legnagyobb előzékenységgel és figyelemmel állottak mindenkor segítségemre, amikor a munkálatoknál személyesen megjelentem és a napfényre került leleteket összeszedtem. Ugyanúgy szívesen támogatott munkámban Novák Gyula fuvarozási vállalkozó.

Az alapozási földmunkálatokat hosszasabban figyeltem május 9., 10., 11., 18., 20., 22., 24., 25., 27., 29. és 31. napjain. Megfigyeléseimnek eredményét a mellékelt ábrákkal (Fig. 22—24. kép) és a következőkben vázolom: az 1. sz. belvilágban 120 cm. átmérőjű kút, melynek mélységét megállapítani nem

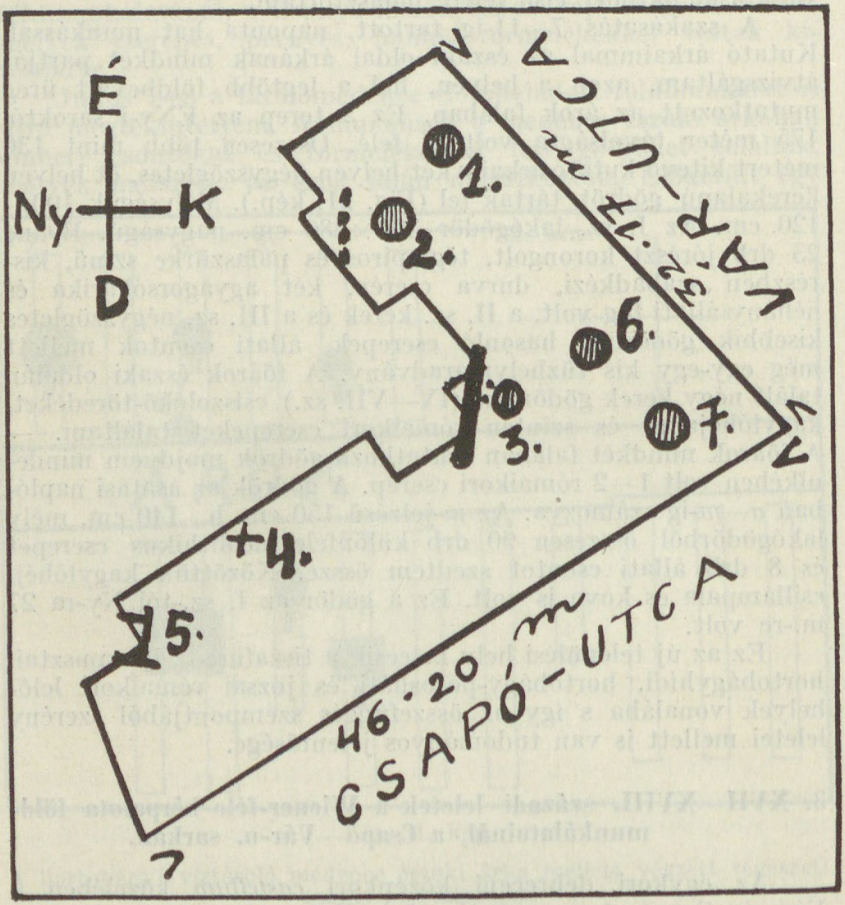

Fig. 22. kép.

A debreceni Wiener-féle bérpalota alapozási földmunkálatainál talált régi kutak és épületalkatrészek helyszínrajza.

Situationsplan jener alten Brunnengruben und Holzbaubestandteile, welche bei der Fundamentsarbeit eines Debrecener Wohnhauses gefunden wurden. 1, 2, 6 u. 7 alte Brunnengruben. 3. Ein grosses Fass, höchstwahr. für Gerberei. Daneben ein grosser Eichenbalken u. 5. Reste eines Holzbaues.

lehetett, téglával volt kirakva. A küllőszerűen körbefektetett téglák közötti háromszögalakú hézagot faragott darabokkal

töltötték ki. Egy-egy ilyen kerek téglaréteg valósággal össze volt olvadva, amely állapot csak magas hőfoknál következhetett be s a kiszedés után is a téglagyűrük összeállva maradtak. A kútkészítésnek ilyenféle módját vagy az összeolvadás okát bizonyítékok hiányában csak találgatni lehet. A gyorsiramú földmunka a kellő megfigyelést lehetetlenné tette. A téglák egy részét megtartottam.

A 2. sz. kút 6 m. mély volt a mai felszín alatt. Az alján, mint kútbélést, hordódongákat találtam. Fenekén a mellékelt ábrán (Fig. 23. kép) bemutatott edények és kályhacsempék voltak.

A 3. sz. helyen egy kb. 130 cm. magas, 120 cm. átmérőjű

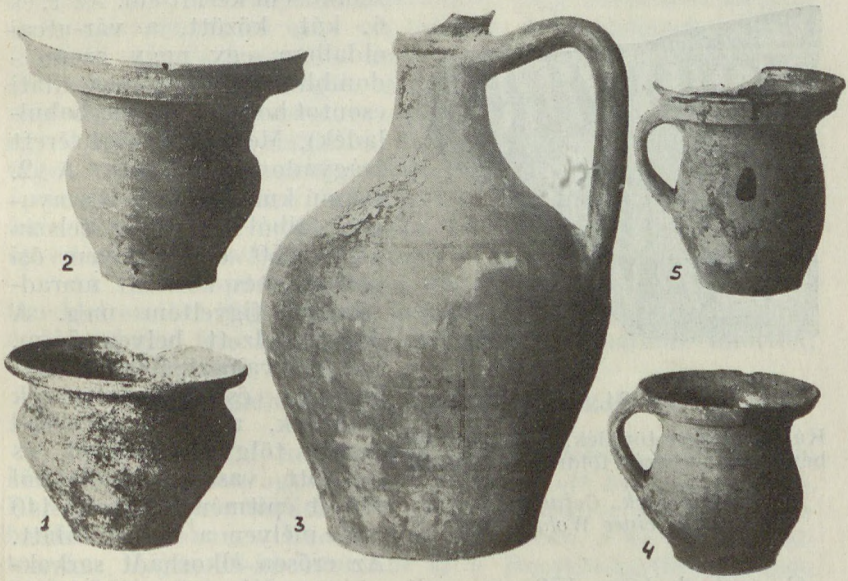

Fig. 23. kép.

Agyagedények a Wiener-féle bérpalota alapozási földmunkálataiból. 1., 2., 3. és 5. számú edények a 2. sz. kút fenekéről, a 4. sz. edény a 3. számú áztatóból.

Tongefässe. 1., 2., 3. und 5. aus dem Brunnen Nr. 2, 4. aus dem grossen Fass.

nagy hordó volt a földbe ásva, melyet kívülről faabroncs szorított. Felső fenekén négyszögű nyílás volt vágva, az alsó fenék vagy elrothadt, vagy csak az alsó „csiny"-be helyezett fagyűrű feszítette (a munkások szerint „ruminator"). Több dongának a csiny-en túlnyúló végén fúrott lyukat észleltem. Lehetséges, hogy ez a hordó valamelyik tímárműhely felszereléséhez tartozott. Ettől Ny-felé 100 cm.-re egy hatalmas 38×42 cm.

vastag tölgygerenda feküdt. Napfényre jutott részének felső síkján szabályosan vájt lyuksor volt. Valamely paticsfalu ősi debreceni ház talpgerendája lehetett. Közte és a hordó közt két tölgykaró csonkja volt a földben. A talpgerenda a mai felszín alatt 270 cm. mélyen feküdt, míg az áztató hordó (?) felső széle 34 cm.-rel esett lejjebb a gerenda alsó lapjától. Miután a gerenda csak ott tűnt elő, ahol a fundamentum árka haladt, kiterjedése, úgyszintén a környező leletek most már a föld titka maradt. Ilyen helyen mind a nyüzsgő munkástömeg, mind a lázas munka miatt lehetetlen a kutatás. Mindössze az áztatóból kihányt földben találtam egy füles, belül mázas kis edényt (Fig. 23. kép 4. ábra). A 6. és 7. számú kerek-kutból semmisem került elő. Az 1. és 6. kút között, a vár-utcai oldalban egy nagy szemétdombból több targonca állati csontot hordtak el (konyhahulladék). Mellette földdé érett trágyadomb látszott. A 2. számú kúttal szemben a nyugati falból kinyúló, a felszín alatt 250 cm. mélyen ősi cölöpkerítés korhadt maradványait figyeltem meg. A 4-gyel jelzett helyen 5 m. mélyen valószínűleg bivalykoponya és lábszárcsontok feküdtek, az 5-ös jelzésnél pedig tölgygerendákból és hasított vastag deszkákból tákolt építmény tűnt elő 440 cm. mélyen a felszín alatt. Az erősen elkorhadt sarkoknál, melyek köze 150 cm. volt, a gerendák nem a fakötés módja szerint, hanem becsapolással látszottak összefogva. A felső saroknál belül cölöp állott. A gerendák hat sorban feküdtek egymáson. Sajnos, hogy feltárásukra nem gondolhattam. Ennyi eredményt is — kivételesen — a meredek földfal beboltozásával, sárban gázolva értem el. (Fig. 22. kép.)

Fig. 24. kép.

Kályhacsempe-töredék. a Wiener-féle bérpalota alapozási földmunkálataiból.

Kachelbruchstück. Gefunden bei der Erdarbeit eines Wohnhauses.

E nagyszabású földmunkálatnál természetesen számos vastárgy (sarkantyú, zablatöredék, kések stb.), fatárgyak, cserepek (pipa), téglák kerültek elő. A téglák között akadtak 30×20×6 cm. nagyságúak is, melyek minden bizonnyal padló vagy gyalogjáró burkolására szolgálhattak. Végül fel kell említenünk egy díszített kályhacsempe-töredéket is, melyet a 24. kép mutat.

Bizonyos, hogy a Wiener-féle bérpalota alapozási munká-

latai Debrecen rég letűnt századaiból tártak elénk néhány szerény emléket, melyek más helyekről is gyarapodva, még többet fognak nekünk mondani.

4. Őskori települési nyomok és népvándorláskori sírok Hajdúnánás határában.

Kovács Gyula műszaki tanácsos, az Államépítészeti Hivatal vezetője május 17-én jelentette, hogy Nánástól 6 km. távolságra, a csegei út építésénél edényeket és sírokat találtak. Ugyanő szíves volt május 22-én a vármegyei autón magával vinni a helyszínre, a várostól Ny-ra eső csegei út azon szakaszára, hol a 6650—6700 szelvényben, a Malom-ér vagy Usztató-ér mellett, az ú. n. *Usztatóparton* négy sírt találtak. A munkálatokat vezető Baranyi mérnök a sírokból megmentett egy kagylóhéjgyöngyöt (30 mm. h.), egy-csüngőt, 2 drb csontgyöngyöt, egy dúrva népvándorláskori csuprot madárcsontokkal. Az Usztató-partot egy kutatóárokkal felületén megvallattam. Hordott mesterséges halom. Benne néhány őskori cserép volt, amilyen az útépítésnél máshelyeken is előkerült. Magánosan találtak egy korongolt, 19 cm. magas, nyaka alatt hullámvonallal díszített ép edényt, más helyen egy dúrva nagy edény fenekét.

Az Usztató-part egykoron vízzel volt körülvéve. Pár évtizeddel ezelőtt dögtérnek is használták. Magán az éren, mely a Hortobágy felé kanyarog, valamikor vízimalmok állottak.

5. A hajdúhadház—szabadtanyai rómaikori leletek.

Gergely József hajdúhadházi lakos május 21-én három kései latène-típusú agyagedényt szolgáltatott be a múzeumba. Kemenceépítéskor találták két pár kézi őrlőkővel együtt Hajdúhadház határában, a Bocskai-kert közelében, a 67. sz. Szabadtanyán. Május 28-án utaztam ki a Bocskai-kertbe s onnan Szabad-Kiss Gábor tanyájához, mely a vasútvonaltól K felé a 2. dűlőút nyugati oldalán, a debreceni határvonallal alkotott szögletben fekszik. A tanyaház DK sarkától ugyanazon irányban 21 m. távolságra szabadkemencét készítettek, melyhez 4 ágas leásására volt szükség. Az egyik ágasgödör ásásakor találták meg a leleteket.

A gödröt újra felásattam, azonban néhány edénytöredéken felül a homokos talajban semmit sem találtam. A háziak elmondták a leletkörülményeket, melyek alapján a tárgyak a felszín alatt 1 méter mélyen, egymásmellett feküdtek. A leletek a következők : 1. agyagváza, korongolt, palaszürke színű. M. 360, szájnyílás átm. 135, fenék átm. 95 mm. 2. Agyagedény, korongolt, vastagfalú, téglasárga színű. M. 120, szájnyílás átm. 180, fenék átm. 70 mm. Az egyik őrlőkőpáron feküdt fenekével

felfelé. 3. Agyagedény, korongolt, téglasárga színű. M. 255, szájnyílás átm. 170, fenék átm. 100 mm. A két őrlőpár között, fenekével felfelé feküdt a nagyváza mellett. 4. Edényfedő, középen felül kerek fogantyúval. Szabadkézi, dúrva anyagú. Átm. 240, mag. 65 mm. Szétomlott; középen, a vázák között feküdt. 5. Őrlőkőpár, kerek. Az alsó passzív rész domború, középen átfúrva, a felső aktív rész alsó homorú oldalával ráillik, középen ovális 8 cm. átm. nyílással. Oldalán befúrt lyuk. Átm. 350, a legn. vastagság 80, illetve 90 mm. A háziasszony elszállításig tengeri darálásra használta. 6. Ugyanaz, de laposabb és az aktív rész 90×90 mm. nagyságú szögletes nyílással. Átm. 400, a kettő együttes magassága 150 mm. Utóbbi őrlőkőpár a vázák nyugati oldalán volt, az előbbi a keleti részén, rajta a 2. sz. edény.

6. Régészeti tanulmányutam Fegyvernek határában.

Június hó 7-én a Tiszamenti Szemle főszerkesztője Prókay Miklós és ugyanazon folyóirat főmunkatársa dr. Bíró Zoltán földbirtokos egy Fegyvernek határából előkerült régészeti leletekkel telerakaott kézitáskával kerestek fel hivatalomban. Ezek az edény-, csont- és kőtöredékek a neolithtól kezdve a népvándorláskor végéig minden kort képviseltek Fegyvernek határából. Az ugyanott előforduló számos mesterséges halom megásatása ügyében Prókay Miklós főszerkesztővel már korábban is leveleztem s részint ezek megtekintése, részint a lelőhelyek felkutatása céljából kétnapos régészeti körutat terveztünk meg Fegyvernek határában.

Június 19-én délben utaztam ki Fegyvernekre, hol dr. Bíró Zoltán földbirtokos, az ismert nevű író szép úri kastélyában őszinte vendégszeretetével tisztelt meg és kocsiját is rendelkezésemre bocsátotta. Délután a házigazda, Prókay Miklós és Prókay László tanár társaságában megtekintettem a vasútvonal mentén a *Büdös-láposl*, a *Huni-partot*, hol rómaikori cserepeket szedtünk az ős Tisza-meder partján, majd felkerestük a kun-csorbai határ két mesterséges halmát, aztán a Hármashatárt s végül visszatérőben az ősmeder partján emelkedő hatalmas Büdös-halmot. A felszínen gyüjtött cserepek a szokásos jelentéktelen darabok.

Június 20-án Prókay László helyett Horváth Miklós szegedi bölcsészettanhallgató társult társaságunkhoz. A fegyverneki állomástól Ny felé, a kisújszállás—törökszentmiklósi úton haladtunk a Varga-halom irányában, de csak a Surjánba vezető útig, mely már a Büdös-lapos nyugati partján visz. Itt ős- és népvándorláskori cserepeket gyüjtöttünk. A surjáni úton haladva Kiss Jenő örököseinek tanyája mellett hordott halmot szemléltem meg, melytől északra 300—400 lépésre a katonai

térképen be nem rajzolt hatalmas másik mesterséges halmot találtam a Szakálas-pusztán.

Surjánba érve, felkerestem a homokbányákkal körülvett és pusztulásra ítélt Surján-halmot, melyről gyönyörű kilátás nyílott a tájra. A Surján-kert legalsó dűlője mentén megtekintettem azt a homokbányát, mely mellett dr. Fettich Nándor végzett ásatásokat. Innen ÉNy-i irányba a Szakálas-telephez, majd a holt Tisza töltésén Fegyvernek felé kocsiztunk. A falu déli részén, ahol a vén Tiszán keresztül földgát vezet a nagykörüi határba, lenyesett földpartban sírok keresztmetszete látszott, de a csontoknál semmi melléklet nem volt.

Az öreg Tisza partján elfogyasztván ebédünket, a faluba tértünk. Az új település telkein a vén Tiszától a csúcsíves stílú csonkatoronyig (XV. század közepe) több helyen őskori tárgyakat gyüjtöttek már a lelkes fegyvernekiek. A csonkatorony — sajnos — pusztulóban, pedig megérdemelné a kellő gondozást. Ott, ahol a főhajó volna keresendő, újabb temetkezések vannak, de az alapfalak a földben — állítólag — mindenütt megvannak. Feltárásuk 25—30 év mulva eszközölhető.

A csonkatoronytól a falun végig, a korcsmává és szállodává vedlett ősi *Orczy-kúria* előtt elhaladva, a *Kettős*-halomhoz mentünk, mely a község K-i oldalán fekszik. Az egyiken temető van, a másikon Kalvária, az utóbbi lejtőjén magános *mandulafa*. A Kalvária-dombról gyönyörű kilátás nyílik a határra, melyen a hun elődökért lelkesedő Prókay Miklós a mesterséges halmok elhelyezkedése alapján külső- és belső „*hun vár háromszöget*" sejt. (Kettős-halom, Büdös-halom és Varga-halom volna a külső-, a Koller-halom, Tóparti-halom (Szapár faluban) és ettől D-re fekve 93-as halom a belső vár három sarka.) Ez a feltevés egyrészt figyelmen kívül hagyja a közbe és közelbe eső többi halmokat, másrészt a halmok közti összekötő sáncárkok vagy hasonló földmüvek nyomai nincsenek felderítve s maguk a halmok is megvallatásra várnak. Mindezek nélkül a különben dícséretreméltó lelkes elképzelés ennél előbbre nem mehet.

Különben felkerestem Szapár faluban a *Tóparti-halmot*, melynek jó része homokhordással már eltűnt. A halom déli oldalán és a közelben őskori cserepeket, agyagkúpot, őrlőkőtöredéket gyüjtöttek. Ez a halom az ősi Tisza-mederből kifújt homokdünére épült, melyre rárakódott a humusz. Ettől D-re kb. 1 km. távolságra fekszik a 93-as hatalmas hordott halom, melyet körüljártunk és amelyről a közeli *Koller-halomhoz* sétáltunk. A halom keleti oldalát 1933-ban kezdték lehordani s ma már jórésze hiányzik, alacsonyabb is lett. Három méter mélyen hatoltak le ezen az oldalán s állítólag 2 m. mélyen sírt találtak benne vaskarddal. Közelebbi adatokat a helyszínen lévő tulajdonos, Szabó János sem tudott. E három utóbbi

halom között semmi összefüggést nem találtam. Titkukat csak a régész-ásó tudná megmondani.

Valamennyi felkeresett lelőhelyről, halomról, a csonkatoronyról, tájakról s e vázlatos leírásban nem is említett régészeti leletekről s azok találási helyéről fényképfelvételeket és naplót készítettem. Kedves barátaimnak, dr. Bíró Zoltánnak magyaros vendégszeretetéért, Prókay Miklósnak s mindannyiuknak lelkes odaadó fáradozásáért e helyen is hálás köszönettel tartozom.

7. A panyolai VI. ásatás.

A panyolai VI. ásatás augusztus 26-tól szeptember 1-ig tartott. Az első öt ásatás alatt leszűrődött feltevésünket, mely szerint egy ősi palánkerődítmény vagy ahhoz hasonló célú építmény maradványáról van szó, a VI. ásatás után sem változtatjuk. Míg az első négy ásatás a külső védelmi alkatrészeket tárta fel, az V. és VI. ásatás a védőfalakon belüli települt rész egy keskeny részét hozták napfényre. Már az V. ásatásnál cölöpös lakóházak alkatrészei, felszerelésének töredékei kerültek elő, melyekhez most középkori cserepek, egy korsófül, egy szúró vasfegyver nyélköpüje, négy drb úri nyeles kés aranyozott foglalattal és egy vesszőből készült haltartóféle töredéke járultak szintén 6 és fél méter mélyről, a házcölöpök közül és közeléből. Az ásatásról ezúttal is pontos napló és számos fényképfelvétel készült. Szatmár-Bereg vármegye főispánja, dr. Streicher Andor alispán javaslatára ezúttal is szíves volt inségmunkásokat rendelkezésemre bocsátani, amely megértő támogatásért, valamint Szarka Boldizsár református lelkész lekötelező szíves vendéglátásáért és Somogyi Zsigmond nábrádi körjegyző buzgó támogatásaiért e helyen is leghálásabb köszönetet mondunk.

8. Kutatóutam a Kadarcs mentén.

Október 12-én, a hortobágyi víztárolómedence északi árka mellett lefolytatott régészeti ásatásom után Balmazújvárosra utaztam, hol egy szekeret és két embert felfogadva, a Kadarcs völgyének átkutatására indultam. Igen érdekes és tanulságos utam főcélja volt Elep középkori falu elpusztult templomhelyének felkutatása, ugyanakkor más lelőhelyek és halmok megtekintése. Újvárostól az elepi iskoláig jutottam. A kadarcsi csárda közelében, a Kadarcs jobbpartján, Kertész László földjén két helyen téglatöredékes felszínt fedeztem fel s ugyanott középkori téglatörmelékeket gyüjtöttem. A terület akkor már be volt vetve. Megvallatása 1936-ra maradt. Útinaplóm részletes adatait a megejtett ásatás ismertetésével kapcsolatban fogom felhasználni.

9. A papegyházai Szeghatárhalom megtekintése.

Csanak József műszaki tanácsos, a Debreceni Vas- és Rézbútorgyár igazgatójának szíves figyelmeztetése és segítségének felajánlása folytán okt. 19-én dr. Veress Géza gazd. tanácsnok által, rendelkezésemre bocsátott városi kocsival felkerestem a vadlibás hortobágyi pusztán Papegyházát, a Darassa határán emelkedő Szeghatárhalmot, melynek felszíne téglatörmelékes és állítólag a halmot durván átvágó határárok falában emberi csontok látszanak. Papegyháza középkori templomhelyét sejtvén azon a helyen, próbaásatással vallattam mind a felszínt, mind az árok északi falát éspedig a halom keleti felén. A felszín alatt néhány középkori téglatörmeléket, az árok falában pedig két helyen, de minden melléklet nélkül 1—1 félsírt találtam. A halmot keresztül szelő árok bármennyire is szétdulta az eredeti terepet, nincs kizárva, hogy egy alapos megvallatással eredményt is lehetne elérni a középkori Papegyházát illetőleg. Kiszállásom ezúttal csak terepszemle volt.

10. A hajdúdorogi szarmata-jazig temető.

Okt. 21-én Kovács Gyula műszaki tanácsos, a debreceni államépítészeti hivatal vezetője telefonon értesített, hogy hivatalában a dorogi határon talált edényeket és fémtárgyakat tartogat számunkra. Másnap reggel elmenvén a vármegye házára, a következő leleteket vettem át: 1. terra sigillata edény, teljesen ép példány (Fig. 25. kép). Alsó hasi részén körül, öt kettős gyűrűvonallal határolt mezőben összesen három futó kutya és két madárfigura. Alól hozzáragasztott fenékgyűrű. Bélyege nincs. Mag. 126, szájnyílás átm. 115 és fenékgyűrű átm. 68 mm. Színe élénk karmin piros. Az aquincumi múzeum példányaival való összehasonlítás után valószínűleg a délfranciaországi lesoux-i gyárból származik a Kr. u. I. századból. — 2. Kard vasból, hegyén vas koptatóval s a pengén végig a fahüvely maradványaival (Fig. 26. kép. 1. ábra). A penge h. 44, legn. sz. 6 cm. A markolat nyélnyúlványa 16 cm. h. Erősen rozsdaette. — 3. Fibula ezüstből. H. 54 mm. (u. o. 2. ábra). — 4. Kerek ezüstlemez. Átm. 50 mm. (u. o. 3. ábra). — 5. Kés vasból, csontnyéllel s ez díszítve. Csonka. H. 12 cm. (u. o. 4. ábra).— 6. Csat ezüstből. H. 56 mm. (u. o. 5. ábra). — 7. Csat ezüstből. H. 66 (u. o. 6. ábra). — 8. Szíjvég ezüstből. H. 80 mm. (u. o. 7. ábra). — 9—11. Egyenes pántocskák ezüstből. 2 drb 4×1 és 1 drb 3×1 cm. nagyságú (u. o. 8., 9., 10. ábra). — 12. Gyűrűpánt ezüstből, szöggel. M. 15, sz. 9 mm. (u. o. 11. ábra). — 13. Füles csupor, korongolt, szürke színű. M. 155, szájnyílás átm. 75, fenék átm. 58 mm. (Fig. 27. kép. 1. ábra). — 14. Agyagváza, korongolt, halvány

téglasárga színű. Mag. 113, szájnyílás átm. 85, fenék átm. 43 mm. (u. o. 2. ábra). — 15. Agyagedény, korongolt, sötétszürke színű, mag. 60, szájnyílás átm. 98, fenék átm. 40 mm. Feneke és oldalafala feltűnően vastag, 17 illetve 5 mm. Lehet,

Fig. 25. kép.

Terra sigillata edény a hajdúdorogi szarmata-jazig temető 1-ső sírjából. Valószínűleg a délfranciaországi lesoux-i gyárból. Kr. u. I. század.

Terra Sigillata-Gefäss aus dem 1-ten Grab des sarmatisch-jazigischen Gräberfeldes in Hajdudorog. Höchstwahrscheinlich aus der südfranzösischen Fabrik Lesoux. I. Jh. n. Chr.

hogy edényforma volt préselő eljáráshoz (u. o. 3. ábra). — 16. Agyagedény, korongolt, szürke színű, mag. 70, szájnyílás átm. 122, fenék átm. 50 mm. (u. o. 4. ábra).

Okt. 23-án Kovács Gyula műszaki tanácsos és Jost Jenő mérnök társaságában Hajdúdorogra utaztam s a községi fogaton felkerestük a lelőhelyet annak tulajdonosával, Barna Györgygyel együtt. Hajdúdorogtól É-ra, ahol a nánás-nyiregyházai út keresztezi a dorogtokaji utat, fekszik a régi Peselcsárda épülete. Ettől É felé a tokaji utat most kövezték ki s ehhez a munkálathoz homokra volt szükség. Jobbfelől az út mellett düneszerű homokdombhát vonul. Az útkeresztezéstől számított 18. szelvénnyel szemben, az említett homokdombon, Barna György földjén nyitottak homokbányát, a Tóth Pál-tanya és a Boda-tanya (régen Mócs Andrásné-tanya) között. Ezt a határ-részt középső Szállásföldnek nevezik.

A helyszínen kikérdeztem Fekete Imre útkaparót, a leletek beszolgáltatóját és a munkásokat. A homokbányában, mely a Barna György földje északi mesgyéjétől D felé 25 lépésre a dombélen kezdődött, három sírt találtak (2., 3. és 4. sz.).

Fig. 26. kép.

Leletek a hajdúdorogi szarmata-jazig temető 1. sz. sírjából. Leírásuk a 77. oldalon.

Römerzeitliche Funde aus dem 1-ten Grab des Hajdudoroger sarmatisch-jazigischen Gräberfeldes. Beschreibung im Auszug.

Ezekből összesen négy kis edény került elő (Fig. 27. kép, 1—4. ábra). A 2. sírban volt az 1, a 3. sírban a 2 és 3 és a 4. sírban a 4 számú edény. Mikor a földtulajdonos a bányagödröt annak széle lenyesésével betöltette, az északi szélen okt. 10-én egy új sírt találtak pontosan 23 lépésre a föld északi mesgyéjétől D-re. A csontváz benne kinyujtóztatva, hanyatt feküdt, fejjel D-nek, lábbal É-nak. A többi sír iránya állítólag KNy-i volt. Az új, 1. számú sírban volt a felső combok közt a terra sigillata, szájával felfelé. A vaskard a balkarjánál feküdt, markolatával a vállon. A fibula a nyak körül, a kerek lemez a bal mellen, a kés a jobbkéznél s a csatok a jobboldali deréktájon voltak. Így a 25. és 26-ik képen ábrázolt összes tárgyak az 1. sz.

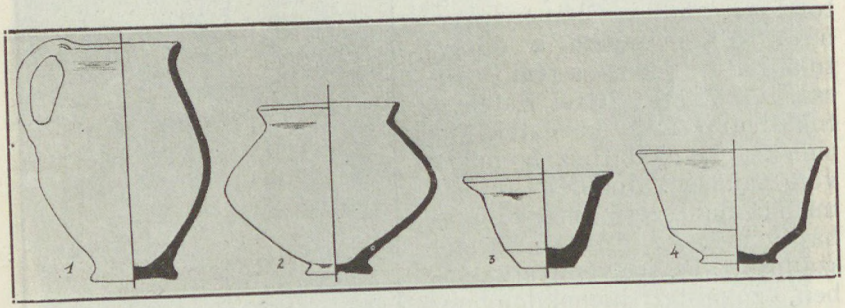

Fig. 27. kép.

Edények a hajdúdorogi szarmata-jazig temető 2., 3. és 4. sírjából.

Römerzeitliche Gefässe aus den 2., 3. und 4-ten Grab des Hajdudoroger sarmatisch-jazigischen Gräberfeldes. Beschreibung im Auszug.

sír mellékletei. Valamennyi sír a felszín alatt 40—60 cm. mélyen volt.

Az adatok feljegyzése után öt munkással átkutattam a gazdag sír környékét, azonban több ép sírt nem találtam. Az erősen megzavart 1. sz. sír csontvázát teljes egészében összeszedtem s megállapítottam, hogy a bányán kívül, közelében még egy sír volt, de melléklet nélkül. A kis temető tehát összesen öt sírból állott s benne szarmata-jazig népek maradványait véljük a Kr. u. II—III. századokból. A nyírségi tájra került ép terra sigillata edény múzeumunk egyik legbecsesebb lelete, tudományos szempontból igen értékes darabja, melyért a megmentőknek és beszolgáltatóknak e helyen is legteljesebb hálás köszönetet mondunk.

11. Római sír Debrecen határában, a mikepércsi-út mellett.

A mikepércsi csendőrőrs jelentésére nov. 4-én felkerestem a Mikepércsi-úton, Debrecentől számítva az 5. és 6. km. közt,

az úttest keleti árkában, facsemete ültetéshez ásott gödörben talált sírt, mely Kis Kardos Sándor fancsikai lakos földjére esett, pontosan az 5670. méternél. Egy méter mélyen a felszín alatt, in situ maradt a jobbkar és a két lábszár. A fekvés iránya ÉD, fejjel D-nek. Egész hossza kb. 170 cm. volt. A bokák közt kis korongolt szürke csupor. Mag. 100, szájnyílás átm. 90, fenék átm. 50 mm. — A balcsuklón a munkások két ezüst karperecet találtak, hengeres testű, 3 mm. vastag drótból. — Mindkettőt darabokra törték. — A koponya mellett ezüst karika töredék volt körülcsavart huzallal. Az összetört koponyát és a többi csontokat összeszedtem. Az állkapocs és a kulcscsont zöldfoltos.

Innen átsétáltam a Bellegelő 266. sz. Kaposi-tanyához, honnan a gazda évente többször felszíni leleteket szokott a múzeumba hozni. Ős- és népvándorláskori cserepeket, csillám-palát gyüjtöttem, régebben széthányt sírok helyét vizsgáltam meg mind a Kaposi-, mind a szomszédos Kis Bálint-tanya földjén. Rendszeres ásatást nem tartok célszerűenk, mert szórványos településí nyomoknál egyebet nem sejtek azon a helyen.

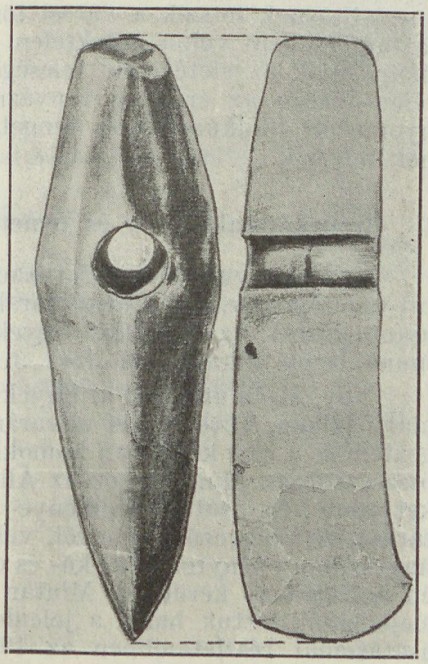

Fig. 28. kép.
Kőbalta. Lh. Debrecen, monostori-erdő.
Gelochtes Steinbeil. Fundort: Debrecen, Monostor-Wald. L. 170, Dm. beim Stielloch 43 mm.

12. Újabb kőkori lelet a debreceni Monostor-erdőben.

Vitéz Tikos Béla főerdőmérnök nov. 15-én jelentette, hogy a Monostor-erdő DK-i részében facsemeték kiszedése alkalmával kőbaltát találtak, Másnap vele együtt, az erdőigazgatóság kocsiján felkerestem a lelőhelyet, mely az erdészháztól DK felé kb. 500, a keleti erdőhatártól pedig 150 lépésre esett. Itt találták nov. 12-én a 28. képen ábrázolt csiszolt, nyéllyukas kőbaltát. H. 170, vastagsága a nyéllyuknál 43 mm. Szórványos leletnek tekinthető, mert azon a helyen néhány őskori és nép-

vándorláskori cserepen felül semmit sem találtam. Úgyszintén több helyen húzott próbaárkaim sem vezettek eredményre. Vitéz Tikos Béla főerdőmérnöknek a becses kőbalta beszolgáltatásáért, a sűrű ködděl takart Nagyerdő néhány érdekes helyének megmutatásáért őszinte köszönetet mondok. Bent az erdőben egy földvárnak gyanított hely nem bizonyult annak. Debreceni speciálitásnak látszik a városi törzsgulya téli tanyája, melyet láttam és nem volna érdektelen megrajzolni annak a szegény magyarnak az életét, aki feleségével együtt, mint kosárkötő, télen-nyáron az erdőben tanyázik, elbújva az emberek elől, nyomorult földkunyhóban tengetve életét. Nagyerdei remetének nevezik.

13. **Bronzkorszaki telep és temető Egyek község belterületén.**

Kovács Gyula műszaki tanácsos, az Államépítészeti Hivatal vezetője nov. 15-én négy darab bronzkorszaki agyageedényt ajándékozott. Az edényeket Egyek község belterületén, útépítési munkálatok alkalmával Jost Jenő mérnök gyüjtötte össze.

Nov. 21-én utaztam ki Egyekre, ahol a dorogmai út 289. sz. alatti telken, Tóth József udvarán, egy napig tartó ásatást végeztem és a már korábban homokhordáskor előkerült tárgyakat összeszedtem. Munkámhoz az Államépítészeti Hivatal embereket adott. Az ásatás eredménye : öt sír és néhány tűzhely feltárása. A környező területről, valamint az úttest két oldaláról nagyszámú edénytöredék, kő- és csonttárgy és néhány díszített ép agyagedény került ki. Miután a leletek jórészét csak 1936 elején szállítottuk haza, a jelenleg vázlatosan említett egyeki ásatásomat részletesebben az 1936. évről szóló Évkönyvben fogom tárgyalni.

VIII. fejezet.

A múzeum évi háztartása.

1. Kiadások.

Debrecen sz. kir. város háztartásának költségvetése alapján a Déri Múzeum és Közművelődési Könyvtár 1935. évi személyi és dologi szükségletei így oszlottak meg :

Személyi kiadások :

Alkalmazottak illetménye a múzeumnál	14,941·42 P
Alkalmazottak illetménye a könyvtárnál . . .	6,053·95 P
Teremőrök díja	850·— P

Dologi kiadások:

Fűtés	4,075·50 P
Világítás	892·90 P
Egyenruházat múzeumnál és könyvtárnál	216·— P

Múzeumgyarapításra:

Városi segélyből	1,000·— P
Államsegélyből	600·— P

Múzeumi vegyeskiadásra:

Felszerelés, konzerválás, irodai szerek, postakölts., nyomtatványok stb.	540·— P
Múzeumi Évkönyv kinyomatásához	800·— P
Üvegtető biztosítás	455·70 P
Közvetlen tűzjelző telefondíj és karbantartás	276·65 P
Jogelismerési díj a park részére lefoglalt területsávért	3·— P
Telefonelőfizetési díj	350·— P
Épület- és gépberendezés fentartása és takarítása	1,425·— P
Épületbiztosítás	328·04 P
Vízdíj	200·— P

Könyvtárgyarapításra:

Városi segélyből	1,600·— P
Államsegélyből	600·— P
Könyvkötésre	1,710·— P
Napilapokra, folyóiratokra	855·— P
Egyéb kiadásokra	95·— P
Nyomtatványokra, katalógus fedezetére	400·— P
Összesen	38,268·16 P

Az 1200 P államsegély a bevételben elszámolva.

2. Bevételek és azok felhasználása.

Múzeumi belépőjegyek árából hétköznapi és díjas vasárnapi nyitásoknál befolyt 7248 drb eladott 20 filléres jegy után	1,449·60 P
2500 drb eladott 50 filléres polgári jegy után	1,250·— P
Előadó és kiállítási termek használati díjából	1,140·— P
Múzeumi Vezető, levelezőlapok, színes nyomatok árusításából	181·84 P
Államsegély múzeumnál	600·— P
Államsegély könyvtárnál	600·— P
Összesen	5,221·44 P

Ebből az összegből 1200 P államsegély múzeumi és könyvtári rendes kiadások közt szerepel.

A belépőjegyek árából és teremdíj címén befolyt összegek a 3588—1936. IV. sz. hat. (109—1936. DM. sz.) értelmében a Házipénztárba fizettetnek be és bevételként előirányzott költségvetési fedezetet képeznek. A különféle nyomtatványok árusításából befolyt összeg fedezi az azokra fordított készkiadásokat. A könyvbiztosítékok kamatait szintén a Házipénztár szedi fel.

IX. fejezet.

A múzeum mint kultúrház.

A Déri Múzeumban van egy díszes előadóterem, ennek két oldalán időszaki képkiállítások és iparművészeti bemutatások céljaira egy-egy felülvilágítós terem. A földszinten van a városi nyilvános, ingyenes Közművelődési Könyvtár. A múzeum mindenkori igazgatója ügyvezető alelnöke a Debreceni Múzeumbarátok Körének, mely ülését a Déri Múzeumban tartja. A múzeumigazgató az elmúlt évben választott elnöke volt a Magyar Numizmatikai Társaság debreceni csoportjának, mely havi összejöveteleit szintén a múzeumban tartja, úgyanúgy a Csokonai Kör is, melynek ereklye és könyvtárát a múzeumőr kezeli.

1. Az előadóterem igénybevétele 1935-ben.

Az előadóterem használatát írásbeli megkeresésre minden esetben a múzeumigazgató javaslata alapján a város polgármestere határozatilag engedélyezi. A terem díja 20 P, ha az előadás ingyenes, ellenben ha belépőjegyet szednek, 40 P. A teremdíj nyugta, illetve ellennyugta ellenében a múzeum igazgatóságának előre fizetendő.

A Déri Múzeum díszes előadótermét 1935-ben 26 egyesület 43-szor vette igénybe. Tehát az előző évinél 10-zel több előadás volt. Az előadások a következők voltak:

Sorszám	Előadás napja	Előadó neve	Előadás tárgya	Előadást rendező egyesület, társaság stb. megnevezése
1	II. 5.	R. Kiss István . .	Bethlen Gábor szellemi élete	Debr. Csokonai Kör.
2	II. 10.	Kassák Lajos . .	Társadalom és művészet	Magy. Magántisztviselők Szövets. Debr. csoportja
3	II. 12.	Zoltai Lajos dr.. .	Debrecen és a görög kereskedők százados küzdelme	Debr. Tisza István Tud. Társ. I. o.
4	II. 16.	Javornitzky Jenő .	II. Rákóczi Ferenc élete és halála	Igazságügyi segédhivatali tisztvis. orsz. Egyesülete Debr. csoportja
5	II. 17.	lovag Gianola Albertó . . .	Az olasz geniusza a külföldön	Tisza István Tud. Egy. olasz Int.
6	II. 18.	R. Kiss István . .	Hitler és Mussolini államrendszere	Egy. ker. Nemzeti Liga
7	II. 22.	Csobay László . .	Az automobil feljődése napjainkig	Magy. Mérnök és Építész Egylet Debr. oszt.
8	II. 23.	Milleker Rezső és Dózsa Dezső . . .	A magyar nép viselete és szokásai	Debreceni foto club
9	III. 10. d. e.	Fleri Renato és Fay E. Béla . . .	Pirandelló művészete A mai olasz irodalom és a magyar közöns.	Debr. Monti Kör
10	III. 10. d. u.	Veres Péter . . .	Mesterség-e az irodalom?	Magyarországi Mag. tisztv. Szöv. Debr. Csop.
11	III. 18.	Bozóky Ferenc . .	Az egyke kérdés	Egy. Ker. Nemz. Liga
12	III. 22.	Kövágóeörsy Kuthy Sándor	A modern gáz- és repülőgép háború	Magy. Mérnök és Építész Egylet Debr. osztálya
13	III. 23.	Veszprémy Ferenc	Ösztön és faj	Debr. Tisza István Tud. Társ. I. o.
14	III. 24.	MANSz vezetősége	Évi közgyűlés	MANSz debr. szerv.
15	III. 27.	Makkai Sándor . .	Az igazi műveltség	Magy. Kulturális Egy. Szövetsége

Sorszám	Előadás napja	Előadó neve	Előadás tárgya	Előadást rendező egyesület, társaság stb. megnevezése
16	IV. 11.	Piskóthy Ferenc .	Debrecen város tört. és a város rendezési terv ismertetése	Magy. Mérnök és Építész Egylet Debr. osztálya
17	IV. 13.	Szieberth Imre . .	Pécs városának kulturális emlékei és a Mecsek szépségei	Debr. Múzeumbarátok Köre
18	IV. 16.	Szentváry Alfréd és Telbisz Albert . .	Polgári gázvédelem	Debrecen város Előljárósága
19-21	IV. 27.	Forró Pál	Sport és földrajziképek A Magyar Osztrák Alpesi Egyesület keskeny filmjei. 3 előadás	Magyar Turista Egyesület Debreceni Osztálya
22	V. 11.	Biedermann János	A táplálkozás tanának modern irányai	Cobden Szövetség Debreceni Oszt.
23	V. 13.	Mosca, Rodolfo . .	Az olasz-francia megegyezés és az olasz-magyar viszony	Egyetemi Olasz Intézet és Revíziós Liga
24	V. 17.	Csűry Bálint . . .	Az ezer tó országa és a finn testvérek	Csokonai Kör (finn délután, számos szereplővel)
25	V. 18.	Baltazár Dezső . .	A fajelmélet és a szentírás	Debreceni Tisza István Tud. Társ. I. oszt.
26	V. 19.	Vasady Béla . . .	Ünnepi beszéd a Bocskay-bajtársi egyesül. zászlóavatásán	Tud. Egyet. Ref. Hittud. karának Bocskai-bajtársi egyesülete (ünnepély számos szereplővel)
27	VI. 2.	Révész Imre . . .	Pokoly József-emlékezete	Tisza István Tud. Társ. évi rendes közgyűlése
28	VI. 8.	Mezőffy Ágost, vitéz József Ferenc királyi herceg, Szily Kálmán, Vargha Elemér stb.	Megnyitó-, dísz- és ünnepi beszédek	Magy. Orsz. Torna Szövetség 50 éves jubiláris díszközgyűlése
29	VI. 13.	Sesztina Jenő, Hoffer András, Hankó Béla, Telekdy-Róth K. Nagy Jenő	Megnyitó Hermann Ottó	Tiszántúli Madárvédelmi Egyesül. Herman O. emlékünnepe

Sorszám	Előadás napja	Előadó neve	Előadás tárgya	Előadást rendező egyesület, társaság stb. megnevezése
30	VIII. 2.	Asztalos Miklós . .	II. Rákóczi Ferenc	Debr. Nyári Egyet.
31	VIII. 2.	Nagy Iván	A Népszövetség szervezete és céljai	Debr. Nyári Egyet.
32	X. 10.	Filesz Lajos . . .	A szentgotthárdi és budai iskolaszanatórium	Magyar Iskolaszanatórium Egyesület
33	X. 17.	Tankó Béla . . .	Strausz Dávid Jézus életrajzának centenáriuma	Tisza István Tud. Társ. I. oszt.
34	XI. 9.	Horváth Árpád . .	Örök színház — mai közönség	Debr. Ady-Társ.
35	XI. 10.	Molter Károly, Nyireő József, Szemlér Ferenc, Tamási Áron és Tompa László erdélyi írók. . .	Szemelvények saját műveikből	Magyar Kulturális Egyesületek Orsz. Szöv. és a Debr. Közművelődési Egyesületek
36	XI. 11.	Balogh Kálmán .	A Tiszántúl aszálymentesítő vízi művei	Magyar Mérnök és Építész Egy. Debr. oszt.
37	XI. 17.	Gulyás Pál, Juhász Géza és Kornya Lajos . .	Debr. rétegei Csokonai költészetében Az irodalmi korszak élete. A bajtárs és a társadalom	Árpád-Bajtársi Egyesület Csokonai vezértörzse irodalmi dísztáborozása
38	XI. 24.	Halász Miklós . .	Miként segíthetünk a takarmányinségen?	Egy. Ker. Nemzeti Liga Debr. oszt.
39	XI. 25.	Kelemen Móric . .	A racionalizálás jelentősége a gazdasági és a közéletben	Magy. Mérnök és Építész Egylet debr. oszt.
40	XII. 1. d. e.	Láng Sándor . . .	A Békessy Vívó Club 25 éves multja	Békessy Vívó Club ünnepi díszközgyűlése
41	XII. 1. d. u.	Baranyai Béla és Pongrácz Kálmán	Megnyitó Reform-nemzedék	Debr. Egyet. és Főiskolai hallgatók Szent-László Köre.
42	XII. 14.	Komlóssy György	Épületfákat korhasztó gombák	Magyar Mérnök és Építész Egyesület Debr. oszt.
43	XII. 15.	Forró Pál	Sífilmbemutató és síelőadás	Magyar Osztrák Alpesi Egyesület és városi Idegenforgalmi Hivatal

2. A képkiállítási termek igénybevétele 1935-ben.

A díszes előadóterem mindkét oldalán lévő kiállítási termek igénybevétele és a teremdíj fizetés ugyanúgy történik, mint az előadóteremnél. A termek díja naponként és termenként 6 P. A berendezésre és leszerelésre szükséges két-két napért teremdíj nem fizetendő.

A kiállítási termekben 1935-ben 6 képkiállítás, 1 fényképkiállítás, 1 bélyegkiállítás és 1 grafikai kiállítás volt. Ezek időrendben a következők voltak :

1. Január 3—12. Déri Kálmán müncheni festőművész, a múzeumalapító Déri Frigyes testvéröccsének a Déri Múzeum részére ajándékozott 11 olajfestménye bemutatása a jobboldali teremben.

2. Január 13—20. Kampler Kálmán és Magi Zoltán hajdúböszörményi festőművészek képkiállítása a baloldali teremben.

3. Február 24—március 3. Félegyházi László és G. Szabó Kálmán festőművészek képkiállítása a baloldali teremben.

4. Március 10—24. Néhai Pálffy József hagyatéki képkiállítása a baloldali teremben.

5. Június 9—16. Debreceni Fotoklub III. országos művészi fényképkiállítása a baloldali teremben.

6. Október 20—21. Debreceni Bélyeggyüjtők Egyesülete tízéves jubiláris képkiállítása mindkét teremben.

7. Október 27—november 10. Toroczkay Oszvald festőművész képkiállítása mindkét teremben.

8. November 24—december 1. Debreceni Műpártoló Egyesület (Balcer György, Bánszky Tamás, Dienes János, Kampler Kálmán, ifj. Kovács János, Magi Zoltán, Menyhárt József, Nagy Sándor János és Toroczkay Oszvald) képkiállítása mindkét teremben.

9. December 18—23. és december 26. Ajtósi Dürer Céh nemzetközi grafikai kiállítása, mindkét teremben. Baloldali teremben a debreceni művészek rajzai, fametszetei, rézkarcai, jobboldaliban pedig alkalmi grafikai és exlibris magyar és külföldi művészektől.

3. Debrecen sz. kir. város Közművelődési Könyvtárának működése és állapota az 1935. évben.

Az évek óta tartó nyomasztó gazdasági helyzetben, amelyből kivezető út nem látszik, a közönség lassanként elszokott a könyvek vásárlásától. A jobb közönség ma már nem gyarapítja könyvtárát, sőt a meglevőt is eladja. A könyvkereskedők feloszlatják kölcsönkönyvtárukat, melyeket pár pengőért vehetett igénybe az olvasni vágyó közönség. Körök, klubok költségvetésükbe egy fillért sem vesznek fel könyvtárgyarapításra.

Hiába van a könyvkiadók olcsó könyvakciója, a közönség a közkönyvtárakra veti magát, hol egy kis várakozással meg is kap minden új könyvet.

Debrecen város könyvtára, mely a város minden rendű és rangú lakosát ki óhajtja szolgálni nap-nap után zsúfolásig tele van. Sok olvasni akarót el kell küldeni azért, mert az olvasóteremben minden hely megtelt, vagy lemond az olvasó a kölcsönzésről, mert nem tudja megvárni, mig az előtte jelentkezőket kiszolgálják. Már most is erősen mutatkozik annak a szüksége, hogy a város a nagyobb kultúrcentrumokon egy-egy könyvtár fiókot állítson fel.

A könyvtár igazgatósága már megtette az első lépést, és a hortobágyi csárdában egy kis fiókot létesített, egyelőre 100 kötet könyvvel. Ezt a csárda bérlő gondozza, és az első kölcsönzői a Hortobágyon telelő juhászok, csikósok voltak. A további lépés a tanyai központok létesítésével oldódik meg, s bizony itt kellene a kormányzatnak, a Faluszövetségnek az igazgatóság segítségére jönni, hogy kultúrát nyujtsanak a tanyai népnek, mely az őszi, téli, tavaszi napokon a járhatatlan utakon hónapszámra nem közelítheti meg a várost; hónappal elmúlt ujságot olvas, vagy a vállalkozó szellemi agitátorok által terjesztett röpiratokat bújja. Nagy jelentőségű a 100 kötet könyv a Hortobágyon, melyet időnként csere útján felfrissítünk.

Az igazgatóság gondoskodott az elaggottak szellemi táplálkozásáról is. A könyvtárban vannak könyvek, melyekből 2, 3, 5 lapot gonosz kezek kiszakítottak, viszont vannak olyanok is, melyek a nagy használat következtében annyiszor be voltak már kötve, hogy több kötést nem bírna el. Ezeket a könyveket, melyeket jobb olvasó kezébe nem adhatunk, a debreceni szegényházi ápoltaknak juttattuk. Egyelőre 100 művet adtunk át, de idővel ezt is pótoljuk.

A könyvtár igazgatósága a szűkre szabott anyagi erejét igyekezett a lehető leggazdaságosabban kihasználni. Az igazgatóság érintkezésbe lépett a helybeli két nagy könyvtárral és megállapodtak, hogy szaktudományi könyveket és folyóiratokat a két könyvtár szerzi be, a szépirodalmiakat és népszerű tudományos munkákat pedig a városi Közművelődési Könyvtár. Ezáltal sokat takarít meg mind a három könyvtár, és a tanulnivágyó ifjúság pedig mindent megtalál, amire neki szüksége van.

Így elértük, hogy minden számottevő irodalmi értékű könyvet meg tudunk venni. Megvettük az 1, és ½ pengős regényeket is, melyeket nagyon olvasnak és egészen intelligens emberek is keresnek. Kérdésünket azzal világították meg, hogy az egésznap irodában dolgozó embernek ezek a rövid kalandos regények üdítőül szolgálnak.

Az 1935. évben könyvbeszerzésre fordítottunk

államsegély	600·— P
városi segély	1,477·60 P
Összesen	2,077·60 P

Vásároltunk 862 művet 938 kötetben.

Sokan ajándékukkal megtisztelték a könyvtárat így:

Közgyüjtemények Országos Főfelügyelősége	15	mű	20	kötet.
Orsz. Könyvforg. és Bibliografiai Közp. . .	15	„	15	„
Ecsedi István dr.	25	„	28	„
Tisza István Tudományegyetem Honismertető B.	25	„	25	„
Tisza István Tudományegyetem doktori értekezés	17	„	17	„
Tisza István Tudományegyetem doktori értekezés	13	„	13	„
Városi Nyomda	10	„	10	„
Polgármester úr	5	„	5	„
Roncsik Jenő	5	„	5	„
Magyar Jenő	4	„	4	„
M. Racionalizálási Bizottság	4	„	4	„
Király József	3	„	3	„
Kovács István	2	„	2	„
Déri Kálmán, München	2	„	2	„
Pécsi Egyetemi Könyvkiadó	2	„	2	„
Dr. Sőregi János	2	„	2	„
Cseh Margit	2	„	2	„
Róna Lajos	1	„	2	„

Balogh István, Balázs Miksa, Csikesz Sándor, Fehér Mihály, Montreál; Gaszner Géza, Hunyadi Béla, Kecskeméti Horthy Tanítóképző, Kiszely Magda, Külügyi Társaság, Korcsmáros Erzsébet, Lindenberger János, Mezőgazdasági Kamara, Nagy Lajos, Országos Közegészségügyi Intézet, Segesvári Lajos, Sugár György, Vrannay Kálmán, Wagnerné Szűts Adél 1—1 kötetet. *Összesen 170 művet 179 kötetben.* A néhai dr. Kenézy Gyula hagyatékából jutott a könyvtárnak 444 mű 801 kötetben. *A könyvtár 1935. évi gyarapodása tehát 1476 mű 1918 kötetben.* Hiányos könyvek pótlására beszereztünk: 121 művet, 143 kötetben. A könyvtár erős igénybevétele a könyvek nagy nyövésére vezet. *Könyvkötésre fordítottunk: 1615 P-t.* Beköttettünk: 1430 kötet könyvet, ujságot.

Az aránylag szerény anyagi eszközökkel rendelkező könyvtár az 1935. évben abnormis nagy forgalmat bonyolított le.

Kölcsönzőjében 68,614 egyén fordult meg éspedig:

fiútanuló	7·870
leánytanuló	2,836
gazdálkodó	2,253
iparos	7,149
kereskedő	6,596
tisztviselő	21,408
tanár, tanító	3,344
egyéb foglalkozású	2,663
személyi szolgálat	2,274
háztartás	12,221
Összesen	68,614 személy olvasott 77,164 művet.

Olvasóteremben a látogatók így oszlanak meg:

fiú	20,639
leány	2,759
férfi	17,950
nő	1,145
Összesen	42,493 személy.

Az Olvasóteremben könyveket olvasott 19,703 egyén 22,749 kötetben. A többi látogató folyóiratokat és napilapokat olvasott. A kölcsönzőben és az Olvasóban a látogatók száma tehát összesen: 111,107 személy 99,913 könyvet forgalmazott.

Az olvasott könyvek szakok szerint a következőképen oszlanak meg:

szépirodalom	69,854
ismeretterjesztő	13,497
ifjúsági	3,223
folyóirat	1,743
Összesen	88,317 mű 99,913 kötetben.

Ezt a nagy forgalmat 21,042 mű 22,248 kötet állománynyal bonyolítottuk le.

A könyvtár részére járt 4 helybeli, 12 fővárosi napilap, 46 folyóirat, hetilap, 854 P előfizetési áron.

Az is érdekes, hogy az olvasók milyen könyveket keresnek legjobban. Statisztikánk szerint a középiskolai ifjúság és az öregedő korba átmerő olvasók legkedvesebb olvasmánya még mindig Mikszáth Kálmán, Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc halhatatlan munkái. A fiatalabb olvasók Makkai Sándor, Móra Ferenc, Szántó György, Zilahy Lajos, Móricz Zsigmond, Komáromi János, Földi Mihály, Tamási Áron, Nyirő József, Körmendi Ferenc, Babai József műveit

olvassák. A jelen kor irodalmát kedvelők: Harsányi Zsolt: Ember küzdj és bízva bízzál, Magyar rapszódia, Az üstökös, Ecce hómo műveit olvassák.

A nőírók közül Gulácsi Irén, Zsigray Julianna, Sz. Szabó Mária és még mindig Erdős Renée könyvei a legkeresettebbek.

A külföldi írók közül a legkeresettebbek: Sinclair Lewis, Guidó da Verona, Hans Fallada, Dekobra, Percival Wren regényei.

Külföldi nőírókat mintha jobban kedvelnék, mint a magyarokat. Legolvasottabbak: Alexandra Rachmanova, Vicki Baum, Fannie Hurst.

Aktualitásuknál fogva keresettek: Hittler: Harcom és Abesszínia. Különben közkedvelt minden útleírás, történelmi és földrajzi munka.

A könyvtár az év augusztus hónapja kivételével, mikor a könyveket átnézzük, átrendezzük és átköttetjük, hétköznapokon 9—1-ig, délután 4—7 óráig, vasárnap d. e. 10—12 óráig van nyitva.

A könyvtári szolgálatot a múzeumigazgató, 3 (télen 4) kezelő tisztviselőnő és egy ruhatáros hajdú látja el.

4. A Debreceni Múzeumbarátok Köre 1935. évi működése és állapota.

A Múzeumbarátok Körének ügyvezető alelnöke az alapszabályok értelmében a Déri Múzeum mindenkori igazgatója. Ülését a múzeum hivatali helységében tartja, a múzeum érdekében és felsegítésére áll fent, ezért működése a múzeum életével van szoros kapcsolatban.

A Múzeumbarátok Köre július 5-én tartott választmányi és ugyanazon napon tartott rendes közgyűlése kegyeletes szavakkal emlékezett meg a Kör alapítójáról, az április 26-án elhunyt Löfkovits Arthurról, aki nevét először a városi múzeum alapítása körüli nagy érdemeivel, majd a Múzeumbarátok Köre alapításával tette emlékezetessé és mindenki által tisztelttté. Érdemeit a közgyűlés jegyzőkönyvileg örökítette meg, temetésén pedig a Kör elnöke, Sesztina Jenő méltatta a kiváló férfiút munkás életének eredményeiről.

A Múzeumbarátok Köre összes vagyona 1934 december 31-én 3753·37 P. Ez összegből a Kör 1935-ben 50 pengőt adományozott a Rákóczi-szoboralap javára és a Kör kiadványai első száma képen 500 példányban megjelentette a kiváló történettudós Zoltai Lajos nyug. múzeumigazgató „Debrecen vizei" c. munkáját. E 40 oldalra terjedő és 2 térképpel ellátott becses dolgozat, melyet geografusok, históríkusok és geológusok forrásmunkaképen használhatnak, 230 P-be került. A Múzeumbarátok Köre tagjai Zoltai könyvét ingyen kapták meg.

A Kör rendezésében tartotta meg Szieberth Imre kormánytanácsos, műszaki író március 13-án a Déri Múzeum előadótermében jól sikerült előadását, melynek címe: „Pécs városának kulturális emlékei és a Mecsek szépségei" volt.

A Kör elhatározta, hogy mozgalmat indít az egyre apadó tagok létszámának gyarapítása érdekében. Úgyszintén programmba vette a város megfelelő helyein és a Nagyerdőn kisebb méretű emlékszobrok, domborművek felállítását, továbbá Zilahon a románok által ledöntött Wesselényi-szobor megmentési ügyében az első lépések megtevését és más hasonló, a múzeum és a nemzeti kultúra érdekében leendő mozgalmak megindítását.

5. A Magyar Numizmatikai Társulat Debreceni csoportjának működése és állapota 1935-ben.

Az elmúlt 1935. esztendő a debreceni csoport fennállásának 11. éve volt. Ebben az esztendőben a csoport működése, tevékenysége csak pár hónapra szorítkozott, mert a város polgármestere felsőbb rendeletre február 11-én kelt határozatával a csoport működését beszüntette azzal a megokolással, hogy a Magyar Numizmatikai Társulat alapszabályai nem intézkednek a vidéki csoportokról. Szükséges volt tehát, hogy az anyaegyesület alapszabályai megfelelő módosítást nyerjenek. Mikor ez a módosított alapszabály a 162/852—1935. B. M. IV. számú rendelettel jóváhagyatott, a debreceni csoport november 13-án havi összejövetelét ismét megkezdhette.

A csoport tagjainak száma 1935 december 31-én 9 rendes és 17 pártoló tag. A tagok 1935-ben a Déri Múzeum igazgatói szobájában öt összejövetelt tartottak éspedig: január 9, febr. 13, március 13, november 13 és december 11-én. Ezeken az összejöveteleken élénk eszmecserék, megbeszélések és érembemutatások voltak.

A csoport könyvtárának állománya az elmúlt évben nem gyarapodott, összesen van benne 91 kötet 639·70 pengő értékben.

A csoport anyagi helyzetéről a következő kimutatás számol be:

Pénztári maradvány 1935 január 1-én		195·14 P
Tagdíj címén befolyt		14·— P
A csoport kiadványaiért befolyt		12,40 P
Kamat		3·11 P
	Összesen	224·65 P
Kiadások:		
Egy jegyzőkönyv bekötése . . .	2·— P	
Kiadványokra ráfizetés	50·— P	
Levelezési költségek	4·04 P	56·04 P
Pénztári készlet 1936 I. 1-én		168·61 P

A csoport számadásait a városi számvevőség és a csoport kijelölt tagjai felülvizsgálták és elfogadták.

A csoport az elmúlt esztendőben két kiadványát bocsátotta közre vitéz Kanabé Dezső kollégiumi tanár érmész elnök szerkesztésében :

1. Hibás veretek, átvert pénzek és hamisítványok. Írta : Győry Lajos. 8°, 1—8 oldal.

2. Adatok a régi pénzek tisztításához és fentartásához. Írta : vitéz Kanabé Dezső. 8°, 1—22 oldal.

Mind a kettő a Hajdúböszörményi nyomda Rt. nyomása.

A csoport vezetősége sajnálja, hogy a közbejött és fentebb említett szünetelés miatt a tervbe vett régi pénzkiállítás és egyúttal 10 évi fennállásának megünneplését nem tarthatta meg. A csoport vezetősége : tb. elnök : Rickl Antal nagykereskedő, elnök : Ecsedi István dr. múzeumigazgató, régészelnök : Greiner Mihály kereskedelmi iskolai igazgató, érmészelnök : vitéz Kanabé Dezső polgáriiskolai tanár, titkár : Kémery Mikó Gyula téglagyári igazgató, pénztáros : Csapó László pénzügyi tisztviselő és könyvtárnok : Győri Lajos fogtechnikus.

X. fejezet.

Múzeumi tisztviselők irodalmi munkássága.

Dr. Ecsedi István múzeumigazgató hosszú éveken át folytatott kutatások után megírta nagyobbszabású dolgozatát „A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozásá"-ról, mely 133 képpel illusztrálva, az 1934-es múzeumi Évkönyv függelékében (III. rész) jelent meg 149—395. oldalakon. Ugyanez a dolgozat különlenyomatban is megjelent a Déri Múzeum néprajzi osztályának ismeretterjesztő közleményei 5. számaképen. Ugyanezen Évkönyv Figyelő részében ismertette „A magyarság néprajza" c. mű 2. kötetét. Szerkesztette a Debreceni Képes Kalendáriumot, melyben több cikket írt : Dr. Csűrös Ferenc. Borsos József műszaki tanácsos. Káplár Miklós a Hortobágy-puszta festője meghalt.

A napi sajtóban megjelent dolgozatai közül megemlítjük a következőket : A kis Vezuvnál. Képekkel. (Debrecen, 1935 január 20-i száma.) Kelet kapuja a Szuezi csatorna. Képekkel. (Debrecen, 1935 december 25-i száma.) Debreceni perec és a perecsütögetők. Képekkel. Magyar juhteleltetés ősi módon Bánk-erdőségben. Képekkel. (Mindkettő Debrecen képes híradó 1935 december 25-i száma.)

Az egyetemen mint magántanár mindkét félévben előadást tartott. Előadásának címe volt az I. félévben : Magyarország

föld- és néprajza általában, a II. félévben: A magyar Alföld földrajza és néprajza.

Szabadságát Németországban és Ausztriában töltötte múzeumok tanulmányozásában.

Dr. Sőregi János múzeumőr, a régészeti osztály vezetője, elkészítette a Déri Múzeum 1934. évi működéséről és állapotáról készült részletes beszámolót és ehhez előszót írt. Ez a dolgozata, mely régészeti kutatásainak ismertetését is tartalmazza, mint az Évkönyv I. része 1—90 oldalon, 31 képpel és német kivonattal jelent meg. Ugyanezen Évkönyv II. részében a Figyelőben összeállította Zoltai Lajos 1933—34-ben megjelent tudományos dolgozatainak és előadásainak jegyzékét 4 oldalon és leadta „Vadmézszedés tilosban" c. rövidebb közleményét. Ez Évkönyv III. részében, a Függelékben, önálló tanulmány keretében számol be a Hortobágy-pusztán feltárt középkori templomról, mely „A hortobágy-görbeháti középkori templom és temető" címen, 4 táblával és 14 képpel illusztrálva jelent meg. Ugyanez a dolgozata némileg átjavítva, különlenyomatképen is napvilágot látott a Déri Múzeum régészeti osztályának ismeretterjesztő közleményei VII. füzete képen 1—52. oldalon. Ugyanerről a templomról írt a Debreceni Képes Kalendárium 1936. évi folyamába „Újabb adatok a Hortobágy-puszta középkori településéhez" címen 1 térképpel.

A helyi és vidéki sajtóban néhány cikket írt, melyek időrendben a következők: 1. „Déri Kálmán müncheni festőművész ajándéka a Déri Múzeumnak". (Debreceni Ujság 1935 I. 4; Debrecen I. 5. és Debreceni Független Ujság I. 6. számaiban.) „A Déri Múzeum panyolai ásatása." (Debr. Ujság, Debrecen és Debreceni Független Ujság 1935 IX. 7. számaiban és a Szatmár és Bereg szeptember 8-i számában.) „Ős- és római-kori lakógödrök feltárása a hortobágyi csárda közelében." (Debreceni Ujság 1935 X. 19. száma.) „Római-kori sírok Hajdúdorog határában." (Debreceni Ujság 1935 XI. 10.) „Római-kori sír Debrecen határában a mikepércsi úton." (Debrecen 1935 XI. 10. sz.) „Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel." Zoltai Lajos ily című könyvének ismertetése és bírálata. (Debreceni Ujság 1935 XII. 1. sz.), továbbá néhány rövid megfigyelést adott közre a MOSZ Kócsag című folyóiratában.

A népszerű főiskolai tanfolyam rendezésében március 14-én vetítettképes előadást tartott a városháza tanácstermében „Az őskori technika" címmel. A Debreceni Református Kollégium anyakönyvtára igazgatóságának segítségére volt az ősrégészeti tárgyak kiállításánál és mint az előző esztendőkben 1930 óta, az elmúlt évben is napról-napra vezette a múzeumi Naplót (1—420 írott oldal nagy 8° alakú három kötetben) az összes Déri Múzeumra vonatkozó apró nyomtatványok, ujság-

cikkek, fényképek és mindazon adatok gyüjtésével és megörökítésével, melyeknek ügyiratokban nyoma nem szokott maradni. Ezek a naplók hosszú évtizedek mulásával lesznek értékesek, épen úgy, mint az ásatásokról és kutató utakról készített külön részletes napló- és leltárkönyvekben jóformán minden egyes tárgyról lerajzolt ábrák, illetve beragasztott fényképfelvételek.

XI. fejezet.

A múzeum nyitvatartása és látogatottsága.

A Déri Múzeum összes gyüjteménytáraival együtt 1935-ben 40-szer volt nyitva belépőjegy nélkül a nagyközönség számára. Az összeszámolás szerint e 40 alkalommal 40,735 ember látogatta meg a múzeumot. Az ingyenes nyitások nyári hónapokban, rendszerint vasárnapokon és nagy ünnepek második napjain 9—13, téli hónapokban 10—13 óráig voltak.

Belépődíjas nyitások voltak hetenként kedden, csütörtökön és szombaton 11—13-ig, továbbá olyan vasárnapokon is, amikor a városba Filléres Gyorsok érkeztek. Ilyenkor délután is 16—18 óráig. A díjas látogatók száma az eladott jegyek szerint 9748 volt. (7248 drb 20, és 2500 drb 50 filléres jegy.) A múzeum összes látogatóinak száma tehát 50,483 volna. Azonban a múzeumot az elmúlt évben hétköznapokon 41 helybeli és vidéki iskola, továbbá 18 egyesület, cserkészcsapat stb. látogatta díjasan. Ezeknek száma összesen 2778 tanuló, illetve tag és 92 tanár. Az iskolák általában a belépődíjnál 50% kedvezményt élveztek, míg a kísérő tanárok belépődíjat nem fizettek. Itt megjegyezzük, hogy a 11,638—1935. IV. sz. határozat értelmében ezután a helybeli iskolák minden hét csütörtökén ingyen nézhetik meg a múzeumot. Az elmúlt évben ezt a kedvezményt 3 iskola 132 növendékkel vette igénybe. Mindezeket figyelembe véve, az 50% jegykedvezmény folytán a 2778-ból ennek a számnak a felét, tehát 1389-et és a tanárok számát 92-t, összesen 1481-et az ingyenes látogatókhoz kell sorozni, míg a másik fele már a díjas látogatóknál számba vétetett. Ehhez jön még a teljesen ingyenes iskola 132 növendéke, továbbá azon látogatók száma, akik mint a múzeum vendégei tekintik meg a gyüjteményünket. Így a múzeum összes látogatóinak száma 40,735 + 1481 + 132 + 100 ingyenes vendég + 9748 díjas látogató = 52,196. Ez a szám tehát közel 4000-rel kevesebb az előző évi látogatók számánál.

A múzeum, mint minden évben rendesen, augusztusban zárva volt. Ilyenkor vannak a nagyobb nyári takarítások, átrendezések és ezekhez hasonló munkálatok. Külföldiek és

vidékiek azonban mind az augusztusi zárvatartás, mind a zárási hétköznapokon előzetes jelentkezésre, múzeumi hajdú vagy ahogy szükséges, múzeumi tisztviselő kalauzolása mellett megtekinthetik a múzeumot.

Tanuló-, katonajegy ára 20, polgárjegy ára 50 fillér. Filléres Gyorsok és csoportos látogatások alkalmával a polgárjegy ára is 20 fillér.

Rendes ingyenes nyitások alkalmával 10 karszallagos hadirokkant teremőr vigyáz a rendre és a tárgyak épségére. Díjazásuk délelőtti nyitáskor 1·50, délután 1 P, a múzeumi altisztek nyomtatvány árusitási, pénztári, ruhatári és portási teendőket végeznek. Ingyenes nyitásoknál a nyomtatványt áruló portás a belépőket számolja össze. Akár nyitás, akár előadás, vagy kiállítás van a múzeumban, egy tisztviselő minden esetben szolgálatot teljesít. Ez a felügyeleti szolgálat a múzeumi tisztviselők kötelességeit nagyban növeli.

Előadások alkalmával a múzeumi hajdúk a ruhatárt kezelik. Ugyanők a hétköznapi díjas nyitásoknál a kiállítási termekben felügyelnek, az összegyüjtött vendégeket kalauzolják, a portás pedig a keleti bejárati folyosón a belépőjegyeket adja ki.

A Déri Múzeumot 1935-ben a következő iskolák látogatták :

Debreceni Dóczi leánynevelőintézet	135	növendék,	8 tanár
„ Svetits leánynevelőintézet	211	„	10 „
„ Református Főgimnázium	51	„	1 „
„ Ref. Tanítóképzőintézet	42	„	1 „
„ Siketnémaintézet	14	„	1 „
„ Nyári Egyetem	296	„	— „
„ zsidó fiú polgári iskola	80	„	3 „
„ zsidó leány polgári iskola	77	„	3 „
„ ref. elemi leány iskola	26	„	1 „
„ r. k. elemi leány iskola	19	„	2 „
„ r. k. elemi leány iskola	23	„	2 „
„ polgári fiú iskola	119	„	3 „
„ nagycserei elemi iskola	51	„	3 „
„ halápi elemi iskola	14	„	1 „
Budapesti Tanárképző Intézet	56	„	4 „
Miskolci állami reál iskola	22	„	2 „
Józsai r. k. elemi iskola	68	„	2 „
Szerencsi polg. fiú- és leány iskola	85	„	5 „
Putnoki polg. fiú iskola	17	„	2 „
Nyíregyházi Tanítónőképző Intézet	65	„	4 „
Salgótarjáni r. k. gimnázium	43	„	6 „
Szolnoki polg. leány iskola	30	„	3 „
B.-újvárosi polg. fiú- és leány iskola	154	„	6 „
Büdszentmihályi polg. fiú- és leány	26	„	3 „

Nyíregyházi Kossuth fiú gimnázium	28	növendék,	2 tanár
Derecskei fiú elemi iskola	14	„	1 „
Nagykőrösi téli gazdasági iskola	30	„	1 „
Karcagi Iparostanonc iskola	24	„	2 „
Berettyóújfalui téli gazdasági iskola	23	„	1 „
Kisújszállási Horthy Miklós leánygim.	40	„	3 „
Miskolci r. k. gimnázium	168	„	8 „
Komádi fiú- és leány polgári iskola	27	„	2 „

Külföldi iskolák, továbbá hazai testületek, csoportok sorából megemlítjük a következőket :

Angol és japán főiskolai.hallgatók csoportja	38	látogató
Németországi tanulmányi csoport	11	„
Lengyel egyetemi hallgatók	24	„
KIE konferencia tagjai	444	„
Budapesti szabad lyceum tagjai	20	„
Budapesti Tornászcsoport résztvevői	21	„
Pécsi kiránduló társaság	33	„
Nyíregyházai cserkészek	18	„
Vésztői cserkészek	12	„
Országos Torna Egyesület	94	„
Debreceni húszéves érettségi találkozó	23	„

A múzeum gyüjteménytárában, raktárában illetve kézikönyvtárában a következők végeztek kutatásokat : dr. Bartha Károly Debreceni Tanítóképző Intézeti tanár ; dr. Fettich Nándor Nemzeti Múzeum I. o. múzeumőr ; Garády Sándor ny. miniszteri tanácsos, archaeologus, Budapest ; Greiner Mihály kereskedelmi iskolai igazgató ; Herpay Gábor dr. vm. főlevéltáros ; Kurzenreiter János anthropologus, Budapest ; Lambrecht Kálmán dr., szerkesztő, egyetemi rk. tanár, Pécs ; dr. Lósy-Schmidt Ede mérnök, Budapest ; Mallász Gitta iparművésznő, Budapest ; Mészöly Gedeon dr. egyetemi tanár, Szeged ; Móricz Zsigmond író, Budapest; Sztrokay Mária tanárnő, Szeged; Zoltai Lajos ny. múzeumigazgató ; és még számosan a Tisza István Tudományegyetem hallgatóinak sorából.

A külföldiek közül Mannfred Peters, Hugo Hoffmann, Wolfgang Dehn, Kurt Ziegel német archaeologusok, Kannistó Arthur finn egyetemi tanár stb.

A Déri Múzeum vendégkönyve állandóan a múzeum előcsarnokába van, melybe nevét minden látogató beírhatja. A külföldi és hazai látogatók sorából, azokon kívül, akiket az előadások kimutatásánál, továbbá fentebb említettünk, felsoroljuk a következőket :

Külföldiek : Stein Aurel világhírű Ázsia-kutató január 9-én először, 10-én másodszor tekintette meg a múzeumot, annak főleg régészeti osztályát. E. H. Pickering angol képviselő.

Fould-Springer báró, Párizs. Alph. Koechlin a KIE nemzetközi ügyvezető elnöke, Bazel. Pierre Bricquet ujságíró, Svájc. Fritz R. Lachmann német publicista. Peter Jerndorf-Jessen ujságíró, Kopenhaga. John Berry ornithologus, Skótország. Prof. Brotkerus egyetemi rector, Helsinki stb., stb.

Hazaiak: Sachsen Koburg Gotha herceg. Ráday Gedeon

Fig. 29. kép.

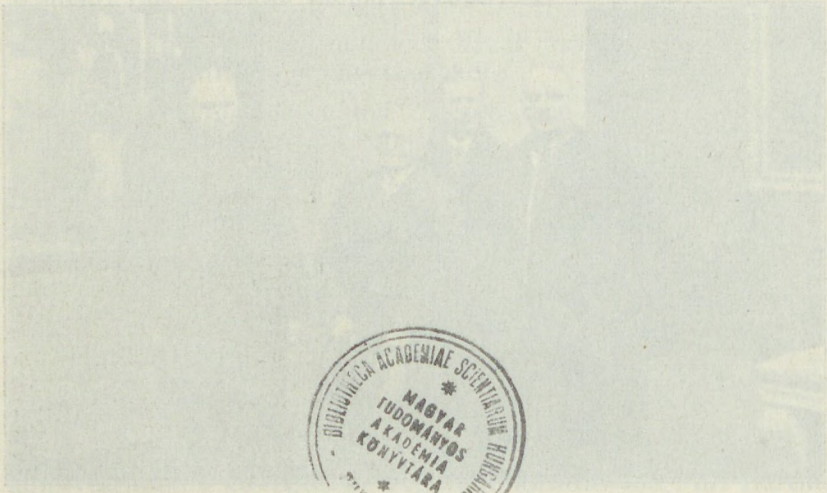
Stein Aurél, a világhírű Ázsia-kutató látogatása a Déri Múzeumban 1935 január 9-én. Balról-jobbra: 1. Kállay Kálmán egyetemi tanár, 2. (hátul) Sőregi János múzeumőr, 3. Stein Aurél, 4. Ecsedi István múzeumigazgató.

Aurel Stein, der weltberühmte Asien-forscher besucht das Déri Museum am 9. I. 1935. Von links an: 1. Univ. Prof. K. Kállay, 2. (rückwärts) Kustos J. Sőregi, 3. A. Stein und 4. Direktor St. Ecsedi.

gróf és neje. Vitéz Leveldi Kozma Miklós miniszter. Lázár Andor dr., miniszter. Imrédy Béla dr. miniszter és neje. Urmánczy Nándor dr., Tasnády Nagy András dr. államtitkár. H. Nagy József egyetemi tanár, Pécs. Hindy Zoltán dr., Bőthy László dr., Réthly Antal dr. igazgató, Fejes György dr., pécsi múzeumigazgató. Ezeken felül számos képviselő, kongresszusokon résztvevő orvosprofesszorok, hivatali előkelőségek, írók, szerkesztők stb., stb.

Debrecen, 1936 október 20-án.

Dr. Sőregi János,
múzeumigazgató.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

II. RÉSZ.

FIGYELŐ.

Herman Ottó és Debrecen.

Ez Évkönyv szerkesztőjének kérelmére, kegyeletadásképpen a polyhistor Herman Ottó Debrecennel való összeköttetéseinek emlékét elevenítem meg 70 éves öregsége korából, amikor „a magyar nép történelmének fel nem jegyzett idejének lehetőség szerint előnkbe varázsolására" kezdte gyüjtögetni az anyagot. Természetesen sokat várt Debrecentől, a Hortobágyi puszta tulajdonosától, az ősi magyar állattenyésztés egyik legnevezetesebb otthonától. Felkereste tehát Debrecent is és gondoskodott debreceni munkatársakról. Először Kovács József polgármesterhez fordult. 1905 elején történhetett ez. A polgármester a város segédlevéltárnokának kötelességévé tette, hogy az érdemes nagytekintélyű tudósnak minden szükséges felvilágosítást megadjon. Én voltam a segédlevéltárnok, de a kedves teher a vállamon maradt azután is, amikor a tanács bizalma átal-

Fig. 30. kép.

Herman Ottó, az utolsó magyar polihisztor. 1835—1914.

Otto Herman, der letzte ung. Polihistor. 1835—1914.

helyezett a városi új múzeumhoz. Örömmel és boldogan gondolok ma is rá, hogy Herman Ottónak aprószeres téglahordó munkása lehettem néhány éven keresztül az ő nagy műve felépítésében. Érdekes, hogy mi sohasem találkoztunk személyesen. Csak levélváltás folyt köztünk. Az 1905-től 1914-ig, haláláig terjedő idő alatt Herman Ottó által hozzám írott levelek közül most harmincat szedhettem össze.[1] Egy kivételével mindet maga írta. Mind az ő tudnivágyásának és gondosságának vallomásra kész tanuja. Együttesen betekintést engednek e keményakaratú, fáradhatatlan agg tudós műhelyébe, íróasztalának rejtekeibe, ahonnan a magyarság ősfoglalkozásainak és a magyar pásztorság nyelvkincsének roppant anyagja összegyüjtését az ország minden részére kiterjedő levelezéssel irányította és lebonyolította.[2] Kiérzik e levelekből Herman Ottónak Debrecen, a magyarság jellegzetes képviselője iránt táplált mélységes szeretete is.

E levelek rövidre szabott tartalomjegyzéke következik most, itt-ott a szükséges magyarázattal.

1. 1905 okt. 11. Bpest. Debrecen város gazdasági és állattenyésztési viszonyaira vonatkozó dolgozatot megköszöni. Két pontra nézve további felvilágosítást kér. T. i. a) mi volt a *nyílvetés gyakorlata? b)* A kiosztott nyilasokat barázdával jelölték-e, avagy csak kicsóvázták?

(A levélben említett dolgozatot Herman Ottó az Előtanulmányok történeti részében Kecskemét Kada Elek polgármestertől eredő ismertetése után közli, azt mondván róla, hogy ő azt csak átírta és kevéssel pótolta.)

2. 1905 okt. 22. Bpest. Megköszöni a nyílvetésről adott felvilágosítást. Hozzáfüzi saját megfigyeléseit és a *„rövidebbet húzta"* szólásformára vonatkozó nézetét. Végül megelégedéssel írja, hogy „Debrecen és a Hortobágy most már igen tisztességesen lesz képviselve. A többi azokra marad, akik utánam következnek, ha következnek."

3. 1905 dec. 10. Bpest. Többféle felvilágosítást kér a hortobágyi pásztor bokrokhoz tartozó *„talyigásra"* vonatkozólag; észrevételeket is tesz reá. „A dolog rendkívül fontos — írja —, mert eddigi megállapításaim szerint visszavág nemcsak a *nemzet egykori állapotára*, hanem a *szittyaságra* is, úgy mint azt a *görög írók* reánk hagyták". Vállam megveregetésével fejezi be leve-

[1] Herman Ottó megmaradt levelei közül nálam vannak az 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 25, 26, 27, 28. és 30. számuak; nálam van az Oláh K. tanácsnokhoz 1908 december 7-én írott levél eredetije. A 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24. 29. számuakat, annak idején a Városi Múzeum irattárába iktattam be. A 3. számut pedig mindjárt megérkezésekor a kollégium „nagyemberek kézíratgyüjteményének" ajándékoztam.

[2] A Magyarpásztorok Nyelvkincse. Előljáró szó. V—XIV. lap

lét: a „Debrecenből kapott felvilágosítások igazán klasszikus megoldásokhoz vezettek."

4. 1905 dec. 18. Bpest. Az újabb adatokat és a kisérő rajzokat megköszöni. Hálája jeléül és emlékül felajánlja az *Ősfoglalkozások* című régebbi művének[3] birtokában lévő utolsó példányát. „A debreceni dolog — úgymondá — sokszor bántott s kő esett le a szívemről, amikor szívessége oly fényesen kisegített."

5. 1906 febr. 1. Bpest. „A magyar faj ismerete érdekében" azt kéri tőlem, hogy *Fülöp János* hortobágyi számadó gulyást két állásban t. i. kalap nélkül teli arccal — en face — és teljesen arcélban — profilben fényképeztessem le számára. Az arckép néki a magyar faj fölött támadt s Angliába is átcsapott vitához szükséges. Mert *Mr Reddve* az angol antropológusok elnöke azt állítja, hogy Debrecen város számadó gulyása Fülöp Uram „platyrhin", azaz laposorrú, ami azt bizonyítja, hogy a tudós angol úr nem ért a rajzhoz.

6. 1906 márc. 5. Bpest. A *Fülöpről* elküldött három fényképen kívül másik három példányt rendel Németh fényképírónál. A negyediket Fülöp uramnak kell adnom, aki könyvet is kap tőle.

7. 1906 márc. 8. Köszöni eljárásomat. Megdícséri a fényképeket, amelyek nem szorulnak — írja — retusra.

8. 1906 okt. 11. Bpest. Fontos ügyben fordul ismét hozzám. A városi levéltárban — ha találok — *lóbilyog-jegyeket*, rajzoljam le számára. Mert a kaukázusi vándor ménesek dolgában kutatván, Grodekovnál lelt efféléket feljegyezve.

9. 1906 okt. 30. „Nem talál illő szavakat, hogy megköszönje a tárgy szeretetéről tanuskodó pompás küldeményt." Írja, hogy hasonló jegyeket Kada Elek a kecskeméti 1832—1850. évi bitang jószágok jegyzőkönyvében bocsátott rendelkezése alá. (Egy csomó lóbilyog rajzát küldtem el Herman Ottónak. A városi levéltár appropriációs régi jegyzőkönyveiből szedegettem össze. Jóval régebbiek, mint a kecskemétiek.)

10. 1906 nov. 20. Bpest. H. O. a lójegyekről kliséket csináltatott. A lenyomatokból egy-egy példányt küld és engedelmet kér, hogy könyvében azokat felhasználhassa. Egyúttal értesít: „a jövő hónapban már kiveszem az egy évre terjedő szabadságot, hogy idejekorán húzhassam ki fejszémet az ősfoglalkozások nagy fájából, ha t. i. bele nem törik".

11. 1906 dec. 16. Bpest. Megint küld 56 lóbilyogról készült lenyomatot.

12. 1907 szept. 19. Lillafüred. Írja, rendezi az anyagot, a *debrecenit* is. „Könyvemben a mi *Kecskemét a szarvasmarhára*,

[3] Az ajándékul küldött könyv címe: Ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Bpest. 1898.

az lesz Debrecen a lóra nézve." Kéri továbbá, hogy a leveléhez mellékelt sémákon nevezzem meg a *debreceni fogatok lovait.* (Kettes, hármas stb.) Megköszöni az általam küldött rajzot, amely egy hortobágyi gulyás tanyát vasalóval együtt ábrázol. Reményli, nem lesz kifogásom ellene, ha könyvébe beveszi azt is.

13. 1907 okt. 9. Lillafüred. Ezt a levelet — engedelmet kérek —, hogy szó szerint közölhessem :

„Kedves jó Uram ! Fogadja szívem mélyéből fakadó hálás köszönetemet a *fogatok* kérdésének kitűnő megfejtéséért és legyen oly kegyes adja át tiszteletemet és köszönetemet Simon György úrnak is fáradozásáért és készségéért. Bár meghálálhatnám. Csak egy kitétel érintett meg, mit jelentsen a debreceni fogatoknál a „*franciásan*" ? *miért* és hol ül akkor a kocsis?

Nagyszerű ajándékát szemlélve, sok gondolat cikázott agyamban.

Eszembe jutott a sok fejrázogatás, amikor én belefogtam a halászati szerszám tanulmányozásába. Micsoda kétkedések voltak azok s hogy hát mit akarhatok én kihozni *magyar* dolgokból? Pedig mily remekek azok !

Most, hogy rendbe gördítem a *pásztorság anyagát*, oly kép bontakozik ki, melynek tartalma és jelentősége szinte megdöbbentő. Óh azok a „*szaladárok*", kik elindultak Ázsiába magyart keresni és *nem ismerték* az itthon valót ! ! Micsoda mértékük lehetett azoknak?

És a történetírók ! Mindig a vén arabuson Ibn Roszteh-n kezdték. De soha az *élő* magyaron, akinek szelleme-lelke ezernyi tárgyból feléjük sugárzott s tündöklő fényt vethetett volna s vet ma is a legtávolibb multakba.

A nyelvész urak pedig szerencsésen összehozták a magyart a lappokkal *vér szerint*, mikor Virchov a lappokat „pathologiai faj"-nak nevezi. Hiszen majd meglátszik.

Csak az a szerencsétlenségünk, hogy későn fogtunk hozzá a gyüjtésekhez, akkor, amikor a „bolti portéka" már irtóztató rombolást vitt végbe mindenben, ami eredeti igaz népies volt.

De a képekből látom, hogy akad még most is, ha tudás és magyar érzület egyesülve, erős akarattal és lelkesedéssel indul el helyes nyomon. Vagyok olyan öreg, hogy áldásomat adhassam a debreceniek törekvésére és Önre, jó Uram, odaadásáért és azért a nagy örömért, amelyet nékem szerzett és szerez.

Biztos vagyok abban, hogy a debreceni szellem és áldozatkészség majd gondoskodik méltó keretről, amelybe népe legsajátabb történetét befoglalja.

Nagyon köszönöm ! Igaz tisztelettel vagyok öreg híve :

Herman Ottó.

(E levélre vonatkozólag kell is, illik is magyarázatul adnom, hogy a lófogatok ennyire megdicsért leírásáért az elismerést tulajdonképpen azok érdemlik meg, akik az én kérdéseimre jól megfeleltek. Ezek : *Simon György* szepespusztai gazdálkodó, tanyabirtokos, idősb és ifjabb *Jóna János*, *Jóna István* hasonlóképpen debreceni törzsök cívis birtokosok, *Simon Miklós* mezőrendőrkapitány, *Ser Tóth István* Simonék vén kocsisa, *Kiss István* gőzmalmi talyigás és *Nagy Lajos* szijgyártómester. *Jóna István* a gazdasági egyesület elnöke és öccse *ifj. Jóna János* kivételével valamennyien néhaiak már. De megvan „a méltó keret", amelyet H. O. Debrecen áldozatkészségétől remélt. A párját ritkító fényes múzeumi palota.)

14. 1908 május 8. Bpest. Panaszkodik, hogy december óta mindjobban töiik meg egykori ruganyossága. Ezért már nem gondolhat arra, hogy valaha még kimehessen a tanyákra, az ő bűvös világába. A 73 év érezteti magát. Csak azon van, hogy kihúzhassa fejszéjét az ősfoglalkozások fájából. A *szerszám* és különösen a *gyeplő* kérdését szeretné megoldani. Hogy igazít a gyeplőszár, mik a mester szavai a kantárnak, hámnak? Ezeket kérdezi e levelében.

(A tanyák bűvös világának említése arra vonatkozik, hogy *Simon Györgyék* meghívták Herman Ottót vendégül pihenni az ő szepespusztai takaros tanyájukra.)

15. 1908 május 17. Bpest. Köszöni a Simonék meghívását. De sajnálja, hogy most nem mehet. Sok a dolga. Gördülőben egy madár könyv, az ősember kérdése, és a jó Isten tudja mi még. Írni fog Simon Miklósnak, hogy amint teheti, jelentkezik nálok. Úgyis régi vágya, hogy messze Budapesttől, valami tanya csendjében meghitten üljön igaz magyarokkal. A szerszám kérdése most nem oly sürgős. De sürgős a sáskaügy. Adatokat kér tehát a Hortobágynál újra jelentkező sáskajárásról. Mert a rovartani állomás vezetőjével Jablanovszkyval a tavalyi országos ankéten összetűzött. Most eldől: kinek van igaza? Csak tudassam : a puszta melyik részén és milyen mértékben újult ki a veszedelem ?

(A kért tájékoztatást megadtam. De azt az ígéretét, hogy elfogadja Simonék vendégszeretetét, nem válthatta be.)

16. 1909 márc. 23. Bpest. Panaszolkodik, hogy Debrecenben sok ember elfordulóban van tőle, azért, mert O. tanácsos úr azt hiresztelte el róla, hogy a Hortobágyot kifosztotta (más szavakkal mondva : minden szép pásztorholmit összevásárolt és elvitt volna.) Mikor kérdőre vonta O. urat, azzal védekezett, hogy talán a kecskeméti tárgyakat nézte debrecenieknek. Pedig feltünhetett volna néki, hogy Kecskemétnek és Turkevének volt táblája ; de Debrecennek nem volt, mert tárgya sem volt. Hogy miért ?! „Harminc évvel halálom után — fejezi be

levelét H. O. — majd elmondja az útinaplóm.[4] Az öregségnek vége. Itt a vénség, mondaná Jókai, ha élne".

(Különös eset ez. Az ezredéves kiállítás néprajzi bemutatójáról van szó, ahol Debrecen nem volt képviselve. Pedig Simonffy Imre akkori polgármester a megtestesült udvariasság és előzékenység, kivált ha szülővárosa jóhírneve, becsülete forgott kockán. Valami félreértés, vagy meg nem értés történhetett. Hogy Debrecenben némelyek elfordultak volna H. O.-tól, azt ő csak képzelhette. Erről én semmit sem tudok.)

17. 1909 jún. 14. Bpest. Írja: a fogatrajzokat klisíroztatta. Már teljesen kész a második kötet anyaga, éppen csak a debreceni adalékot várja. De jó jelnek veszi, hogy restséggel vádolom magamat.

18. 1909 jún. 17. Bpest. „Mégis csak hamis a zúzája. Úgy tesz, mintha a világ lustája volna, egyszerre csak nagy és fölötte értékes könyvet zúdít a nyakamba: nesze öreg és add ki. Egyelőre a Herkules-fürdőbe kell mennem. Hogy kincs van a kezemben, tudom... rajta leszek, hogy minél teljesebben érvényesíthessem. Egyelőre addig is, míg külön-külön tehetném, *Jóna István* és *ifj. Jóna János* úréknak teljes elismerésemet és hálás köszönetemet kifejezni és abból részt juttatni szíveskedjék *Simon* úréknak, így a többi Basahalmán belől fogantatott és született magyar embereknek is.

Majd azon leszek, hogy a könyv *e részébe* bevigyem *egész lelkemet és szeretetemet.*"

(Ez a levél azon alkalomból íródott, hogy a lófogatokról több ívre terjedő kéziratot, számos tollrajzos ábrát és fényképet küldtem H. O.-nak.)

19. 1909 aug. 15. Bpest. „A napokban végigmentem csodás türelemről tanuskodó rajzain. Csak egy kérdésre nem kaptam feleletet. A második kötettel nagyon nehezen haladok, de meg kell lenni!" fejezi be levelét.

20. 1909 nov. 29. Bpest. Szily Kálmán azon kívánságáról szól ez a levél, hogy a Magyar Nyelv 1910-i első füzetébe adjon

[4] Ez az útinapló, amelyről H. O. ebben a levelében szól, 1889-től 1905-ig a madárvonulások és az ősfoglalkozások érdekében megtett megfigyelő és gyüjtő utak leírását foglalja magában. *Madarassy László*, akinek a Természettudományi Társulat megbízásából alkalma volt nemcsak beletekinteni H. O. két ládát megtöltő irodalmi hagyatékába, hanem azt által is tanulmányozhatta, azt írta az útinaplóról, hogy alapos, megfontolt mélyen járó, tanulságos tudományos mű, és egyúttal eleven, színes, szellemes, erősen magyar nyelvezetű és levegőjű szórakoztató olvasmány is. Mégis benne alig talált olyan anyagot, amelyet H. O. életében már ki nem adott volna. A Természettudományi Társulat tehát a hagyaték, illetőleg útinapló feldolgoztatásától és kiadásától le is mondott. (Madarassy L.: Hermann Ottó irodalmi hagyatéka. A Természettudományi Közlöny 1935. júliusi füzetében.

valamit a *debreceni fogatokról*, mégpedig rajzokkal. Az anyag összeállításakor tűnt ki, hogy a Debrecenben leginkább járó indító, buzdító és tartóztató szólamok hiányoznak. E hiány kitöltését kéri tehát a négyes fogatban lévő két előlfogott ló nevével és az előre fogott hármasra vonatkozó további magyarázattal együtt.

21. 1909 dec. 16. Bpest. A debreceni fogatokról tartandó előadásához készített nyolc táblázat lenyomatát dedikálva megküldi nyolc példányban azok részére, akik a fogatok magyarázatához hozzájárultak.

22. 1909 dec. 26. Bpest. Karácsony előestéjén kelt levelemre válaszol.

(E levelemben bizonyos kifogásokat tettem az előbb említett fogatábrákra. Ugyanis a Budapesten átrajzolt ábrák nem adták vissza az ötös, hatos, hetes-fogatok gyeplős lovának földre szegzett fejtartását; sem azt, hogy a hatlótartó lánc a nyereg hátulsó kápájához van akasztva. Az ötletes nyolcast, pedig t. i. az olyan fogatot, amelynél a szekérbe egy-egy széltében nyolc ló volna befogva, lehetetlen formának mondottam. Aki ilyesfélét látott, az nem jól figyelte meg a jelenséget. Ott legfeljebb négy ló volt hámba fogva egysorban, másik négy pedig a lovak mellé és a szekér oldalához lehetett kötve féknél fogva, ahogy a debreceni cívis a Hortobágynál heverő lovakat szokta, mikor takarás után hordáshoz hazahozza.)

„E hibák igazítása — írja H. O. — eddig 100 koronába került. De megtanul*tam* és megtanul*tuk* — ingyen oktatáson kívül. Az ötletes nyolcasról b. e. Széll Farkastól értesültem. Erre mondta a gazda, hogy azért fog be annyi lovat, mert *van*. A Hortobágy leírásának nagyon örülök. (A Csokonai Kör megbízásából akkor írott könyvemre céloz.)

23. 1910 jan. 2. Bpest. Jelenti, hogy most végezte be a debreceni fogatokról szóló előadásának szövegét s harmadszori módosítás után elkészültek a rajzok is, „megoktatva arra, hogy ilyen dolgot egyszerre csak Ser Tóth István uram bírhat hiba nélkül megcsinálni. Mert szakértő. Mi pedig mind a ketten csak lateinerek vagyunk. Ami kifogás volt, helyre van ütve, igaz, hogy költségesen; de ha már a mathematika studiuma is pénzbe kerül: miért járna ingyen a szép kocsis tudomány. Igen szívesen tanultam és fizettem". H. O. még egy kérdést tesz fel a nyereg keresztfájára vonatkozólag: Akkor is keresztfa, ha vasból, ha rézből van?...

24. 1910 jan. 7. Bpest. Nagyon köszöni az újabb szíves magyarázatot. Tudatja, hogy a *kisefa-* és a *keresztes*-hibát az ő rajzolója követte el. A gyeplős fejtartását is érti most már, t. i. az okra nézve, de a fényképeken nem tudta kivenni, noha többször is nézték. A keresztfára nézve Simon Miklósnak és a kocsisnak van igaza. A magyar nyelv szelleme és szokása

szerint a keresztfa akkor is az, ha kőből van faragva. Az előadás csak februárban jelenik meg, ha nem veszítik el addig véglegesen a hazát! Nagyon rajta vannak. Hogy helyre ficamítaná az eszüket a Magyarok nagy Istene! (Akkor bukott meg t. i. a Wekerle-kormány s utána Khuen Héderváry miniszterelnöksége következett. Az ország exlex állapotban volt.)

25. 1910 okt. 31. Bpest. A Hortobágyról írott könyvem iránt érdeklődik. Tudassam véle: mikor jelenik meg?

26. 1911 márc. 11. Bpest. A *Hortobágy-puszta leírása* c. könyvem tiszteletpéldányát megköszöni. Anyagában — írja róla — egy tátongó rést tölt be, igaz, hogy a résbe több is elfért volna. Elég merész föltenni, hogy megéri — hiszen csak hetvenhat éves — a többit is.

27. 1911 május 11. Bpest. Írja: „Semmi kétség, hogy van tudomása arról a támadásról, amellyel dr. E. I. úr a *debreceni fogatokról* írott dolgozatomat megtisztelte. De én nem tudom a támadást kezelni; azért kérem, tájékoztasson az iránt, hogy ki és mi legyen E. úr. Feleletem a Magyar Nyelv folyóirat júniusi számában fog megjelenni."

(Herman Ottó a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1909 dec. 14-én tartott ülésében a „Debreceni lófogatok"-ról tartott előadását ugyanilyen cím alatt két táblával és négy ábrával 16 oldal terjedelemben kiadta és abból nékem számos példányt küldött, hogy az érdekelt és érdeklődő debreceniek között osszam szét.

Dr. Ecsedi István, a debreceni Kollégium tanítóképezdéjén a történelem és földrajz kezdő fiatal tanára több tekintetben tévesnek, hiányosnak minősítvén a H. O. előadásáról megjelent füzet tartalmát egy tagadhatatlanul részletesebb, kimerítőbb és a felölelt tárgyat gyakorlatilag is jól ismerőnek mutatkozó szerző tollával megírott, illusztrált értekezést tett közzé a Nemzeti Múzeum Néprajzi Értesítőjének 1911. évi első füzete 35—53. lapjain. Ecsedi barátom kifogásolta Herman Ottó kutatási eljárását és a kérdezősködésre fektetett adatgyüjtést. A mi esetünkben nem tartotta célhoz vezetőnek sem a szíjgyártómestertől, sem az előkelő, már elurasodott civisektől, de még az együgyű paraszttól, tehát Ser Tót István kocsistól és Kiss István talyigástól nyerhető magyarázatokat sem.

Herman O. zokon vette a fiatal ethnográfustól az időelőtti fékezetlen bírálatot és főképpen ennek egyes kifejezései miatt bosszankodott. Miért nem várta meg, amíg a nagy munka egész terjedelmében megjelenik?!)

28. 1911 jún. 1. Bpest. E. eljárásáról azt írja, hogy Deák Ferenc ismeretes szavai találnak reá: szabad, de nem illik.

(A Magyar Nyelv 1911. évi júniusi füzetében pedig nyilvánosan és terjedelmesen felel reá. Bonckése alá veszi az E. bíráló

megjegyzéseit és védi eljárásának lelkiismeretességét, helyességét. E. cikke közreadásának indító okát a „Gyüttment-dogmában" látja, amely hajdan helyénvaló volt az alföldi nagy magyar városokban, de mamár túlélte az idejét. „A basahalmi szittya elhamarkodott rossz kedve" és önteltsége tört ki a Néprajzi Értesítő hasábjain. Hangsúlyozva mondja H. O., hogy az ő korlátozott anyagának, amely ama kis füzetben csupán a fogatok számszerűsége kimutatására szorítkozott, E. a debreceni egész fuvarozási anyagot nekiszegezte s az így előálló többletet mint hiányt, az ő rovására írta, holott ő világosan kijelentette, hogy most csak a fogatokat határozza meg. A feleletben is elmondja H. O., hogy az ötletes nyolcast (amelyet már E. előtt én is kifogásoltam) Széll Farkastól hallotta; de Széll F. sem tartotta, nem is mondta szokásosnak, hanem egyes lókedvelő debreceni magyar ember kedvtelésének vagy ötletének és a súlyt a gazda válaszára fektette: „Minek az a sok ló?" — „Mer' van!" Herman Ottónak nagyon tetszett ez a válasz. Benne az ősi soron lovasnomád nép büszkeségét érezte kivillanni. Mindvégig ragaszkodott is az ötletes nyolcashoz.

Bármi volt az Ecsedi fogat-tanulmánya sietve közzétételének oka, meg kell mondanom azt is, hogy ez a *dolgozat lett doktori értekezésével együtt* (A Hortobágy geologiai viszonyai) *az a híd, amelyen ő eljutott a Kollégiumból a városi múzeumhoz.* E két dolgozatból láttuk meg mi az ő arravalóságát, rátermettségét, hogy amikor Löfkovits Arthur múzeumigazgatóval a múzeum néprajzi osztálya hathatósabb gyarapításának módjairól tanácskoztunk, magam mellé munkatársul Ecsedi István kollégiumi tanárt ajánlottam. Csakugyan a múzeumi felügyelőbizottság javaslatára 1912 jan. 1-én őt tiszteletbeli múzeumőrként állította be a városi tanács.)

29. 1911 nov. 3. Bpest. Ezt a levelet nem maga H. O. írta, hanem megbízásából adjunctusa *Lambrecht* Kálmán; de még mindig a lófogatoknál tartottunk. Különféle kérdésekre kellett felvilágosítást adnom.

30. 1914 febr. 11. Bpest. Utolsó levele hozzám. A kegyelet bennem holtig élő mélységes érzésével szószerint közlöm. Nem hosszú:

Kedves jó Uram! Befejeztem az Ősfoglalkozások szótárát, mely a Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadásában fog megjelenni. Íráskor igen sokszor fordultak meg kezemben adatai és jegyzetei, amelyeket oly páratlan önzetlenséggel és készséggel nyujtott; nem is állhatom meg, hogy buzgóságát újból és újból meg ne köszönjem.

Evvel különben a köztünk fennállott viszonynak még nincsen vége, mert a még következő kötethez igen sokszor fogom

adatait használni s biztosítom, hogy mindenkor hálásan fogok reá emlékezni.

Addig is tisztelettel és barátsággal vagyok öreg híve

Herman Ottó.

*

Sajnos, nem soká végeszakadt a viszonynak és minden akarásnak. A majdnem nyolcszáz lapos hatalmas nagy könyvet az Ősfoglalkozások szótárát szép kötésben, saját kezűleg írott ajánlásával még elküldötte nékem kedves emlékül.

De azon évi dec. 27-én végzetes baleset következtében meghalt a magyar természet- és néprajztudomány lángeszű művelője.

Tisztelői 1935-ben ünnepelték meg születése századik évfordulóját. Az ő halhatatlan emlékének áldozik ez írással a szerző és a Déri Múzeum is.

Z. L

Lévay József költő debreceni szerelme a szabadságharc alatt.

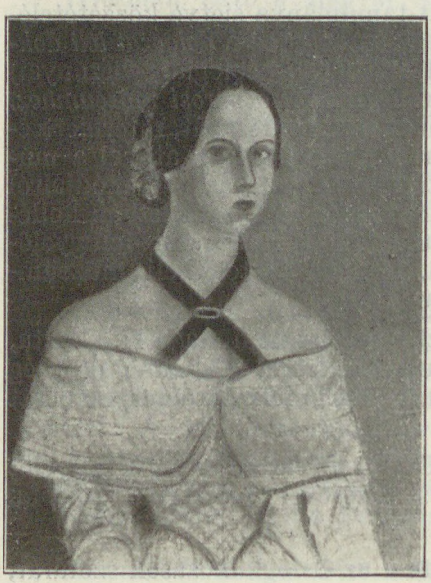

Fig. 31. kép.

Pápay Zsuzsika arcképe. Egykorú olajfestmény. — Özv. Szilassy Kálmánné tulajdonában, Kunhegyesen.

Susanna Pápay. An sie richtete Josef Lévay mehrere Gedichte.

A miskolci református reálgimnázium VIII. osztálya Balázs Győző bevezetésével kiadta Lévay József „Visszatekintés" c. önéletrajzát (Miskolc, 1935. Ludvig István könyvnyomdája 8°, 1—43 l.), melynek 22—23 oldalain elbeszéli a költő, hogy 1849 január elején, a Windischgrätz hadai elől menekülő magyar kormánynyal hogy jött Debrecenbe, miként kapott szállást Kálmánczhelyi Gábor Hatvan-utcai házában, mely Zoltai Lajos legújabb megállapítása szerint a 25 sz. alatt volt. Lévay ezt írja naplójában: „Gyermektelen lévén, — t. i. Kálmánczhelyiék — egy közeli szegény rokonuknak ifjú szép leánykáját, a gyönyörű P. Zsuzsikát vették magukhoz, gondolom örökbe. Zsuzsika piros ajka nem volt nagyobb egy jó nagy szamócánál, szeme

párja két ragyogó, bűbájos fekete nagy csillagzat, karcsú dereka hajlékony és oly vékony, hogy Shakespeareként átbujhatott volna a polgármester pecsétgyűrűjén. Nemcsak szállásom, de ellátásom is náluk volt. Az öregek igen megszerettek, én pedig Zsuzsikát szerettem meg igen, amit ő is szíve szerint viszonzott. Egész ottlétemben vele és róla ábrándoztam. Szerelmes verseket írtam hozzá s még forradalmunk gyászos vége után is sokáig sajgott utána a szívem. Később a Kunságban vette feleségül egy régibb ismerőse, valamely kisbirtokos."

Lévay életrajzának idézett részletére dr. Mónus Ferenc hívta fel a debreceniek figyelmét „Lévay József és Debrecen" c. cikkében, mely a „Debreceni Ujság" 1936 június 21. számában jelent meg. — Ennek olvasásakor eszembe jutott, hogy néhány hónappal ezelőtt egy kunhegyesi úriasszony levélileg bizonyos relikviákat ajánlott fel a Déri Múzeumnak éspedig olyanokat, melyek a debreceni Kálmánczhelyi-család tulajdonában voltak. Válaszunkban még akkor az ajándék szíves elfogadásáról értesítettük, melyre azonban intézkedés nem történt.

Fig. 32. kép.

Pápay Zsuzsika, Lévay József költő debreceni szerelme, későbbi férjével Józsa Imrével és Gizella leányával. Fénykép az 1860-as évek elejéről a Déri Múzeumban. Özv. Szilassy Kálmánné ajándéka Kunhegyesről.

Susanna Pápay, die Debrecener Geliebte des berühmten Dichters Josef Lévay, (während des ung. Freiheitskrieges 1849) mit ihrem späteren Gatten und ihrer Tochter. Fot. aus dem 1860-er Jahren.

A véletlen úgy hozta magával, hogy éppen néhány nappal a dr. Mónus Ferenc figyelmeztető írásának megjelenése után, de arról mit sem tudva, megjelent hivatalunkban özv. Szilassy Kálmánné kunhegyesi úriasszony és korábbi ígéretéhez képest egy kézitáskában elhozta a debreceni Kálmánczhelyi- és a kunhegyesi Józsa-család relikviáit, melyeket a Déri Múzeumnak ajándékozott.

Mind a Lévay-féle önéletrajz, mind a Mónus Ferenc közlése, mind pedig ezektől teljesen függetlenül megjelenő özv. Szilassyné nemesszívű ajándékozása, mint kedvezően összetalálkozó alkalmak, felvették a kérdést: ki lehetett az a P. Zsuzsika, Kálmánczhelyi Gábor fogadott leánya, aki a fiatal

Lévayt annyi szép vers megírására ihlette, de akinek nevét a kiváló poéta még öregkorában sem árulta el? Zsigmond Ferenc Lévay életrajzírója sem tesz róla említést (Lévay J. élete és költészete. Bp., 1906 Grill K. könyvnyomdája 8°, 1—162 l.), pedig az ősz költővel személyesen is érintkezett, sőt maga is kunhegyesi származású, hol özv. Szilassyné a P. Zsuzsika relikviáit mind az utóbbi évig gondosan őrizgette.

Özv. Szilassy Kálmánné szül. Józsa Janka részletes kikérdezése, a leltározott és számbavett levelezések, adományok, könyv- és egyéb tárgyi relikviák, fényképek alapján a P. Zsuzsika rejtélye megoldódott. Ezek szerint P. Zsuzsika teljes neve Pápay Zsuzsánna. 1830-ban született Kisújszálláson. Atyja Pápay Benjámin polgári- és állatorvos volt ugyanott. Orvosi diplomáját 1828-ben nyerte a budapesti Tudományegyetemen. Kisújszálláson halt meg 1842-ben. Anyja Dobrossy Zsuzsánna, aki 1862-ben halt meg.

Kálmánczhelyi Gábor Pápay Benjámin orvos nővérét Pápay Zsuzsánnát vette feleségül. Miután a debreceni Hatvan-utcai ház gyermekáldás nélkül maradt, Kálmánczhelyi Gábor magához vette, felnevelte és örökbefogadta sógorának bájos leánykáját, Zsuzsikát. Így került ő Debrecenbe és így került neve, most már felderítve a magyar irodalomtörténetbe, miután 1849-ben a fiatal költő szívét szépségével megbabonázta.

Családi hagyományok szerint a fiatal Lévay meg is kérte Zsuzsika kezét, azonban részint bizonytalan állása, részint eltávozása miatt, a nevelőszülők nem adták hozzá leányukat. A forradalom lezajlása után egy korábbi udvarlója, Józsa Imre kunhegyesi adótiszt, volt honvédszázados, nyerte el a kezét 1850-ben. E házasságból négy gyermeke született: Gyula, György, Gizella és Janka. Ez utóbbi maga özv. Szilassy Kálmánné.

Azonban az egykor körülrajongott és ifjúságát boldogan töltő szép debreceni úrileány is csak addig örülhetett az életnek, míg férjhez nem ment. Elsősorban is nem lehetett azé, akit igazán szeretett. Úgylátszik a bő gyermekáldás is aláásta egészségét, melyet többízben Parádon igyekezett helyrehozni. A gyermekeit, a magányt és a természetet szerető ifjú életét 1866 április 13-án fejezte be. Férje Józsa Imre 1903-ban halt meg. Mindketten Kunhegyesen pihennek.

Pápay Benjáminné és Pápay Zsuzsika egykorú olajfestésű arcképeit, melyeket elsőízben másolatban itt mutatunk be, özv. Szilassy Kálmánné őrzi Kunhegyesen. Az ugyancsak reprodukált családi fénykép az 1860-as évek elejéről múzeumunk tulajdonában van. Közelebbi adatok és a relikviák tárgyalása olvashatók a már megadott forrásokon felül a következő írásaimban: Ki volt P. Zsuzsika, Lévay József költő debreceni szerelme a szabadságharc alatt? (Debr. Ujság 1936 július 12.)

és Pápay Zsuzsika, Lévay József debreceni szerelmének relikviái a Déri Múzeumban (Debr. Ujság 1936 aug. 30.). Az előbbit átvette a miskolci Magyar Jövő 1936 július 15. száma. Idetartozik dr. Mónus Ferenc rövidebb cikke: Lévay debreceni szerelme: Pápay Zsuzsika volt. (Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1936 július 19. sz.) Továbbá felemlítjük az újabb irodalmi lexikonok adatainak kiegészítéséül Balázs Győző könyvalakban megjelent dolgozatait: A „szentpéteri üres fészek". Részletek Lévay József naplójából. Miskolc, 1935. Kis 8°, 1—192 l.; A Sajóvölgy pacsirtája. Új magyar írások XVI. Szerk. Alföldi Géza. — Hortobágy kiadás, 1935. 8°, 1—48 l.

Fig. 33. kép.

Pápay Zsuzsika édesanyja, férjezett Pápay Benjaminné szül. Dobrossy Zsuzsánna. — Egykorú olajfestmény özv. Szilassy Kálmánné tulajdonában, Kunhegyesen.

Die Mutter der Susanna Pápay. Nach einem alten Ölgemälde.

A Déri Múzeumban levő relikviák még a következők: Arany, Murány ostroma, Pest. Emich G. 1848. Lévay hétsoros versdedikációjával P. Zsuzsikához 1849 febr. 19-én. — Pápay Benjaminné imakönyve. (Sz. Fördős—Szívós, Ájtatos hölgy. Kecskemét, 1846.) — Otsváry, A hongyermek védkönyve. Debr., 1861. Józsa Imréné tulajdonából. — Pápay Benjamin polgári- és állatorvosi diplomája 1828-ból. – Józsa Imréné szül. Pápay Zsuzsánna levele férjéhez Parádról. — Kálmánczhelyi Gábor levele vejéhez 1866-ból. — Névnapi köszöntőversek Pápay Zsuzsikához. — Emléksorok Józsa Imrétől P. Zs.-hoz. — Levél P. Zs.-hoz. — P. Zs. iskolai füzetei. — Néhány könyv és könyomat a Józsa Imre könyvtárából. — Tárgyi emlékek: pamutgombolyító, játékvasaló, gyöngyhimzésű erszény, ékszerdoboz, ezüstcsipke, legyező, kis tálca, üveggyöngyök, gyékénykosárka stb. P. Zs. hagyatékából; honvédtiszti zsinórzat, dohányszita, csibuk, Kossuth-bankók Józsa Imre és egy réz pecsétnyomó Pápay Benjamin relikviái közül.

s. j.

Adatok a daruvadászathoz és a darutoll viseletéhez.

Ezelőtt úgy 30—35 esztendővel bodrogközi szülőfalum, a tiszaparti Cigánd kálvinista templomába minden vasárnapi istentiszteletre ellátogattam. Mint iskolásfiú kántor-tanító jó atyám mellett, a legények karzatán ültem én is. Ma is gyönyörűséggel emlékezem vissza arra a 40—50 darutollas pörge kalapra, melyeket érkezéskor a derék legények nagy óvatosan a karzat könyöklőjének széles deszkájára raktak, egymás mellé vagy kettőre egyet úgy, hogy a becses tollaknak semmi bajuk ne történhessen. Szinte most is látom, hogy a gyülekezeti ének nagy buzgósággal feltörő zengésében a kékes-szürke darutollak gyengén remegnek... Száz esztendővel ezelőtt, mikor a falusi ember a kalapot még nem ismerte, azok helyén az ősi magyar darutollas süvegek sorakoztak. Még a szabadságharci toborzó dal is így mondta:

„Süvegemen darutalu, rózsa,
Ajakamon édes babám csókja...
Ne félj rózsám nem megyek hiába,
Nemzetemnek leszek katonája!"

Ma a templomba járó legény laposszélű, hitvány gyári kalapot tart a kezében és az egész faluban nem daru-, de egy árva gémtollat sem lehet találni.

A Tisza túlsó partján, a nevezetes dombrádi vásárokon, a nagy csődületben hányszor megálltam a darutalu-árus előtt (azon a vidéken talu = toll), aki egy kerek deszkába tűzdelve kínálta kecses portékáját és ha valamelyik vevő kételkedett a toll „igazi" voltában, a deszkát tartó balkeze mutatóujját — néhány méltatlankodó szó kíséretében — kinyujtotta és jobbkezével a kérdéses toll derekát, hegyét hirtelen körülcsavarta rajta. Akkor büszkén körülnézett, a tömeg figyelte. Az elengedett toll, mint az acéldrót lekarikázott ujjáról és kirugta magát szépen ívelt rendes formájába.

„Ki mondja, hogy ez nem igazi?" hivalkodott fennen s körülmutogatta, mint egy virágszálat. Azóta a daruvadászatról, a darutollról, melynek valóságos művelődéstörténeti szerepe volt, sokat olvastam és bármerre megfordultam, gyermekkori emlékeim biztatására a felmerült adatokról jegyzeteket készítettem.

Sok szakíró, de nem vadászember, a daruvadászat lényegét nem ismerte. Ez ugyanis abban áll, hogy a daru nem ott tölti az éjszakát, ahol nappal legelt, bogarászott. Éjjeli szállá-

sára, hol vizet is talált, csak este vonult. Ezt a helyet kellett kilesni a daruvadásznak kellő utánajárással. Ha pedig erről meggyőződtek, akkor következett a vadászat második, nehezebb része: az éjszaka leple alatt, pirkadás előtt, lopva megközelíteni a nemes madarakat.

A vadászok éjjel indultak. Gazban, sárban, vízben haladtak a cél felé. A darutanya közelében eleinte lehajolva, majd

Fig. 34. kép.

A darutoll-árus vásári kerek fája. Balra egy valódi fehér darutoll, jobbra olcsóbb minőségű a daru farkából.

Rundes Verkaufsbrett mit Kranichfedern.

félkönyökön és térden, ha szükséges volt, hason is csúszva haladtak előre. Balkézzel a kakasnál fogták a fegyvert, hogy el ne süljön. Szélcsendben lassabban és óvatosabban, szélben bátrabban mozogtak. Kellő távolságra érve célbavették a szerencsétlen madarakat és halk vezényszóra rendszerint egyszerre tüzeltek. Akkor hirtelen felugrálva, a véres színtérre szaladtak, hogy az esetleges sebzett példányokat is kézrekeríthessék. Földesen lesgödörből is lőttek darut, mikor az éjjeli szállásáról hajnal tájon a legelőre húzott. Szováton egy ember a tolláért öt darabot tartott. A szárnyakat csonkára vágta, hogy el ne repüljenek.

Füredi Imre konyári daruvadász egy ottani ásatásom

idején elmondott ama becses megfigyelését és tapasztalatát, mely szerint az őrdaru kb. 200 lépésre lát a legélesebben, azon belül ébersége nem olyan veszedelmes, mert „a daru magas állat és a közeli tárgyakon túllát" Ecsedi Istvánnak adtam át, aki azt „Népies vadfogás" etc. c. dolgozatában fel is használta. Balmazújvároson ma is emlegetnek egy daruvadászt, aki ezelőtt negyven esztendővel a böszörményi rétek vizében több mint egy kilométert hasoncsúszott két daru felé, csak a puskáját és a fejét tartotta ki a vízből. Ugyanő a daru húsát megette, míg a gólyáét kesernyésnek, rossznak tartotta. Híres daruvadász volt egykoron Zagyva János Kabán, aki olyan szenvedéllyel űzte ezt a terhes szórakozást, hogy daruköltözéskor elhagyta faluját és valamerre dél felé vándorolt, hol a darvak nagyobb tömegben voltak találhatók.

A magyarember azt tartja, hogy a daru legszebb tollai szárnya alól vannak kinőve. A valóság az, hogy a daru mindkét szárnyán a hátsó evezők ívesen vannak meggörbülve. Öreg példányoknál, különösen a kandarunál ezek a hátsó evezők foszlottasan fodrosak. Ezek az igazi, a legbecsesebb *„daru toll"*-ak. Aszerint, hogy melyik szárnyáról valók a darunak, 2—3 jobbos és 2—3 balos tolla van minden öreg példánynak. Ezek szépen karikára vannak görbülve. Néha a hegye a tövéhez hajlik. Csak ezeket az igazi dísztollakat meri a darutoll-árus ujjára csavarni. Egy ilyen toll ára 6—10, némelyek szerint 15 forint is volt. Jobbmódú legény két tollat is tűzött a kalapjához, éspedig egy balost és egy jobbost egymáshoz fordítva. A valódi szép darutoll a kalap mindkét oldalán megállta a helyét. Tövéhez kis selyemrózsát tűztek.

Itt említjük meg, hogy a toll alsó egyenes nyelét belső és külső tollzászlójával együtt a hajlásig a toll *táblájá*-nak vagy *tányérjá*-nak nevezik. A görbülő középső része a toll *dereka*, a lehajló rész a toll *hegye*.

Természetes, hogy a daruvadász nehéz és fáradságos munkája után csupán az igazi tollakkal nem elégedhetett meg. Hasznát akarta venni a farktollaknak is. A daru farktollai nem hajlanak karikába és színük is sötétebb. A daruvadász ezeken a bajokon úgy segített, hogy a farktollakat és általában az erősnyelű tollakat *„kiherélte"*. Ez abból állott, hogy a toll derekának a szárából a belső oldalon, éles kés hegyével egy keskeny csíkot hosszában kimetszett, miáltal a tollat könnyebben lehetett meghajlítani. Ha még mindig erős volt a toll, a hegyét cérnával a derekához kötötte s egy ideig így tartotta. A toll zászlóját a derekán és hegyén késsel göndörítették. Ha a toll nagyon kiszáradt, a nyele vagy kocsánya kiegyenesedett. Ilyenkor a fogasra vagy a komótba helyezett kalapon a darutoll hegyére kenyérbélből gyúrt golyócskát ragasztottak, mely a tollat lehúzta, ívelt formában tartotta. Pálinkás vízben mosott

toll könnyebben hajlott, tisztította is a tollat és a moly ellen is védte. Hogy a farktoll is szürkés, fehér színt kapjon, behintették krétaporral, mely a toll pihéire tapadva nem könnyen hullott le. A krétaport a tollra két tenyérrel veregették rá. Nagy János öreg újvárosi daruvadász a darutollat kámforos vízben mosta, fehérítette és egyúttal a moly ellen is ez a művelet szolgált. A kámforgolyót patikában vette. Az így preparált darutoll természetesen olcsóbb volt az igazi darutollnál. Fél forintért is lehetett kapni.

A darutoll-árus vásárokon a legszebb példányt süvegéhez vagy kalapjához tűzte „címernek". Ennél nem ismert alkut. Tíz, tizenöt forintból nem igen engedett. Felszereléséhez tartozott a már említett kerek vagy négyszögletes deszkán felül egy bőrtarisznya, melyben egy lapos kerek pléhdoboz volt. Ebben tartotta a ki nem rakott s rendszerint az olcsóbb, krétaporos tartalék tollakat. Ha jó vásár volt, ezekre is sor került. Ha pedig a vevő már előbb is kívánta, kinyitotta és abból is válogathatott.

A vevő, a parasztlegény a tollat a kezébe véve, maga elé tartotta. Forgatta, megrázta, ráfújt, majd kalapjához tűzte és ott főképpen a toll állását tekintette. Cimboráját és a körülállók bírálatát is hallani akarván, feltette kalapját, mire az eladó kis zsebtükröt adott neki vagy ha a közelben éppen tükrös sátor volt, pl. kalapos, odavonult. A darutoll-árus természetesen utána ment, mert vásáron csak nem ismerik egymást az emberek.

A daruvadász gémtollat is árult. Hajdú megyében a gémtollat állítólag 30 év körüli házasemberek viselték, darutollat pedig csak a legények. Túzoktoll a pásztorember ékessége, aki azt maga szerzi a pusztán.

s. j.

Ki hogy jellemezte Debrecent?

1. *Ady* Endre szerint: „Debrecen a maradandóság városa." Mások ellenben régen is, most is így vélekednek róla:

2. *Verancsics* érsek: „Debrecen oppidum Ungariae maximum et opulentissimum." Azaz: Magyarország legnagyobb és leggazdagabb városa." (XVI. század. Verancsics munkái I. k. 45 l.)

3. *Huszár* Gál: az első debreceni könyvnyomtató: „Debrecen Magyarország és Erdély világító lámpása." (XVI. sz. közepe táján. 1561 körül.)

4. *Jókai* Mór: „Pest középpontja az országnak, de Debrecen középpontja a magyar népnek. Pest legnagyobb városa Magyarországnak; Debrecen maga egy Magyarország kicsiny-

ben. Budapest erősség; de Debrecen asylum (menedékhely)." (1849. Esti lapok.)

5. *Jókai* Mór: „Debrecen — a kálvinista Jéruzsálem." Politikai divatok. 1861—62.

6. *Kossuth* Lajos: „Debrecen a magyar szabadság őrvárosa." (Levele 1892. Debrecen közönségéhez.)

7. *Ravasz* László püspök: „Mindaz, amiről Bethlen Gábor álmodott: a független magyar nemzeti állam és a szabad evangéliumi kultúra mentsvárat itt talált Debrecenben. Debrecen lett a szent sporangiuma (szószerint = szaporítóspórák tokja) Bethlen Gábor nagy próféciájának. Debrecen és a lelki kapcsolt részek: az egész magyar protestantizmus." (Köszönő beszéd a debreceni egyetem díszdoktori diplomájáért 1929 december 14.)

8. „Debrecen — a kálvinista Róma." (Eleinte, az 1860-as évek közepete táján csúfolódó, majd tréfáló éllel használva; most már tiszteletadó jellemzés, főként Jókai regényeiben. L. dr. Révész Imre értekezését: A kálvinista Róma c. a. a Theologiai tanulmányok 35. számában.)

9. *Id. Révész* Imre és a magyarság svájci nagy barátja *Sayous* Eduard: „Debrecen — a magyar Genf."

10. „Debrecen — az iskolák városa." Gyakran halljuk és olvassuk ezt a díszjelzőt is, — körülbelől ötven év óta. Sed pater suus nescitur. Nem tudjuk: ki mondta ezt először.

Z. L.

Adatok a hortobágyi juhász életéhez.

A pásztor ember élete nemcsak annyiból áll, amennyi a pusztán folyik le. Egy nyájőrző csak akkor bontakozik ki előttünk tisztán, világosan, a maga egész valójában, ha életét, mely évről-évre ismétlődik, tavasztól tavaszig tekintjük. Márpedig ebben az esetben a pásztor pusztán kívüli életét is meg kell ismernünk. Különösen áll ez a juhászokra, akik a kanászokkal együtt — mint a szegényebb pásztorrend — az ősi szokásokat, életmódot jobban őrzik, mint az idegenek érdeklődésének inkább kiszolgáltatott és ezáltal kedvezőtlen elváltozásoknak erősebben kitett gulyások és csikósok, az ú. n. előkelő pásztorrend. Amazoknál a tárgyi emlékek szerények ugyan, de csendes, szemlélődő életükben több a megfigyelésre, feljegyzésre érdemes érték, biologiai és természeti ismereteik mélyebbek, többoldalúak, mint a csikós és gulyás népségnél. A szellemi megnyilvánulásokban rejlő ősiség mindig becsesebb, mint a leírásra különben igen alkalmas tetszetős tárgyi emlék.

A juhászok magukat az őrzött állatok faja szerint két főcsoportba osztják: *riskás* az, aki alföldi fehér vagy debreceni

fekete rackát, azaz magyar juhot őríz, a *birkás* a merino fajtájú juhokkal (német birka) jár.

A hortobágyi riskások és birkások, tehát az egész juhászság, az elszegődés módozatai szerint ötféle elnevezés alá esnek. Van *nyájjuhász, bennkosztos-, kommenciós-, feles-* és *magatartí juhász.*

1. *A nyájjuhász* több gazda juhásza és bojtárja van. A számadó 7 kgr. búzát kap minden jószág után. Az eldöglött juh után fizetés nem jár. A bojtár egy évre 100 P-t és egy pár csizmát kap. Ilyen nyájjuhász volt a hortobágyi Görbeháton 1934-ben Deli István, bojtárjával Abai Ferenccel. Harmincöt gazda 550 magyar juhát őrízték. Szétszedhető karámjuk arra

Fig. 35. kép.

Juhászok a hortobágyi Görbeháton.

Schäfer auf der Hortobágy-puszta.

szolgált, hogy abban kiválogatáskor és nyíráskor az egyes gazdák juhait különválaszthassák.

2. A *bennkosztos juhász* egy gazda juhait őrzi. Fizetése 30 drb juhtartás, pár csizma, két juh bőr és eleség (szalona, kenyér, száraztészta, só, paprika). A 30 drb jószág legelőbére és teleltetése a gazdát terheli. Ilyen volt a Görbeháton özv. Kovács Jánosné juhásza, Tóth Péter, aki 1934-ben 56. éve pásztorkodott már. Minden két hétben kapta gazdasszonyától az élelmet. Ő volt a pusztán a legeredetibb, a legősibb juhász, aki a tilalom ellenére az Ökör-földön hízlalta juhait.

3. A *kommenciós juhász* szintén egy gazda juhait őrzi. Fizetése 14 mázsa búza, 45 kgr. szalona, 45 kgr. só és 40 kgr. főzelék (paszúly, köleskása). Ezeken felül kap 1 köblös kommenciós földet. Ezt a gazda veti be, a juhász családja kapálja. Továbbá van 25 drb juhtartása. Legelőbér, teleltetés a gazda gondja. Saját juhait nyírhatja, mint a bennkosztos juhász is.

4. A *feles juhász* átad a gazdának pl. száz anyabirkát és azokhoz három kost. A gazda fizeti a legelőbért, téli takarmányt és szállást ad. A juhász kap kommenciót is. Három évig a tej- és gyapjú haszna feles, három év eltelte után a törzsállományt (jelen esetben 100 juh) és a szaporulatot megfelezik. Kb. jut egynek 150 juh.

5. A *magatarti juhász* az, akinek valami oknál fogva nem sikerült elszegődni. Ezt a többiek „*borzos grófʻʻ* névvel illetik. Az ilyen juhász a saját juhaival maga küszködik, mert kénytelen vele. Hasztalan próbálkozott júniusban gazdát keresni, elszegődni és hasztalan próbálkozott Szent Mihály napján is, mikor a juhászok „helytállaniʻʻ szoktak : kimaradt.

A juhászok legnagyobb része a gazda tanyabirtokán, tanyaföldjén telel nyájával és egész családjával. Maga a juhász a nyájjal április elsején megy ki a pusztára, de családja csak május 1-én. Az utóbbi a főköltözködés, amikor is a gazda szekere jól felpakolva viszi a bundákat, az evőszéket, a bográcsot a drankát, a csirkés ketrecet, ágyat, ágyneműt és mindazt, ami a juhász kunyhójában látható. Kiviszik az aprójószágot, csirkét, tyukot, libát, kacsát, pulykát és ha van, a malacot is, Valóságos vándorlás. Az iskolás gyermek csak vizsga után megy ki. Addig valamelyik jó emberénél vagy atyjafiánál tartja a juhász. Kb. hat hétre fizet érte 1 kiló szalonát, 6 kiló kenyérhez való lisztet, sót és paprikát.

A juhász még április elején rendbeszedi a vasalót, a kunyhó nádfedelét. A nádszerzés a Kösily-szegből a gazda kötelessége, a rendbeszedés a juhász dolga. Egy új vasalóhoz 30, egy új, valamirevaló kunyhóhoz 150 kéve nád kell. Egy kéve nád 1934-ben 10 fillér volt.

A juhász családjával jóformán az Isten szabad ege alatt él takarásig. Az asszony a gyermekekkel a kunyhóban hál, szalmán, bundán, ágyon, de a juhász éjjel is a nyáj mellett tartózkodik elmaradhatatlan bundájával. Ez a legelemibb juhászbecsület : a nyájat soha el nem hagyni. A lusta, fázós, hanyag juhásznak hamar híre megy s vagy lopnak tőle vagy cimborái csengőleszedéssel s másképpen is megtréfálják. Pár évvel ezelőtt egy görbeháti, kunyhóban alvó juhásztól, esős éjszaka, 75 juhot kötöttek el. A csegei határban, egy köles táblába verve találtak rá másnap délelőtt.

Augusztus elején, mikor az aratásnak vége, a juhász családjával és nyájával hazavándorol gazdája tanyaföldjére, tarlót

legeltetni. A rendszerint kisült, kiszikkadt pusztán csak a borzos grófok maradnak, bár ők is megszoktak egyezni olyan gazdával, aki földjét a juhnyájjal trágyáztatni akarja.

A juhász augusztusi hazavonulása igen érdekes. A gazda kijön szekerével. Arra felpakolnak mindent, ami csak érték. A gyermekek, az asszony a szekérre ülnek. A juhász megvárja a déli hőség múlását és kb. 3—4 órakor lassan megindul nyájával. A szekér a nyáj után halad. Egész éjjel tart a vándorlás, rendszerint holdfénynél s hajnalra érnek tanyát. A család alhatik a szekéren, de a juhásznak ilyenkor nincs pihenése. Neki minden fáradságot megér az a tudat, hogy éjjel juhai bátran mehetnek ; nem gyötri a jószágot a hőség, nem szív annyi port, nem liheg annyira.

Mikor a jószág lelegelte a tarlót, mikor a nyáj kiszorul a tagból, a juhász úgy október elején visszavonul a pusztára és ott marad mindaddig, míg a hó el nem takarja az őszi esőzésekben felzöldült legelőt. Különben a juhászok nem szeretik az esőt. A nyájat beterelik a hodályba, hogy a gyapja ne ázzon, mert azáltal könnyebb lesz. Míg ha zsíros, piszkos marad, juhonként legalább 1 kilóval súlyosabb.

Érdekes felemlegetni a következőket is.

A juhászok szerint magyar juh mellett a pulit, különösen ha még nem eléggé tanult, nem szabad kolonc nélkül tartani. Ugyanis a magyar juh nagyon „szilaj" és ha egy jó erőben lévő puli megriassza, úgy elszalad a nyáj, hogy keresheti a gazdája. Úgyszintén nyári hőségben is bajt okozhat a puli. Mikor a magyar juhok fejöket letartva összebújnak s ugyanakkor a pulitól hirtelen megriadnak, felcsapva fejöket, hegyes szarvukkal kiszúrják egy más hasát. Ezekből a szempontokból a vegyes nyáj már előnyösebb, mert a jámborabb merino fajta nem bírja az iramot s a riadt nyájat a futásban mérsékeli, úgyszintén kárt sem okozhat a másikban. A jámborabb birkanyájat némelyik juhász akár a pulira bízza. Ez okos puli teljesítménye sokszor hihetetlen. 1934 őszén magam láttam, hogy a Görbeháton egy puli 8 legelésző malacot őrzött a kunyhó közelében. Idegen pulit nem engedett hozzájuk közeledni s a malacoknak mindig nyomában volt.

Az a találékonyság sem utolsó, melyet a már említett Tóth Péter öreg bennkosztos juhász kunyhójában tapasztaltam. A görbeháti juhásztársadalom őt tartja a legjobb, legtapasztaltabb, legrégimódibb ősi juhásznak. Neki nem kell se vasaló, se főzőfa. Bent a kunyhóban főz, a keresztfáról dróton alácsüngő bográcsban. Emiatt az egész kunyhó belseje fekete, kormos. A füst az ajtón megy ki és az ajtóval szemben a hátsó fal kerek lyukán. Ha az ajtó zárva van, ezen a kerek nyíláson száll ki és be az a füsti fecske pár is, melynek fészke az egyik szaruülőn van. Hogy le ne essen, az öreg juhász gondosan

körül drótozta, odakötözte. Még érdekesebb az, mint védte elemózsiáját a gonosz és ravasz egérhad ellen? A kunyhó közepén kb. 1 m. magas síma cövek egy kis vesszőrácsot tart, melyen kenyér, szalona, száraztészta van. A cövek tövét egy nyakatlan és fenéknélküli üveg övezi, melyen az egér nem tud felkuszni. Az élelem felett felülről drótra akasztott s félig vízzel telt bogrács lóg, úgy, hogy a felülről leugrani készülő egér abba potytyan belé. — Ugyanilyen ügyes találmány a sült hús tartására szolgáló horog. A szaru ülőről lefelé kétágú drót fut össze. Itt egy üvegnyakat kis fapecek tart úgy, hogy az éles üvegélek a lekúszó egeret feltartják. A pecek alatti horgon lóg a sült hús.

s. j.

Könyvismertetések.

Simonffy Sámuel. a debreceni nemes kalmártársaság kiváló tagja, debreceni főbíró *élete*, munkássága, családja és kora (1754—1821). Írta : *Nagybákay* (*Rickl*) Antal. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványa. Debrecen, 1936. 8° 71 lap.

Ez a régiesen hosszadalmas cím mintha arra való is volna, hogy a szerző előre tudassa olvasóival : írásának hőse az itthoni nemes kalmártársaság kebeléből ült bele Debrecen város díszes főbírói székébe. A könyv írójának ez a célja természetes és nálunk különösen tiszteletreméltó. Ő maga is a kalmárok rendjéhez tartozik, amely hajdan annyi érdemes, kitűnő világi előljárót : szenátort, fürmendert, főbírót termelt ki e tömérdek bajjal küszködött, sokat szenvedett és nagy dolgokra elhívott város polgárságának. A szerzőt úgy ismerjük, mint telivér kereskedőt, amit úgy kell érteni, hogy apai, anyai ágról való elődei többnyire kereskedők és ő benne is kering valami a szintén kalmárkodott németújfalui Simonffy Sámuel nemes véréből. Egészen rendjén van tehát, ha szívvel-lélekkel büszke a családjában nemzedékről-nemzedékre öröklődött, vagyont és tekintélyt szerző, mégis sokaktól lenézett tisztes kereskedői foglalkozásra.

Ez a 71 lapra terjedő történeti életrajz nem professzionátus, nem hivatásos történetíró, hanem műkedvelő kutató műve. Az előszóban erre ő maga is hivatkozik. És már nem először vállalkozik arra, hogy dicsekedve bizonyítgassa benne a debreceni régi kereskedő rend történeti szerepének jelentőségét, befolyását a helyi közéletre és különösen erős magyarságát, nemesi előjogokkal is biró tagjainak nagy számát. Nagybákay Antalnak ezek az írásai ahhoz a történetkutató iskolához tartoznak, amely a helytörténet, közelebbről Debrecen gazdaságtörténete különböző részleteinek, szakaszainak felderítésére, tisztázására és ismeretessé tételére törekszik.

Legújabb dolgozata szemléltetően ábrázolja ns. Simonffy Sámuel munkás és áldásos hosszú életének egész lefolyását. Magunk előtt látjuk az ifjút, aki nemcsak prókátori oklevelet szerez útravalóul az életre, hanem a kalmár inasság szabályszerű esztendeit is eltölti az apja boltjában. Látjuk a gondos családapát, aki öt derék fiút nevel fel városának, hazájának és három leányát adja férjhez ; ennyi gyermekre bizony ráfért Simonffy Sámuel posztós boltjának, mezei gazdálkodásának, kertészetének és hivatalának jövedelme. Azután látjuk a közéleti férfiút, aki városát előbb kisebb kezelő hivatalokban, de már 34 éves korától fogva mint szenátor, országgyűlési követ, a polgárőrség ezredese és tizenegy évig mint főbíró, egyházát és a kollégiumot pedig mint főkurátor szolgálja és kormányozza, igen nehéz időkben, a hosszú francia háború által okozott nyomorúságok között. A négy tűzvésztől sujtott város hogy hamvaiból, mint a címerében lévő Főniksz-madár, újra életre kelt, abban néki nem kicsiny érdeme van. Kivált a nagytemplom, a kollégium és az ispotály felépítése körül fáradozott sokat. Ezért vannak bevésve az ő nevének kezdő betűi a nagytemplom tornyainak vitorlájába. Mindezeken kívül megismertet Nagybákay könyve a Simonffyak nagykiterjedésű rokonságával. Hiszen S. S. saját és gyermekei házassága következtében úgyszólván a város csaknem minden akkori előkelő családjával atyafiságba került.

A jegyzetekben, amelyek nemcsak rámutatnak az életrajz lényeges és jellemző adatainak, eseteinek forrásaira, hanem kiegészítik, magyarázzák is ezeket, körülbelől tizenöt megbízható családfával találkozunk. E jegyzetek $^4/_7$-ed részét foglalják el a könyvnek. Érdekesek is, értékesek is. Elég reámutatnom még a 46. lapon kezdődő 94. jegyzetre, amely felsorolja mindazon akkor élt debreceni írókat, tudósokat, akik rokonságban, komaságban, vagy csak baráti összeköttetésben állottak Simonffy Sámuellel.

A könyvet három egykorú festett arckép másolata díszíti.

Kifogásom csak egy szövegbeli hiba ellen van. Simonffy Sámuel sírköve föliratának másolója követhette el azáltal, hogy a sorokat összezavarva írta le. A felirat szövege és szavainak igazi rendje ez lehet :

TRISTE MONUMENTUM

Spect. ac Perill. quondam Domini Samuelis Simonffy de Németújfalu L. R. Cittis Debrecen XI. Annis Prim. Judicis. Obiit A. D. MCCCXXI. die 29. Mart. Aetatis LXVII.

Ellenben helyesléssel idézem a könyv jegyzeteinek berekesztő soraiban kifejeztett azt a gondolatot, hogy hálás cselekedet lenne, ha a református egyház már csak Simonffy Imre 1910-ben kelt végrendeletére való tekintettel is Simonffy Sámuel és neje

hamvait a síremlékkel együtt az elhagyott temetőből a Nagytemplom valamelyik előterébe vitetné át.

A patronusok, nagy jóltevők emlékének ilyesféle megbecsülése régebben a reformátusoknál sem szokatlan. A debreceni egyház is éppen most ád reá példát a Szombati István és Vörösmarti Zsuzsánna sírjának tervezett kihantolásával.

„A templom alatti kripták, a templom falába illesztett epitapheumok... nagy emberek méltó emlékezetét is hordozzák", mondja egyik egyháztörténet írónk éppen most megjelent könyvében.

És hozzátehetjük:

„Követésre buzdítanak, ellenálló erőt kölcsönöznek, hűségre bírnak és hódítanak." —lt—s.

Ismeretlen részletek Debrecen multjából. Dr. Zoltai Lajos nyug. múzeumigazgató legújabb könyve. Két térképmellékkel. Debrecen, Városi Nyomda, 1936. 8°, 230 l. Ára 3 P. Megjelent Debrecen város törvényhatósági bizottságának támogatásával.

Ismeretes, hogy a lelkileg egységes nagy német nemzet a jövőt illetőleg szinte önmagát felülmúló nagy célokat tűzött maga elé. Azonban máról-holnapra még egy hatalmas néptömeg sem tud nagy feladatokat megvalósítani. Az alapos elgondolás, a kivitel előkészítése és a részletekben való elmélyedés teszik csak lehetővé a nagy célkitűzések elérését. Ez alapon virágzott fel a német történelmkutatás terén a modern irányzatú részletkutatás, melyre mint nélkülözhetetlen, megbecsülhetetlen tényekre akarnak támaszkodni s ezért ezekre igen nagy súlyt helyeznek. Nem szükséges érvekkel bizonyítani, hogy mennyivel inkább szüksége van mindezekre a maroknyi magyarságnak környező ellenségei közepette.

Az is vitán felül áll, hogy a nagyfontosságú helytörténeti kutatások nem a főváros, hanem a vidéki magyar kultúrcentrumok tudós fiainak vállaira nehezednek. Azok, akik a központból tekintik és irányítják a magyar szellemi törekvéseket, méltán el is várják e természetes munkamegosztás eredményeket felmutató folyamatát és ha feltűnő hiányokat észlelnek, azt szóvá tenni el nem mulasztják. Kulturális érdeke tehát minden vidéki városnak, hogy történelmében minél kisebb számban szerepeljenek ismeretlen fejezetek.

Hogy Debrecen városának ebből a szempontból nincs mit szégyenkeznie, hogy ezen a téren vezetőszerephez jutott a magyar vidéki városok között: ez főleg a fáradhatatlan Zoltai Lajos nyug. múzeumigazgatónak köszönhető. A város vezetősége az ő érdemeit méltányolva legújabban a koronázási ösztöndíjalap irodalmi díját juttatta neki, amely megértés lehetővé tette azt, hogy az ősz mester kiadja a magyar helytörténeti

kutatások egyik remekbe készült példányát, a közel 15 ívre terjedő dolgozatát, melynek címe : Ismeretlen részletek Debrecen város multjából.

Zoltai e legújabb könyve három részre oszlik. Az első részben Debrecen életét rajzolja meg a XVII. századeleji (1611—12, 1617—18) főbírói számadások tükrében. E száraznak látszó fejezetben az az érdekes és lebilincselő, hogy a debreceni polgár élete hogyan és hányféle úton-módon kapcsolódott bele a város háztartásába, a város élete pedig a nemzet akkori küzdelmes sorsába. Megismerjük ebből a fejezetből, hogy mit szenvedett a debreceni polgár azért, hogy szeretett városa elbírja a nemzet keresztjét.

A második részben újra átdolgozta a szerző egyik régebbi tanulmányát, mely Debrecen határának kialakulását és birtokainak megszerzését tárgyalja. Hosszú évtizedek soha nem lankadó szorgalmával szedte össze a kiváló szerző az anyagot, melynek megbecsülhetetlen érdeme a történelmi igazság felderítésén felül az ősi határnevek és családnevek egész tömegének előtárása.

A harmadik rész Debrecen város határ pereit ismerteti a hortobágyi puszták történetével kapcsolatban. Ez öt nagy határper tárgyalásánál annyi régészeti, néprajzi, művelődéstörténeti adatot találunk, hogy értékben szinte felülmúlják a fejezetek históriumát. A régi magyar határperek lefolyásának ismertetései pedig jogtörténeti szempontból igen becses adatokat szolgáltatnak. Külön megemlítjük szerző nagy tudásának, körültekintésének bizonyságaképen az egész mű jegyzetanyagát, melyben valóságos külön kis tanulmányokat találunk.

Bizonyos, hogy Zoltainak ez a legújabb műve, ez az egész tanulmánysorozat mindenkor elsőrendű forrásműve lesz a város történészeinek. A szerző minden mondatában az objektív tiszta igazságot keresi olyan precizitással és részletezéssel, hogy műve mintaszerűnek mondható. Nem jut eszünkbe kételkedni azokban a tényekben, melyeket hirdet és előnkbe tár, míg azok a modernek, akik a gazdasági és társadalmi hatóerők túlhangsúlyozása mellett az eseményeket gyakran figyelmen kívül helyezik, a Zoltai Lajosok működése nélkül a művelt nagyközönség bizalmát talán ki sem tudnák érdemelni. Így pl. általánosan kialakult vélemény, hogy a Hóman—Szekfű, Magyar történet hét kötete nem szorította ki, hanem csak szerencsésen kiegészítette a Szilágyi-féle milleniumi tízkötetes nagy történelmi művet. s. j.

A magyarság szellemi néprajza. Írták : Berze Nagy János, György Lajos, Horger Antal, Solymossy Sándor, Szendrey Zsigmond, Tolnay Vilmos, Viski Károly, Zlinszky Aladár. A magyarság néprajza III. kötet. 59 képpel és 9 térképpel. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 473 lap.

A hatalmas nagy kötetre terjedő munka, mely elé Viski Károly írt előszót, 1935. év folyamán megjelent. Méltó folytatása a már előbb napvilágot látott két kötetnek, amelyek a tárgyi néprajzzal foglalkoznak. Várakozásunk ellenére a kötet még terjedelmesebb lett az előbbinél. A bevezetésben Viski a néprajztudomány mai állása szerint meghatározza a szellemi néprajz fogalmát, elhatárolja fogalmi körét, megjelöli a gyüjtő módszereket s magyarázatát adja e téren jelentkező néprajzi sajátságoknak. Erre a meghatározásra — tekintve néprajztudományunk szellemi részének elhanyagolt voltát — igen nagy szükség volt. Egyébként a munka két nagyobb fejezetre oszlik. Népköltészettel foglalkozik az egyik, a népi stílussal és nyelvvel a másik. Az egyes fejezeteken belül a már hagyományossá vált poetikai beosztást követve külön tárgyalja a népies lírát, epikát, drámát, oktató-tanító célzatú műfajokat. Népköltészet remekei a népdaltól kezdve balladán, mesén keresztül a haldokló betlehem-járásig, regölésig külön hatalmas fejezeteket kapnak. A népdal gyüjtés a maga mindig gyarapodó anyagával ma sincs lezárva, más, már inkább irodalmi térre tartozó tanulmányok tárgyát képezik a balladák, anekdóták, mondák. Bőséges irodalmi feldolgozásra támaszkodhatott a mese című fejezet szerzője, hiszen az összehasonlító népmesekutatás már egy százados multra tekinthet vissza. A lassanként kiveszni induló betlehem-járás, lakodalmi szokások, bábtáncoltatás, névnapjárások és a regölés a maguk többszázéves szövegtöredékeikkel a kialakulásnak indult, de ki nem fejlődhetett magyar népi dráma nyomait őrzik.

A magyar nép kimeríthetetlen leleményességét, ötletességét, a nyelv mindig fordulatos voltát mégis legjobban az egyes alkalmi szólás-mondások és az ezt méltató népi stílussal foglalkozó fejezet mutatja be. Nagy érdeme a fejezetnek, általában az egész műnek, hogy végre rendet teremtett abban a zűrzavarban, amiben természetszerűleg minden leíró tudomány eljut bizonyos anyaggyüjtés után. A magyar néprajz érdemes kutatómunkásai fél évszázad fáradságot nem kímélő utánajárásával, hatalmas anyagot halmoztak össze különféle folyóiratokban és értekezésekben. A meglevő anyag felett csak gyakorlott kutató volt képes annyira-amennyire úrrá lenni. Ma már ezzel a kötettel, mint a többivel az induló ethnografus munkája hasonlíthatatlanul meg van könnyítve. Az igazi tudományos alapokra támaszkodó magyarság-tudomány alapköve, kiindulópontja lehet ez a kötet. Igazán érdeklődéssel várhatja mindenki az utolsó kötet megjelenését, aki csak érdeklődik a magyarság sajátosságai és életmegnyilvánulásai iránt. Számos egészlapos fénykép, kép és térkép teszi érdekesebbé s mutatósabbá ezt a művet, melyet a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda költséget nem kímélve állított elő. **B. I.**

Zoltai Lajos ny. múzeumigazgató 1935-ben megjelent tudományos dolgozatainak és előadásainak chronologiai jegyzéke. Ugyanezen cím alatt az 1934. évről szóló Évkönyvünk 98—101. lapjain felsoroltuk Zoltai Lajos 1933—34. évi búvárkodásának feltűnő gazdag eredményeit. Ez a fáradhatatlan munkálkodás 1935-ben semmit sem lankadt, sőt a dolgozatok számra és terjedelemre nézve is felülmulják az előbbi évek termékeit. Ezek a dolgozatok, illetve előadások a következők :

1. Debrecen és a görög kereskedők százados küzdelme. Előadás a Tisza István Tud. Társ. I. osztályának 1935. II. 12. ülésén a Déri Múzeumban.

2. A debreceni elemi iskolák fejlődésének története. Előadás a debreceni tanítótestület április havi közgyűlésén. (8-án.) A református egyház tanácstermében.

3. Reformátusok adakozása róm. kath. templom építésére. Református Élet II. évf. 1935. 21. sz.

4. A debreceni Bornemiszák. Debreceni Ujság 1935 I. 10. sz.

5. Tallózások a városi levéltárban. (Különös időmérő. A törvény nem hal meg, 1671. Temetési szokások megrendszabályozása, 1775.) „Debrecen" 1935. VI. 9. sz.

6. Régi cívis családok régi családi házai. „Debrecen", 1931. VI. 16. sz. Képes Híradó.

7. Tallózások a városi levéltárban. (Mit ért régen egy szoknya, meg egy ház. Ady Endre őseinek elveszett lovai.) „Debrecen" 1935. VII. 29. sz. Képes Híradó.

8. A debreceni róm. kath. templom, a kegyes tanítórend társháza és a plebánia területének 300 éves multja. A kegyes tanítórendi Reálgimnázium Értesítője, 1934—1935. isk. évre. Klny. 8°, 22 l. Debrecen, Nagy Károly és Tsa. Előadás tárgya is volt.

9. Telepítési törekvések a debreceni pusztákon. Két közlemény a „Debrecen" 1935. VII. 21. és 28. sz. Képes Híradó.

10. Menedéklevél útonállók részére. 1647. „Debrecen" 1935. VIII. 4. sz. Képes Híradó.

11. Tallózások a városi levéltárban. (Kéményseprő konvenciója) „Debrecen" 1935. VIII. 11. sz. Képes Híradó.

12. Egy és más a debreceni négyágú akasztófáról. „Debrecen" 1935. IX. 4. sz.

13. Nagy főbírók és más jeles emberek debreceni házai. A debr. Képes Kalendárium 1936. évf. 76—79. lapjain. A következővel együtt klny. is.

14. Tejtermékek és húsfélék vetélkedése a régi debreceni háztartásban. (A tengeri és kolompér termesztés kezdete. Ürgenyilasok. Az első hízlaló-telepek és nagy hízlaló gazdák. Az Átkos-föld és egyéb emlékezetes dolgok.) A Debr. Képes Kalendárium 1936. évf. 91—98. lapjain. Az előbbivel együtt klny. is. 8°, 12 l. Városi Nyomda, Debrecen.

15. Debrecen iskolatörténelmi multjából. Debrecen város utcai elemi iskoláinak keletkezése. Öt közlemény a Hajdúság Kultúrája 1935. évf. szeptember, október, november és decemberi számai. Ugyanezen címen klny. is. 8°, 9 lap. Debrecen, Városi Nyomda.

16. A debreceni szabók és a vasalt ruha, 1638. „Debrecen" 1935. IX. 8. sz. Képes Híradó.

17. Tallózások a városi levéltárban. Az ember felnyársalása, 1662. A tanyarendszer csecsemő korából, 1724. „Debrecen" 1935. IX. 29. sz. Képes Híradó.

18. Tallózások a városi leváltárban. 1. Dosnyai Károly, a festő és szobrászművész. 2. Elfelejtett debreceni művész. 3. Jó gazda, jó cseléd. 4. Mire is jó volt a város aphotekája? 5. Pajzsgyártó Benedek váradi főbíró elismervénye. 6. Debreceni régi jellemző vezetéknevek. 7. Debrecenbe menekült harangok és úrasztali edények. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1934. 91—96. lapjain. Debrecen, 1936. Városi Nyomda.

19. A debreceni Déri Múzeum Évkönyve az 1934. évről. Ismertetés a „Debrecen" 1935 X. 27. és XI. 7. sz. Földesi Lajos aláírással.

20. Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. A debr. Tisza István Tud. Társ. I. oszt. kiadványai VI. köt. 4. füzet. Debrecen, 1935. Városi Nyomda. 8°, 58 l.

21. Hozzászólás az „Ohat—Pusztakócs" helynévhez. „Debrecen" 1935. XI. 28. sz.

22. Régi Debreceni élet. A város ajándékai a török hatalmasságoknak. Debreceni Ujság 1935. XII. 25. sz. Klny. 8°, 8 l. Debrecen, 1935. Nemzeti könyv- és lapkiadó vállalat.

23. A Kistemplom és a Piac-utcai parochiális ház eredete. „Debrecen" 1935. XII. 29. sz.

24. Debrecen vizei. Folyók, folyások, völgyek, erek, fokok. Tavak, fertők, fenekek, laposok, mocsarak, rétek, tiszták. Árkok, csatornák, gátak, kutak. 2 térképpel. A Debreceni Múzeumbarátok Köre Kiadványai 1. sz. Debrecen, 1935. Nagy Károly és Tsai. 8°, 40 lap. s. j.

III. RÉSZ.

FÜGGELÉK.

Fáji Fáy János a könyv- és műgyüjtő debreceni polgármester.

1773—1833.

Szűcs István városunk történelméről írott derék munkájában dicsekedve mondja, hogy Debrecenben a szépművészetnek is támadtak lelkes pártfogói; éltek itt is buzgó régiséggyüjtők és megnevezi *Kazay Sámuel* patikáriust, meg *ifjabb Fáy János* polgármestert. Mindketten országszerte ismertek a magok korában a magyar értelmiség előtt. Ma már csaknem teljesen elfelejtett név mindkettőjüké.

Kazay életével, gyüjteményével évekkel ezelőtt foglalkoztam; érdeméhez illően eléggé bőven is.[1] Most pedig a másik debreceni buzgó gyüjtő és műbarát *Fáy János* polgármester ködbe, sötétségbe borult emlékének kívánok gyertyát gyujtani. Ezelőtt száz és egynéhány esztendővel hat évig szenátor, tizenegyig pedig polgármester lévén, azáltal, hogy ő is, mint annyi sok más kartársa, tisztét esküjéhez híven lelkiismeretesen betöltötte, a város szabadságát megoltalmazta, törvényt és igazságot részrehajlatlanul szolgáltatott, bőven szerezhetett érdemet közéleti szereplésének legközvetlenebb tanui, a debreceni polgárok részéről kijáró megbecsüléshez, elismeréshez. Híre, neve túl Debrecen határán, mégis inkább könyvszeretetéről, művészetkedveléséről, régiségeket, ritkaságokat gyüjtő hajlamáról terjedt el szerte a magyar hazában.[2] A mindennapiságon

[1] A debreceni Kollégium éremtárának keletkezése és a Kazay-gyüjtemény. Num. Közl. 1915. évf. 1. füz. — Újabb adatok a könyv- és régiséggyüjtő debreceni patikárius, ns. Kazay S. élettörténetéhez. Magyar gyógyszerésztud. Társ. Értesítője 1931. évf. 3. füzet.

[2] A Magyar Kurir 1822. okt. 22-i 33. számában a debreceni tisztújításról írván, a polgármesterré választott Fáy Jánosról ezt jegyzi meg: „...kinek tudományos ízlését válogatott könyv-, kép- és pénzgyüjteménye eléggé dícséri".

felülemelkedő olyan nemes lelkitulajdonság ez, amilyen az ő korában dúsgazdag főrangú magyarok körében is kivételes ritka jelenség és ma is fölemelő, buzdító hatású.

Fáy János gyüjteményei hozzátartoznak Debrecen történetéhez és a könyv lapjait díszítő fejlécekhez, szegélyekhez, záróképekhez hasonlóan szebbé, értékessebbé teszik Debrecen múlt századeleji művelődéstörténetét. Dicsekedhetünk vele, hogy ezt az Abderának csúfolt Debrecent[3] a Baranyiak, Dobozyak, Domokosok mellett ilyen előljárók is kormányozták és civilis fundusain ilyen szép gyüjtemények is hajlékot találtak.

Kár, hogy nem maradt róluk kimerítő leírás avagy pontos leltár, ha ugyan családi leveles ládában nem lappang valahol. Csak szétszórt, hiányos feljegyzésekből, rövid jellemzésekből tudom tájékoztatni úgyahogy olvasóimat Fáy János gyüjteményei felől.

Végrendeletében, amely 1829 jún. 9-én kelt,[4] ő maga csak ennyit mond ezekről: „mindenféle ingó és ingatlan vagyonaim, kevés *drágaságaim, ritkaságaim, collectioim a széjjelosztástól megmentődjenek és nevem emlékezetére, Familiám díszére egy kéznél maradjanak.*" Évégből, nem lévén gyermeke, főörökösévé, bátyjának Fáy Bertalan tornavármegyei főispánnak fiát fáji Fáy Alajost nevezte és tette meg.

Fáy János 1833 dec. 28-án halt meg váratlanul Debrecenben. Itteni hagyatékának felvétele és az örökösök részére átadása végett kiküldött szenátor *Simonffy* Dániel 1834 febr. 14-én írott hivatalos jelentésében[5] ugyancsak röviden említi meg e gyüjteményeket. Megmondja okát is e szükszavúságnak. Fáy Alajos, a főörökös készséggel magára vállalta rögtöni kifizetését a hagyatékon lévő terheknek, tehát „*a vagyonrészek összeírása és megbecsülése feleslegvalóvá*" lett.

Simonffy Dániel jelentése éppen csak rámutat „a hálószobában lévő *pénzgyüjtemény* thékájára", az ebédlő szobában talált másik thékára, melyben a *Herculanumban, Pompejiben és másutt talált ritkaságok* voltak letéve"; továbbá „az első szobában lévő thékára, melyben az *érc-* és *csigagyüjtemények tartattak*".

„A hagyaték átaladásánál — írja Simonffy — *a képeket és pénzeket megszámláltuk, amelynek följegyzését általam aláírva — örökös úr vette kezéhez; a könyvek és gyüjtemények tárai pedig, valamint az üvegházban lévő plánták, és fák összeírás nélkül hagyattak*", ami — szerintem — ellenkezett az örökhagyó nemes szándékával. Ennek jelentőségét, igazi értelmét — úgy-

[3] Pl. Arkadia-per. L. még Kazinczy Levelezéseiben a Guzmicshoz írt levelet, 1824 jún. 30. XIX. k. 4362. szám alatt.
[4] Debr. Ltr. Végrend. gyüjt. 1810. sz. a.
[5] U. o. Jelentés 1834. 90. sz. a.

Fig. 1. kép.

Fáy János debreceni szenátor és polgármester (1773—1833) arcképe. Az eredeti olajfestmény Fáy István kecskeméti főispán birtokában van.

Johann Fáy, Debrecener Senator und Bürgermeister (1773—1833). Das orig. Gemälde im Besitze des Kecskemeter Obergespanns St. Fáy.

látszik — sem a kiküldött szenátor, sem a főörökös nem tudta felfogni és eléggé méltányolni.

E vázlatos feljegyzésből is látszik, hogy Fáy János több irányban folytatott gyüjtést. Voltak érmei, régi pénzei, görög-római és más múzeális emlékei, képei, ritka könyvei, kéziratai, természetrajzi érdekességei.

Az ösztönzést a gyüjtésre inkább kívülről, mint saját énjéből kapta ; de az alapvetést és a továbbépítés eszközeit is. Ugyanis anyai részről unokaöccse és keresztfia a híres pécsi püspöknek *Klimó* Györgynek. Klimó Mária Terézia kedves főpapja Pécsett ugyanolyan alkotó, újjáépítő munkát végzett, mint kortársa gróf Eszterházy Károly püspök Egerben. Nyilvánossá tette 18 ezer kötetnyi könyvtárát ; papnevelő intézetét jogi és bölcsészeti karral kiegészítve egyetemi rangra készült emelni, hogy feltámassza Nagy Lajos király pécsi főiskoláját.[6] Klimó püspöknek nagy éremgyüjteménye is volt, amelyet halála után (1777), nőtestvére vagy ennek fiacskája, az akkor még négyéves Fáy Jánoska örökölt.

Ezt az éremgyüjteményt 1812-ben 40,000 váltóforintra becsülték.[7] A fekete bankócédula leromlása után is, tekintélyes értéket képviselt. E pénzgyüjteményről még csak annyit tudunk Kazinczy Ferenc levelezéseiből, hogy Fáy 1812 körül megkísérelte az eladását, mert az árán képeket kívánt vásárolni.

Jelentéktelen lehetett az *érc-* azaz *ásvány-* és *csigagyüjteménye ;* helyét a polgármester az előszobájában jelölte ki. A kortársak figyelmét, akik Fáynál mint vendégek megfordultak, el is kerülte. Nem emlegetik úgy, mint a többi kollekciót. A *Herculanumban, Pompejiben* és *másutt* talált ritkaságok közt voltak apró ércszobrok ; volt ott egy fehér márvány szobrocska, Európát bikaképében elrabló Jupiter. Ezt Hellás klasszikus földjén lelték.[8] Ezek az antik régiségek Klimó püspök római tartózkodásának emlékei lehettek. Podhraczky József, Fáy egyik látogatója észrevette, meg is dícsérte a régiség-csoportnak ritkaságszámbamenő *fegyvereit* is.[9]

Az egykorúak osztatlan elismerésében részesült Fáy János *kézirat- és könyvtára.* Szűcs István azt írja erről, hogy válogatott darabokból állott és Kazinczy Ferenc tökéletesen hű arcképe díszítette.[10] Ez a kép valószínűleg a Kreutzinger József (1757—1829) híres bécsi művész által festett Kazinczy-képmásnak eredeti példánya volt és Igaz Sámuelnek Kazinczyhoz 1825 ápr. 8-án írott leveléből van róla tudomásunk. A levél idevonatkozó része így hangzik : „*Simó* (t. i. Simó Ferenc székely-

[6] Nyakas Sarolta : Az első pécsi nyomda 1773—1836. 9—14 l.
[7] Kaz. Lev. 1816 máj. 3. XIV. k. 3203. sz. lev.
[8] Szűcs J. Debr. tört. III. k. 983 l.
[9] Tud. Gyüjt. 1832. évf. III. k. Holmi régiségek 82—92. l.
[10] Szűcs id. m. u. o.

festő 1801—1869) híven és az általad küldött utasítások szerint helyesen és szépen másolá le Kreutzinger által festett képedet, egy 27 hüvelyk hosszú és 22 h. széles vászonra. A kidolgozás csínos. A mustrául küldött Kreutzingeri képedet Consiliárius Vajna úr veszi által a napokban s kifizetvén — amint mondotta — a jobbítás árát, küldi Polgármester Fáy úrnak Debrecenbe."[11]

Kazinczy Debrecen-nagyváradi útja leírásában[12] a Fáy-könyvtárból csak az ú. n. *albumokat* (Stammbuch) emeli ki. Ezekből Isaacus Newtonnak, Sámuel Werenfelsnek és Joannes Alphonsus Turrentinusnak — továbbá Apaffy Mihálynak, Telekinek, Bethlen Miklós cancellárnak stb. névírásait maga részére le is másolta.

Podhraczky József valamivel többet hagyott emlékezetben a Fáy-gyüjtemény *kézirati ritkaságairól.*[13] Ott látta *Ember* Pál eredeti *kéziratát a magyarországi eklézsiák történetéről; a wittenbergi magyar bursa tagjainak névsorát* 1546—1608 közti időből; továbbá a *Mártonfalvi* György, *Páriz-Pápai* Ferenc, *Erdélyi Kőrösi* György, *Maróthy* György barátainak és jóakaróinak emléksoraival megtöltött *albumokat.* Kazinczy — jegyezte fel Podhraczky — Páriz-Pápai albumából másolta le ifjabb Apaffy (1711 szept. 23.) és Newton (Londonban 1722 szept. 11-én kelt) emléksorait. Podhraczky említi Fáy kincses házának *deák* és *görög klasszikusokat* tartalmazó *kéziratait,* régi *magyar diplomáit és könyveit.* Utóbbiak közül néhányat meg is nevez. Úgymint: *Szilveszter* János 1539-ben nyomatott magyar-latin nyelvtanát, többeknek 1542-ben és a következő években megjelent magyar verseit, valamint *Valkay* András 1573., 1576., 1577. és 1581. évi kiadású verses históriáját. A Szilveszter-féle újszigeti nyelvtanról köztudomású, hogy mielőtt Fáy János birtokába került (akinek könyvtárában a benne lévő exlibris szerint az 1658-ik sorszámot viselte),[14] Sinay Miklós őrizte, olyan féltékenyen, hogy Kazinczy csak a professzor úr Sándor nevű fiának titkos közrejátszásával tudta újra kinyomatás végett lemásoltatni.[15]

Alighanem Fáy gyüjteményében volt a Luctus Pannoniae (Pannónia gyásza) című ritkaság is, amely után Jankovich Miklós Kazinczynál tudakozódott.[16] Most ez is a Nemzeti Múzeum könyvtáráé az említett nyelvtannal együtt.

[11] Kaz. Lev. Igaz Sámuel K.-hoz. Bécs 1825. XIX. k. 4473 sz. lev.
[12] Bajza—Schedel: K. eredeti munkái II. k. Debrecen—nagyváradi utazás 1824.
[13] Tud. Gyűjt. id. III. k. 82—92. l.
[14] Fitz J. könyvt. igazgató úr levele hozzám 1935 jún. 11.
[15] Kaz. F. Magyar régiségek és ritkaságok I. k. Sylvester magyar-latin grammatikája. Az olvasóhoz V—VIII. és XIX—XX. l. Továbbá Kaz. Lev. 1803—1808 közt, 596., 631., 667., 785., 807., 1213., 1238., 1345. és 1813 febr. 6. 2382. sz. lev.
[16] Kaz. Lev. Jankovics K.-hoz 1824 ápr. 5. XIX. k. 4338. sz. lev.

De honnan került a tibold-daróczi Fáy-könyvtárba és onnan kihez vándorolt, hová-merre széledt el az az ötvenhárom magyar nyelvű könyv, amelyekkel jóemlékezetű néhai Szabó Károly, amikor a Régi Magyar Könyvtárhoz való anyagot gyüjtötte, Tibold-Darócon találkozott?

Nincsen ugyan reá kézzelfogható bizonyítékom, mégis megkockáztatom azt a vélekedést, hogy azok is Fáy János polgár-

Fig. 2. kép.

A tibolddaróci Fáy-kastély (Borsod vm.). Az eredeti olajfestmény Br. Splényi Gabriella birtokában.

Das Schloss Fáy in Tibolddaróc, Kom. Borsod. Das orig. Gemälde im Besitze der Baronin Gabriella Splényi.

mesterünk hagyatékával költöztek át Debrecenből a borsodmegyei Tibold-Daróc nemesi kuriájába. Talán az a sejtelmem sem alaptalan, hogy Fáy János, aki buzgó katholikus, nem egy éber gyüjtő tervszerű célkitűzésével szedegette össze a Szabó Károly által felsorolt tibold-daróci régi magyar könyveket, ezeket az úgyszólván kivétel nélkül protestáns szerzőktől való protestáns nyomdákban készült, protestáns szellemű termékeket.

Úgy sejtem, hogy kínálkozó alkalommal egyszerre vásárolta meg valamelyik református pap, professzor, vagy orvos örököseitől. Talán a véle egyidőben élt *Weszprémi* István, még inkább *Sinay* Miklós családjától. Esetleg mástól is. Talán éppen akkor, amikor Kazinczy azt írta barátjáról és rokonáról Fáy polgármesterről, hogy „most a *könyvvásárlás dühe szállotta meg.* Az ő birtokában van — írja ezt is — a Szilveszter magyar grammatikája".[17] Jóval Sinay halála után kelt Kazinczynak ez a levele.

Minthogy Sinay hagyatéka ügyébe a városi hatóság nem avatkozott bele, a városi levéltár sem adhatott magyarázatot nékem arra nézve : micsoda ingó- és ingatlan javak maradtak a szomorú sorsra jutott tudós professzor után és mi történt temérdek kéziratával, könyveivel.?[18] Révész Imre „Figyelmező"-jében olvassuk, hogy Weszprémi, kivált pedig Sinay gyüjteményeinek nagyrésze Nagy Gábor kerületi táblai ügyvéd birtokába, innen pedig a Nemzeti Múzeum kézirattárába ment át.[19]

Hogy a Fáy-család régi magyar könyvei, amelyekről Szabó Károly tanuskodik, legalábbis azok nagyobbrésze, debreceni, avagy Debrecennel szellemi atyafiságot tartó református ember thékájában gyűltek össze először, azt tartalmuk, szerzőik és könyvnyomtatóik sejtetik. E könyveknek körülbelül ötkilencede vallásos tartalmú. Négykilencede történelemmel, joggal, nyelvészettel foglalkozik. Köztük van Méliusz Herbariuma is. Íróik pedig : Bornemissza Péter, Ceglédi István. Csipkés Komáromi György, Csuzi Cseh Jakab, Debreceni Fóris István, Drégelypalánkai János, Diószegi István, Enyedi György, Fábricius István, Gyulai Mihály, Köleséri Sámuel,

Bajza—Schedel id. m.

[18] Már K. élénken érdeklődött a meghalt Sinay könyvtáranak sorsa iránt. Valamelyik Teleki gróf is szerette volna megszerezni azt. Sinay halála után három évvel még prókátor Gábor fiánál hevertek „a szép monumentumok, mint valamely Holz-magazinban". Kaz. Lev. K. Kölcseihez és Kölcsei K.-hoz. 1808 aug : 1345., 1814 május 3. : 1996. sz. lev.

[19] Nagy Gábor tabularis procurator és fiscalis, Kazinczynak nálánál fiatalabb kortársa, barátja, jogi tanácsadója. Előbb, 1808. Szent Anna-utcában vett házat, a mostani 27. sz. a. 6150 rhfrtért. Három év mulva ezt 4000 rhftért s egy öreg cseber tavalyi terméső bakarborért eladta. Ugyanazon évben, 1811. ő és felesége, ns. gyergyószentmiklósi Lukács Johanna megveszik özv. tasnádszántói Becsky Mária lengyelfalvi Erőss Gáborné Varga-u. 3. sz. házát 14,000 rhfrtért (Debr. Ltr. Örökbevallási jkvek). Nagy Gábor 1836 elején elhagyta Debrecent és Budára költözött magával vivén nagy kézirat- és könyvgyüjteményét is. De ott nehéz anyagi helyzetbe jutott. 1857. arra kérte Mátray Gábort, vegye meg a gyüjteményét bármi csekély áron, hogy ne legyen kénytelen külföldön adni el. Ez meg is vette 2500—2700 frtért. Nagy Gábor 1861. halt meg Budán nagy nyomorúságban. Diplomagyüjteménye 1803-ban húsz kötetre terjedt. Weszprémi István, de különösen Sinay gyüjteményének egy része is az ő kezébe került. Gyüjteményének néhány kötete az 1811. évi debreceni nagy tűzvészben elpusztult. (Révész : Figyelmező 1877. évf. 118—123. l.)

Károlyi Péter, Mikolai Hegedűs János, Molnár Albert, Pósaházi János, Szántai Pócs István, Sztáray Mihály, valamennyien református papok, tanárok. A debreceni nyomdát tizenkilenc mű képviseli, tizenötöt Kolozsvárott, négyet Sárospatakon, kettőt-kettőt Kassán, Szebenben, Váradon, Bécsben, egyet-egyet Bártfán, Gyulafehérvárott, Lőcsén, Újszigeten, Baselben, Hanauban, Krakkóban és Prágában nyomtak. Mind magyar könyv ez.[20]

Különös, hogy Valkay verses históriái, amelyeket Podhraczky látott Fáy Jánosnál, hiányoztak a tibold-daróci könyvtárból; még feltűnőbb, hogy Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötete, amely magyar szerzők idegen nyelvű munkáit sorolja elő, egyetlenegyszer sem hivatkozik a Fáy-könyvtárra. Nem tudható be véletlennek az sem, hogy a tibold-daróci könyvtárból Szabó Károly tanusága szerint teljesen hiányoztak nagyszombati eredetű és más katholikus szellemű régi nyomtatványok.

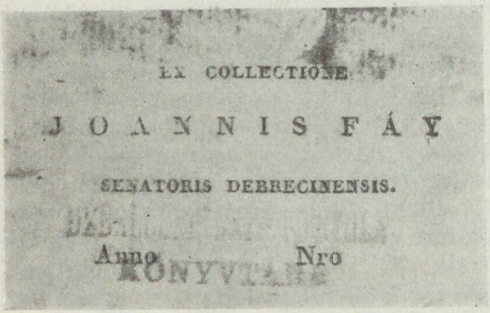

Fig. 3. kép.

Fáy János exlibrise. Eredetije a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában.

Exlibris von Johann Fáy. Das Original befindet sich im Besitze der grossen Bibliothek des Debrecener Kollegiums.

Ha Fáy János előtt csakugyan Sinay Miklós volt tulajdonosa e szóbanforgó könyveknek, akkor ezeknek összegyüjtése másik meglepetéssel is szolgál nekünk. Eszünkbe jut, hogy Sinay a Naplójában, tehát éppen **nem** a nagy nyilvánosság előtt — barbársághoz vezető útnak nevezte a tiszántúli református egyházkerület-

[20] Szabó K. Régi M. Könyvtára I. kötetének tanusága szerint a következő régi (1711. előtti) nyomtatványokkal dicsekedett a tibold-daróczi Fáy-könyvtár: 38., 106., 111., 120., 121., 128., 130., 131., 134., 141., 241., 313., 325., 337., 395., 399., 419, 426., 485., 494., 539., 540., 566., 690., 863., 878., 946., 955., 1002., 1020., 1030., 1055., 1074., 1093., 1096., 1115., 1130., 1144., 1209., 1242., 1255., 1274., 1276., 1294., 1296., 1435., 1450., 1458., 1469., 1486., 1529., 1625. és 1645. számúak. Fitz J. igazgató úr nékem azt írta, hogy ezek a Szabó-féle számmal megjelölt könyvek mind megvannak a Nemzeti Múzeum könyvtárában, de nem a Fáy-könyvtárból, hanem túlnyomó részben Jankovich és Horváth István könuvtáraiból származnak. Hozzáteszem még: Szegedi Lőrinc Theophaniája (nyom. Debr. 1575.) Sinay könyvtárából Farkas Lajos útján került a Nemzeti Múzeumhoz, amelynek egyik nagybecsű ritkasága (Szabó K. I. 64. l. sz. a. és A Nemz. Múz. multja és jelene 61. l.).

nek Domokos Lajos, az ő kemény ellenfele kezdésére hozott határozatát, amely a Kollégiumban minden tudománynak magyarul tanítását rendelte el.[21]

Ímé az elkeseredett agg Sinay, ámbár féltette a magyar nyelv egyeduralmától a kollégiumi tanítás tudományos színvonalát, mégsem lehetett ellenzéke édes anyanyelvünk irodalmának, ha régi termékei összegyüjtésében is már ilyen nagy gyönyörűségét találta.

*

Kazinczy levelei többször szólnak nagy dícsérettel Fáy János *képtáráról* is. A korabeli egyik magyar festőművész pedig párját ritkító magyar képgyüjteménynek mondotta. Kazinczy gróf Desewffy Józsefnek azt írta róla, hogy 400 darabból, — gróf Gyulay Karolinának pedig, hogy 300—400 darabból áll.[22] És az értékét 20 ezer frtra becsülte.

Balkay Pálnak, az egri érsek udvari festőjének, a képírásról és ennek gyakorlásáról cikkezvén a Tudományos Gyüjteményben, csupán három magyar képgyüjteményről volt tudomása. Ezek : gróf Brunsvik budai, *Fáy János egri* és Eszterházy herceg bécsi galériája, „alkalmatos eszközök — írta Balkay — a dicső magyar nemzet pallérozódására".[23]

Mit keresett Egerben a Fáy János galériája? Erre Fáy János életrajza felel meg. Ugyanis, mielőtt debreceni szenátorrá választották, a borsodmegyei Emődön lakott és nagyobb biztonság okából az egri lyceum épületében tartotta képgyüjteményét. Debrecenbe költözése után is ott hagyta egyrészét ; másik részét pedig saját házán kívül a debreceni piaristák rendházában és egy meg nem nevezett kereskedő, — talán Rickl József piacutcai házánál helyezte el. Ezt is Kazinczy levelezéséből tudjuk.

Balkay, Kazinczy és Szűcs följegyzésein keresztül pillanthatunk be a Fáy-galériába. *Szűcs* István már idézett könyvében a következő, többnyire világhírű mesterek képeit említi meg Fáy János gyüjteményéből : Guidó *Reni*, *Kaufmann* Angelika, *Tiziano* alkotásait, *Domenichino* Ecce Homoját, Juditját Holofernessel, *Engelt* Sándor[24] Lázár feltámadását és Jákób álmát, *Lazarini* Diogenesét.

Balkay Pál egyik-másik képhez rövid jellemzést is fűz. Figyelmét részint ugyanazon, részint más képek ragadták

[21] Sinay M. Naptári jegyzetei. Révész : Figyelm. IV. évf. 220. stb. l. E naptárak a debreceni Kollégium könyvtárában.
[22] Kaz. Lev. XVII. k. 1822-ből 4088. és 4092. sz. a.
[23] Tud. Gyüjt. 1819. évf. II. k. 58—74. l.
[24] Engelt Sándor nevű festő nevét se magyar, se német művészeti Lexikonokban nem leltem meg.

meg.[25] Cato halála *Lazarinitól* életnagyságú kép, amely „hibátlan előadásával és a színek hévségével" hat. *Domenichino* Szenvedője félfigura életnagyságban. Talán azonos a Szűcs által említett Ecce Homoval. Párja ennek ugyanolyan nagyságban Judit Holofernes fejével, éjjeli megvilágításban.[26] Krisztián *Brandtól* való egy ritka tökéletességű ecsettel kidolgozott mű. Tárgya: sivatag és zordon tél, szánkázó, síkárkozó alakok. Dávid Teniers sem festett ennél szebbet", mondja Balkay. *Kupeczkinek* két különös portréját említi. „Egyik fiatalembert ábrázol reggeli álom után, a másik képírót, kinek szemében életerő csillog". Utóbbi kicsiny festmény. Fáy gyüjteményében *Hondecher*-nek, helyesen *Hondecoeter*-nek is volt egy 3×4 láb nagyságú igen szép festménye. Mit ábrázolt? — azt mindjárt Kazinczy szavaival fogom megmondani. *Balestrát* még nagyobb: 3 láb és 7 hüvelyk magas 4 láb és 6 hüvelyk széles festmény képviselte. Jákóbot ábrázolta, ahogy az angyallal hősködik. Kazinczy is szól róla, Guzmicshoz írott levelében így „A két tusakodó: Izrael és az angyal consul Fáy János úr gyüjteményében."[27]

Most pedig nézzük meg a debreceni polgármester képtárát a Kazinczy látó szemével is, aki egyszer azt az őszinte vallomást tette magáról, hogy „az effélék becsléséhez ért annyit, amennyit az érthet, aki Bécsben sohasem lakott, a külföldnek kincseit nem láthatta; mégis érti: mit lehet és kell becsülni az effélékben (t. i. a műtárgyakban)".[28]

Kazinczy leginkább *Gaudentio* Ferrari Navitasnak (az Úr születésének) nevezett festményétől volt elragadtatva. Saját érdemének is tulajdoníthatta, hogy Fáy ezt a műremeket éppen az ő közvetítésével vette meg a bécsi érsek elől, aki szintén alkudott reá. Kazinczy többször elmondotta, miképpen szerezte meg 1300 frtért Bécsben az erdélyi cancellária Vajna nevű consiliariusától és milyen nyugtalanul várta Fáy Egerben (még debreceni tanácsnokká választása előtt) az érsek udvari festője társaságában, aki, mikor a postacsomagból kibontották a képet, így kiáltott fel:

— Uram, ez az egy képed többet ér, mint egesz Collectiód! A festmény Kazinczy leírása szerint, a boldogságos Szűzet ábrázolja a földön fekvő gyermek Jézussal, a könyörgő Szent Hyeronimussal, Józseffel és három bájos angyallal. „Kibeszél-

[25] Kaz. Lev. Balkay K.-hoz 1822 jún. 14. XVIII. k. 4086. sz. a. és Tud. Gyüjt. 1819. évf. II. k. 58—74. l.

[26] Ezt K. is említi Rumi K. Györgyhöz 1812 máj. 25. írott levelében, IX. k. 2234. sz. lev.

[27] Kaz. Lev. K. Guzmicshoz 1826 febr. 12. XIX. k. 4589. sz. lev.

[28] U. o. K. gr. Dessewffy Józsefhez 1819 május 25. XVI. k. 3744. sz. lev.

hetetlen lágyság és nyugalom ömlik el a képen. Felejti bajait, h. ki rátekint."[29]

A nagy nyelvújító a még Emődön lakó Fáy számára csak utólagos jóváhagyása mellett merte megalkudni ezt a képet, holott Fáy Klimó püspöktől örökölt 40,000 frt értékű egész éremgyüjteményét azért bízta reá, hogy annak árából Bécsben képeket vásároljon neki. De Kazinczy csak ezt az egy Ferrari-képet vette meg. Vajda kínálta az imént megnevezett Hondecoeter kakasait és tyúkjait is. Kazinczy csak az emberi alakokat ábrázoló képekért tudott lelkesedni. Fáyt tehát igyekezett lebeszélni a tyúkok megvételétől. Ez azonban a hollandus képíró festményét olyan szépnek találta, hogy azt is megvette Vajnától.[30]

Kazinczy is említi *Domenichino* Idvezítőjét és Juditját a debrecen-váradi út leírásában. Csupán ezt a két képet 4000 forintra becsülte. Szól még *Balestra* Jákóbjáról, Carlo *Maratta* és *Spagnoletto* képeiről is.

Ilyen előkelő művésztársaság gyűlt össze a Fáy galeriában.

*

Megint azt kérdezem: hová lett a Fáy János szép gyüjteménye? Annyi magángyüjtemény érdemetlen sorsára jutott ez is? Már Egerben, ahol Fáy idejében mind az érsek, mind a nagyprépost sajnálta pénzét művészi oltárképektől, bolondságnak mondották az ő gyüjtő szenvedélyét.[31] Csak Balkaynak, az érsek udvari festőjének volt igaza, mikor úgy vélekedett, hogy legokosabban tenné Fáy, ha gyüjteményét halála után a (nemzeti) múzeumnak ajándékozná.

Én megpróbáltam nyomozni Klimó György pécsi püspök végrendelete után, amelynek a rokonokra vonatkozó része kétségtelenül nagy befolyással volt a Fáy gyüjtemény megalakulására. Úgy a püspöki könyvtárnál, mint a káptalani levéltárnál eredménytelenül kopogtattam. Pedig elképzelhetetlen, hogy a mindössze másfélszáz esztendővel ezelőtt meghalt nagyérdemű megyéspüspök végrendelete akár eredetiben, akár másolatban Pécsett feltalálható nem volna.

Kutattam a Fáy-gyüjtemény további sorsa irányában is. A képtárat Szűcs István könyve megjelenésekor 1870-ben özv. Fáy Alajosné Splényi Sarolta budai lakásán őrizték. Szabó Károly szerint Fáy Alajos gyüjteményéből vette meg a Nemzeti Múzeum Szilveszter János Magyar Nyelvtanát, 1874-ben.

[29] U. o. XIV. k. 3203. XVI. k. 3744. — XVIII. k. 4088. és 4092. sz. lev.

[30] U. o. XIV. k. 3203. sz. lev.

[31] U. o. Balkay K.-hoz 1829 jún. 5. XVI. k. 3745. sz. lev.

Többfelé küldött leveleimre nagyrészben bizonytalan, hiányos, ellenkező vagy nemleges tudósításokat kaptam. A tibold-daróci plébános azt válaszolta még 1929-ben, hogy a gyüjtemény nagyrészét 30—40 évvel ezelőtt Forgách Sándor grófnak adták el; jelenleg a Nemzeti Múzeumé az. A képek ugyanakkor Budára kerültek. Mi lett velük: a mostani Tibold-Daróc nem tudja. A Nemzeti Múzeum főigazgatója helyett az Országos Levéltár felelt a levelemre, minthogy a múzeum irattárát is ott őrzik. De a Fáy-féle gyüjteménynek özv. Fáy Alajosné br. Splényi Lujzától való megvételéről nem talált okiratot. A Széchényi-könyvtár biztosan csak annyit tud, hogy *Szilveszter* Magyar Nyelvtana a Fáy-könyvtárból származik. Rajta van Fáy exlibrise is. A Nemzeti Múzeum ezt 1874 okt. 27-én vásárolta ismeretlentől. Varjú Elemér a Széchényi-könyvtár közkézen forgó történetében azt írja, hogy Horovitz nevű antiquarius talált reá Fáy Alajos kedves Homerosa mellett s tőle szerezte meg a Nemzeti Múzeum 220 drb aranyért. — E könyvtár igazgatója úgy hallotta, hogy Fáy könyvei most a pestmegyei Verseghen volnának Majthényi Lászlónál, a Fáy-javak örökösénél. Írtam tehát Verseghre is, de nem jött válasz. Más hírlelés szerint a könyvtár most is Tibold-Darócon van Péchy grófnőnél. Végül *br. Bottlik* István szkv. államtitkár tanácsára Splényi Gabriella bárónőhöz tibold-daróci birtokoshoz fordultam.

Hálásan köszönöm meg e helyen is a bárónő előzékeny, ámbár nem minden tekintetben kielégítő, mégis értékes, érdekes levelét. A bárónő Fáy János 1831 szept. 6-án kelt pótvégrendeletének némely szavaiból azt sejti, hogy a polgármester könyvei közül sokat már életében eladott. Főörököse Fáy Alajos hagyatékában pedig éremgyüjtemény és régiségek nem szerepeltek. A bárónő csak a könyvtárról és képgyüjteményről hallott. „Az úgynevezett tibold-daróci könyvtár — írja nékem — régen a közeli Emőd községbe kerülhetett, mert ott lakott Fáy Alajos, aki Fáy Barnabás és neje Szily Karolina birtokát is kezelte és örökölte. Halála után özvegye a *rendetlenségben lévő könyvtárt szakemberekkel rendeztette. Később Budára költözvén, az egész könyvtárt is felvitte és külön kis lakásban helyezte el. Hozzáértőkkel ismét átvizsgáltatta.* Ekkor *megállapították, hogy a katalógusban szereplő legértékesebb könyvek eltűntek. A többit azután nagynéném eladta,* de hogy kinek, azt nem tudom.“ (Alighanem a már említett Horovitz antiquariusnak.) Langer antiquarius is mostanában kiadott könyvében azt állítja, hogy *Sinay könyvtára Fáy Jánoshoz* került, akitől(?) meg *Horovitz Fülöp* antiquarius vette meg.

Splényi bárónő még a következőket közölte velem: „Volt a könyvtárban *két láda iromány is*; ezeket mint Rákóczi-iratokat emlegették. A két ládát tartalmával együtt Fáy Alajos leányai

gr. Forgách Sándornak ajándékozták, aki később a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta."

„A *képgyüjteményről már bizonyosabbat mondhatok. Ezt is felszállították Budapestre;* de mikor Fáy Alajosné onnan végleg Tibold-Darócra költözött, *a képtárt egyben eladta képkereskedőknek... bizonyos, hogy úgy a képtár, mint a könyvgyüjtemény régen szétszóródott...*"

Már a második nemzedék kezéből szétszóródott. A derék Fáy János álma tehát, hogy az ő neve, családjának is díszére, a régi könyvek és képek gyüjteményéhez kötve időtlen-időkig fog tovább élni, nem válhatott valósággá.[32]

*

Fáy János köz- és magánélete és debreceni kapcsolatai felől tartozom még némi tájékoztatással.

A debreceni Fáyak a felsőmagyarországi régi nemes fáji Fáy-család katholikus ágából hajtottak ki. Beházasodás útján kerültek hozzánk. Fáy Gábor (1680—1729) abaúji alispán János nevű fia — hét fiútestvér egyike —, mint „Ő Felségének postamestere" húsz éves korában, 1736 szept. 30-án nőül vette Diószegi Sárát, néhai ifjabb Diószegi Sámuel és Lónyai Kata leányát, aki unokája idősb Diószegi Sámuelnek és dédunokája Baik Andrásnak, Debrecen város egykori jóemlékű főbíróinak. Fáy János megnősülésével egyszerre átalvette a postamesterség vezetését, a mostani Széchényi-utca 6. sz. a. épült

[32] A Fáy-gyüjtemények ügyében leveleztem a pécsi egyházmegyei hatósággal, a Nemzeti Múzeum igazgatóságával, báró Bottlik Istvánnal, báró Splényi Gabriellával, Szmrecsányi Miklóssal és másokkal. Kérdésemre: Fáy János gyüjteményéből, főképpen képeiből nem őríz-é valamit az egri érseki líceum múzeuma, Szmrecsányi Miklós ny. min. tanácsos úr, aki a múzeumot rendezte, lajstromozta s így legjobban ösmeri, azt válaszolta, hogy ott nincs egy festmény se, amelynek a Fáy-gyüjteményből való eredetét igazolni lehetne; ámbár közvetve más hagyaték anyagával kerülhetett oda egy-két darab a Fáy-képtárból is. „Ami pedig a képek minősítését illeti — írja továbbá a jeles műbíráló —, a nagy neveket már előre kizártnak tekinthetjük. Tizián, Domenichino, Guidó Reni etc. ilyen magángyüjteményekben kritikátlanul gyakran szerepeltek, úgy mint éppen az egri érseki líceum múzeumában is, az Aszalay-gyüjteményből, melynek szépen nyomtatott, művészi életrajzokkal készült leíró katalogusát is alaposan meg kellett rostálni s alig maradt egy-két megtartható festmény a sok kiselejtezett másolaton és értéktelen darabon kívül." Vagyis Szmrecsányi Miklós erősen tamáskodik a Fáy János képtárának legjobban magasztalt műdarabjainak eredetiségében. Splényi bárónő volt szíves közlés végett megküldeni a tibold-daróci nevezetes Fáy-kastélyt ábrázoló festmény fényképmásolatát. A bárónő útbaigazítása szerint fordultam Fáy István úrhoz, Kecskemét, Csanád, csonka Bácsbodrog vármegyék főispánjához. Ő is készséggel átengedte családi képtárából Fáy János polgármester egykorú arcképének fényképmásolatát.

Diószegi-háznál. Fáy kormányszéki kinevezés alapján 1755-től fogva városi tanácsnok is, az első római katholikus tanácsnok a reformátussá lett Debrecenben. Ugyancsak felsőbb parancsra 1776-ban megválasztották az éppen akkor szervezett polgármesterségre. Egy évig főbíró is volt.

Kétszer nősült. Diószegi Sára halála után Klimó Annát, a pécsi püspök testvérét vette nőül. Első házasságából négy gyermeke született. Egyik, Ferenc követte őt a postamesterségben és egyideig szenátori tisztet is viselt. Második házasságának gyümölcse három gyermek. Köztük az 1773 jan. 26-án született János, aki édesapjának 1783 tavaszán történt halálakor még csak tízesztendős.

Az örökösök, t. i. az özvegy és hét sarj az elhalt főbíró Német (Széchényi)-utcai házánál meglepően kevésre becsült házbeli ingóságon osztoztak. Ők maguk mindössze 325 frt 36 krra értékelték az ottani mobiliákat. Pedig akkor még ismeretlen az örökösödési illeték. Egy-egy részre csak 40 frt 42 kr értékű ingó-bingó jutott. Az egyik ezüstös kardot és a könyvek harmadrészét a nyílhúzás Jánoskának juttatá.[33] Ez is bizonyítja, hogy Fáy János műgyüjteményeinek gyökerét nem lehet megtalálnunk az apai hagyatékban. Fáy János falusi nemesi jószágának terjedelmét, miniméségét nem ismerem. Jövedelme nem lehetett sok. Annál szebb, hogy léhaságot és zsugoriságot egyformán kerülvén, igazán nemes kedvtelésekre költötte pénzét. Debrecenben szerzett polgári birtoka, egy házas és egy malmos telek ondódi földjével együtt legfeljebb 20,000 rh. frtot ért. A Német-utcai ősi házat a Fáy-testvérek 1794-ben eladták árverésen 4125 rh. frtért. Ekkor még nem volt meg azon a telken az emeletes ház, amelyre mostanában reátették a XII. Károly svéd király nevét viselő emléktáblát. Történelmi joga ez emléktáblához inkább a mellette álló sokkal régibb földszintes lakóháznak volna.

A debreceni electa jurata communitas Fáyt az 1816. évi tisztújításnál tanácsnokká választotta.[34] Fáy mindjárt ezután házat is szerzett a városban. A Német-u. 40. sz. házat vette meg 9100 rh. frtért. Tíz évig lakott benne. 1827-ben Nagyváradutcában igen nagytelkű másik házat vásárolt ; ez most a Ferenc József-úti 83. számot viseli. A halál itt érte utól 1833 dec. 28-án. Másnap Kricsfalusy Ferenc plébános, a Szent Anna-utcai paróchiális egyház kriptájában temette el az édesapja mellé.

Sigmondffy Petronellával kötött házassága gyermektelen maradt.

Fáy Jánost a halotti anyakönyv Debrecen sz. kir. város polgármesterének és több vármegye táblabírájának mondja. Szép dolog, ha ilyen tisztséget viselhet az ember és ilyen meg-

[33] Debr. Ltr. Jel. 1783 : 251. sz.
[34] Szűcs id. m. III. 846. l.

becsülésben részesítik őt kortársai. Mégis nem a polgármesterségre és a táblabíróságra való rátermettsége az a legnagyobb érték Fáy Jánosban, amiért méltó ő az utókor elismerésére is. A magyar nyelvű irodalom legrégibb termékeinek rajongó szerelmese volt; a megritkult régi magyar könyvek összegyüjtésében, megmentésében és festőművészek alkotásaiban gyönyörűséget, életfeladatot találó igaz magyar nemes úr, aki nemzetének elhanyagolt parlag-mezőt szántó, műveltségmagot vető robotosa kívánt lenni és pallérozódó fajának virágos kertjéül szánta áldozatkészséggel, példás buzgalommal gyarapított könyv- és képtárát. Az a szomorú sors, hogy annyi szellemi kincs hamar szétszóródott és csaknem nyomtalanul eltűnt a nemzeti vagyon leltárából, nem törölte le a Fáy János lelkének szépségét és nem teszi őt kisebbé mielőttünk...

Zoltai Lajos.

ADATOK A DEBRECENI ERDŐGAZDÁLKODÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

A vákáncsosok.

A debreceni erdőségek fennmaradásukat a régi debreceni birtokjognak köszönhetik. Debrecen a homokos Nyírség és a löszös alföldi hátság érintkező vonalának a közepe táján fejlődött naggyá. Határa kelet-nyugati irányú téglalap. A város területét egészen 1876-ig kb. 5 km. sugarú körben az alföldi városokra jellemző belső legelő vette körül. Ettől nyugatra mintegy 15 km. szélességben terültek el a szántóföldek, keletre a Nyírség idáig lenyúló homokbuckáin pedig erdőségek vannak. A debreceni határ birtokosa a város kommunitása, amint a szokásjogot az 1774-i Forgács-féle commissio statutum érvényére emelte. Ez a commissio ugyanis kimondta, hogy minden polgár a belső házastelke és adója arányában részesül meghatározott kiterjedésű szántóföldben, jószágait a külső és belső legelőn legeltetheti, megilleti a közös tulajdont képező erdőségekből télire való tűzifa, a *kompetencia* és a pusztán hagyott területeken kaszáltatás.

Az erdőségek különböző időben és különböző körülmények közt jutottak a debreceniek kezére. Egyrészük, mint a Nagyerdő, Apafája és részben vagy egészben már a XIII. sz. végén a birtokukban van. Halápon, Bánkon, Gúthon és Pacon az elpusztult falvak helyén a XVI—XVII. sz.-ban veti meg Debrecen a lábát, Bánk egy része és Fancsika 1818-ban és 1852-ben a kincstártól zálog, majd megváltás után végleg a város birtoka lesz. Bármennyire különféle eredetűek és jogi természetűek is ezek a birtokok, abban egyforma volt a sorsuk, hogy a polgárok tűzi- és épületfa szükségletének fedezésére, kaszáltatásra és legeltetésre szolgáltak. Csak a XIX. sz. közepén, mikor a fekete földön már minden mezőgazdasági célra alkalmas és az akkori hatalmas állattenyésztés kára nélkül földművelésre fogható területet felszántottak, kezdődik itt először szórványos, majd végleges és általános betelepülés. Végül kialakul az alföldi mezőgazdaság történetében is páratlan földművelési mód,

az erdők tisztásain a földművelő telepszik meg, mellette ott van az intenzív erdőgazdálkodás is.

Természetes, hogy ez a hatalmas erdőterület a népesség foglalkozására nem maradt hatástalanul. Az erdőirtás, az erdőtelepítés, a hatalmas faanyag lehetőséget adott a lakosság jelentős rétegének különleges foglalkozására. E foglalkozások egy része a városi magistratus beleegyezése és támogatása mellett fejlődhettek ki, másrészük pedig a rendelkezései ellenére. De megvoltak és kétszázados tilalom ellenére ma is megvannak, éppen ebben áll a földrajzi tényezők maradandó és átalakító hatása egy lényegében kisebb tájon belül az ember életformáinak keletkezésében.

Az erdő nyáron a kaszáltatás, télen a favágatás által állandó munkát nyujt e területen lakók számára. Ez a tény megnyilatkozik a városi jegyzőkönyvek gazdasági tárgyú rendelkezéseiben is. Mivel az erdők éppen úgy a közösség tulajdonát képezték, mint a többi birtokok, itt is érvényes volt az a szabály, hogy a köztük elterülő kaszálókból senki többet nem szerezhet, mint amennyi házastelke és adója arányában megilleti és azt a statutumban rendelt módon használhatja. A városnak pedig gondja volt arra, hogy a közösség rovására senki vissza ne élhessen a jogokkal. Az erdővédelmi intézkedések elsősorban a vágatással szükségszerűen pusztuló faállományt igyekeztek újra visszaállítani. Már az 1553-i jegyzőkönyv elrendeli, hogy hasznos fákat: jegenye, eper, körte, szil és juharfát senki vágatni ne merészelje egy forint büntetés terhe alatt.[1] De se szeri, se száma az erdővédelmet célozó intézkedéseknek, sőt maga a Forgács-féle commissio idevonatkozó rendelkezései is ezt a célt szolgálták. A tanács ezért tiltja meg a jószáglegeltetést a XVIII. és XIX. században, majd a letelepedést az 1820—40-es években. Sem a legeltetés megszorítása, sem a letelepedés megakadályozása nem sikerült. Látszólag nagyobb eredménnyel járt az erdőpusztítást tiltó intézkedések érvényesítése.

Az erdő pusztulását részben a téli legeltetésre idehajtott jószágok pásztorai okozták, részben pedig a debreceni és környékbeli szegényemberek, akik így akartak tűzifához jutni, vagy más helyre elszállítva, főként erdőtlen területen értékesíteni.[2] Debrecen régibb szociális viszonyai közt a külvárosi lakók okoztak állandó problémát. A külvárosok, vagy hóstátok, mint az a régibb térképekről felismerhető, eredetileg a város árkán kívül, a város birtokán keletkeztek. Eredetüket vissza-

[1] Tan. jkv. 1553. jan. 2.

[2] Jelentések 1807 : 247. Ugyanis ez évben a mérték nélkül fellendült erdőpusztítás kivizsgálására a tanács nagy vizsgálatot indított, amelyből kiderült, hogy főként a szomszédos hosszúpályiak voltak a nagy fatolvajok, akik szekér számra hordták a vastag tüzi- és épületfát a fátlan szováti, bagosi és szoboszlai lakosoknak.

vihetik a Forgács-féle commissio működéséig, amelynek iratai közt százával vannak házhelyet kérő taksások, napszámosok kérvényei.[3] Különböző eredetű, rendesen osztozkodás vagy rossz gazdálkodás miatt elszegényedett házhelyes polgárok utódai ők, akik a más házában lakást terhesnek találták.[4] Mivel a város földjén telepedtek meg, meghatározott, időnként változó bért és némi napszámmunkát voltak kötelesek adni. Így kaszálás idején elsősorban a hóstátiakat rendelte ki a tanács rendes napszám ellenében a kaszáltatásra. A tanácsi jegyzőkönyv szerint 16 napot kötelesek rendes napszámbér mellett dolgozni, azonban ez alól igyekeztek magukat kivonni. 1835-ben a külvárosi taksások kötelező napszáma 7000 volt, ami mutatja nagy számukat, hiszen 440 házhely után jár ez a napszám.[5] A felügyeletet felettük a *tízházgazdák* végezték, akik beosztották őket munkára.[6] Ha valamelyik taksás nem jelenhetett meg, maga helyett mást jelentett be. Mivel a régi debreceni mezőgazdaság, különösen a XIX. században a munkakereső embereket mind foglalkoztatni tudta, állandó volt itt a napszámoshiány. Éppen ezért a hóstátiak is mindig oda mentek, ahol többet fizettek nekik, a város pedig a legnagyobb munkaidőben munkás nélkül maradt és más helyről kellett drága napszámosokat fogadni.[6] A magisztrátus nem is nézte jó szemmel, ha új külvárosok keletkeztek a kapukon kívül, nem riadt vissza a házak leromlásától sem, csakhogy kitelepíthesse őket. Ennek a következménye pedig az lett, hogy az így hontalanná lett lakosság az erdős, lakatlan pusztákra húzódott ki. Ott megint nem volt kívánatos elem az erdőpusztítás miatt. A hóstátiakat egyébként sem illette meg *kompetencia fa*, úgy segítettek magukon, ahogy tudtak. 1828-ban írja a jegyzőkönyv: „jelentődvén, hogy az újsori lakosok a n. város erdeit pusztítani meg nem szűnnek, naponként mind hátukon, mind talyigán a tilalom ellen sok fát hordnak be s azt a piacon nyereségre eladják".[7] Végre úgy segített magán a tanács, hogy egy napot tűzött

Fig. 1. kép.
Hátas asszony.
Frau mit Holztrage.

[3] Forgách commissio iratai. Debr. Városi lvtár. limbus.
[4] U. ott.
[5] Tan. jkv. 1835 : júl. 3.
[6] Tan. jkv. 1835 : júl. 3.
[7] Tan. jkv. 1828 : dec. 4.

ki, mikor a szegényembereknek megengedte az erdőmestertől nyert cédula ellenében száraz gally, vágáson maradt *töremora* behozását.[8] Mivel ebből a száraz gallyból egy talyigára vagy egy hátra valót egy krajcárért adták, a száraz gally neve ma is *krajcáros gally* Debrecenben. A vastagabb, már csomóba rakott gally és vékony fa a *botfa*. Az ilyen rendelkezés azonban nem sokat segített, mert noha tavasszal a *talyigázást* is megengedték, az erdőpusztítók, a *hátasok* nemcsak a gyallyat hordták be, hanem a vastagabb fákat is. „Mostanában különösen lehet tapasztalni, hogy a n. város erdején számosan találtatnak olyan fák, melyek kérgétől meghántva, vagy pedig derekának alsó részén mélyen bevágódván, kiszáradnak s a vastagabb és szebb fák alulról meggyengülvén a szél mozgása által kidülnek, sőt lehet tapasztalni azt is, hogy a fák törzsökei egészen kiásattatnak és felforgácsolván úgy hozattatnak bé a városra."[9] A tanács azért rendeli ; „hogy eddig is büntetés terhe alatt megparancsoltatott, hogy száraz gallyért és fáért a város erdeire járó talyigások és más ehhez hasonló emberek, különösen pedig a száraz gallyra commissiót nyerők és hátasok sem fejszét az erdőre vinni, sem nyers fát vagy forgácsot, ha mindjárt az erdőn ledülve találnák is, azon erdőről hozni, talyigájokra vagy szekerekre rakni ne merészkedjenek".[10] A világháború utáni tűzifainséges években a *hátalás* hatalmas lendületet vett, de most már a telepek lakói űzték nagy mértékben. A Déri Múzeum összegyüjtötte a hátasok eszközeit. A kis keskeny élű, rövidnyelű fejsze, amit a kabát alatt el lehet rejteni, *a hátaló kötél*, a kampó, *félkézfűrész* és a *kákó* a szerszámuk. A kis fejsze feje 15 cm. hosszú, táblája 6—7 cm. széles, nyele egy arasznál valamivel hosszabb ; kb. 20 cm. A hátaló kötél egy kb. 2—2·5 m. hosszú ruhaszárító kenderkötél. A kampó természetes horgas fa, karvastagságú, 2—3 m. hosszú, melyet a magasan fekvő száraz gally letördelésére még kb. ugyanennyivel kitoldanak. Máskor meggörbített vasat kötnek a rúd végére. A horgot nem cipelik magukkal, mint a kötelet, hanem a végzett munka után egy nagy fa derekához támasztva otthagyják. A kötelet a kabát alatt a derekára csavarja a hátas, beledugja hátul a kis fejszét. A félkézfűrész hasonló primitív szerszám. Egy eltörött fűrészplattból kivág egy 20—25 cm. hosszú darabot, ezt magával viszi. Az erdőn késsel levág kb. 30—40 cm. hosszú hüvelyknyi vastag tölgyfa suhángot, félkör alakban meggörbíti, a két végét egy kissé bevágja, a fűrészlapot mint egy húrt beleilleszti, a két végébe egy rövid szeget dug és keresztben átköti. Így a fűrész ki van feszítve. Mikor egy hátra való fát levágott, a *rámát* elhajítja és a fűrészt magával viszi. A levágott kar-

[8] Tan. jkv. 1838 : nov. 2.
[9] Tan. jkv. 1828 : márc. 19.
[10] Tan. jkv. 1828 : márc. 19.

vastagságú fát rendben összerakja, a kötéllel a hátán keresztbe köti. A kényelmesebbek azonban kákót csinálnak Ez két darab kétágú ujjnyi vastag fa, hosszúsága 1 m., melynek mindkét ága egyenlő hosszú. A gallyat közéjük rakják, felül a kákó két ágát madzaggal összekötik. A kákó belső két szárán, amely a hátra kerül, két ronggyal betekert vastag zsineg van. Ezek-

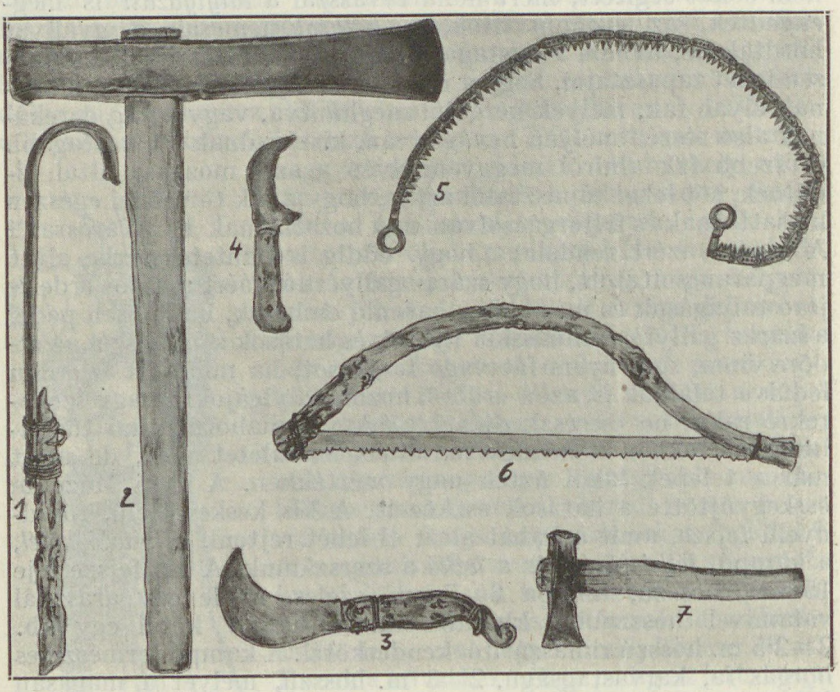

Fig. 2. kép.

Vákáncsos- és fatolvaj szerszámok. 1. Gallytördelő horog. 2. Tuskózó fejsze. 3—4. Vesszőszedő kacor. 5. Összehajtható fatolvaj fűrész. 6. Fűrész hajlított rámával. 7. Fatolvaj fejsze.

Werkzeuge der Waldbauern und Holzdieben. 1. Haken zum Brechen der Zweige. 2.Hacke zum Verarbeiten der Baumstümpfe. 3—4. Messer zum Sammeln von Gerten. 5. Zusammenrollbare Säge eines Holzdiebes. 6. Säge eines Holzdiebes im gebogenen Rahmen. 7. Vom Holzdieben gebrauchte Hacke.

kel köti fel a hátára a hátas a kákóba rakott fát. Kora reggel egymásután indulnak a hátasok az erdőről, némelyik két fuvart is tesz egy nap. Az ilyen már piacra hordja a fát, szerszáma már különb, mint a többi szegényemberé, a kákóját már két darabból köti össze V-alakban, esetleg meg is faragja rajta a görcsöket. (Fig. 1. kép.)

Igen ötletes fatolvaj szerszám az a fűrész, amit 1936-

ban vett el az erdőőr Cserén egy hátastól. Ez a 110 cm. hosszú fűrész 28 drb 3 cm. hosszú ízből van összeállítva. Az egész fűrész négyrétben karikába hajtható, könnyen elfér a zsebben. Alakja: a fűrész két végén két lyukas fogó van, ebbe dugja bele az ujját a hátas, körülöleli a vékony fát, úgy húzgálja a fa dereka körül. Ez a munka már nem a paraszt ember találékonyságát dícséri, hanem valami munkanélküli lakatos vagy kovács műve. (Fig. 2. kép,)

Az erdőpusztításnak másik módja, bár ez bizonyos korlátozásokkal meg van engedve; a *tövisirtás*, a kosár- és seprűvessző szedés. A debreceni erdőségeken sok a kökény, galagonya, veresgyűrű (Cornus sanguinea) és a fagyal (Ligustrum vulgare). Az előbbi kettőt kerítésnek és *tövisberenának* szedik, az utóbbit kosárnak. Ugyanis tavasszal, ha sok eső jár, jó munka esik a földön, a gazda a tavaszi vetést csak tövisberenával takarja be. A feketeföldi gazda, kinek rendesen az erdőn is van kaszálója, télen feltarisznyázza a cselédet, vagy meghagyja a majorosának, hogy menjen ki az erdőre tövist vágni. A tövisirtó szerszáma az *ótó kapa* vagy *partvágó csákány*. Egy egy kapaszerű szerszám, rövid nyelére merőlegesen álló 12—15 cm. széles táblájú csákány. Ezzel vágja el az ember a töviset a tövénél, szépen rendben csomóba rakja, aztán vasvillával *rakoncás szekérre* hányva elhordja az erdőről. A tövis tövét négy nagy csavarral két akácfa gerenda közé szorítja, kész a tövisberena, amely 2—3 méter széles sávon takarja be a magot. Használaton kívül rendesen az ól hátának van támasztva, hogy a kóbor jószág le ne verje a falat. De tövisből csinál kerítést a tanya körül, különösen pedig a szénáskertet ezzel veszi körül, ezen aztán semmiféle jószág be nem törhet.

A faggyal és veresgyűrű vesszőt kosár- és seprűkötésre használják. E célra legjobb a tavalyi ceruzavastagságú méter hosszú hajtás, amit a vesszőszedő késsel, a *kacorral* szednek le. Ez 20—35 cm. hosszú görbe, sarlóalakú, szélespengőjű *behajtós kés*. Nyele éppen ezért a pengéjéhez alakul. Rugója nincs, mint a többi behajtós késnek, hanem helyett a pengéje nyél felől eső részén egy kis szeg van, amelyet a nyél folytatásában levő kapoccsal kifeszít, hogy sem becsukódni, sem hátrahajlani nem tud. Egyik-másik egészen díszes, csontnyelű, sárgaréz berakású. A kosár- és seprűkötők a szomszéd Józsa, Léta falvak szegényemberei, és a *vákáncsosok*, akik a téli munkátlan napokon hetenként három-négy kosarat és seprűt kötnek, ezt a hátukra kötik, bejönnek a városba és „udvarseprűt, kosarat vegyenek!“ kiáltással minden udvarban kínálgatják két kezük gyatra munkáját. A kosár ugyanis hamar széthull, nincs erősen megkötve, a seprű pedig elkopik, mert ritka és gyenge. A nyírágseprűt itt nem kötik, mert már az 1830-as években szigorúan tiltotta a tanács a nyírfák hegye elvagdalását.

Az erdős puszták további sorsára jobban kihatott az erdőpusztítás másik módja, a jószáglegeltetés. A debreceni mezőgazdaság alapja már régóta a nagyszámú szarvasmarha- és sertés tenyésztés volt. A jószágtartás pedig szilajpásztorkodás volt. Nyáron a Hortobágy mellett legelt a jószág, télen az erdőre az *avarba csapták*. A XVIII. sz. közepén az erdei pásztorszállások mellett feltűnnek a földműves kunyhók is.[11] Majd a XIX. században sokan, akik nem találtak helyet a városban, ide húzódnak ki. 1818-ban a tanács széthányatta a Varga-utcai kapu előtt keletkezett kunyhókat, mire a lakosok „magokat a bánki kaszálóba kivették, nevezetesen a Hosszúpályi községhez tartozó Szabó tisztája csapszékhez közel levő kaszálóba a n. város erdeje mellé".[12] A szigorú tilalom ellenére 1822-ben úgy látja a magistratus, hogy „mind a mezőn, mind az erdőkön mindekkorig sokan szántanak és járó jószágot tartanak..., sőt némelyek oeconomiát is indítanak, a cserén aprómarhákat tenyésztenek és többnyire maguk is ott lakván, az erdőkben jelentékeny pusztításokat okoznak.[13] Elrendeli tehát, hogy a csereinspectorok az ilyen portiokerülőket kemény testi büntetés alatt szorítsák engedelmességre. Azonban sem a jószágtartásra szolgáló ólak lerombolását, sem a lakók kitelepítését nem lehetett keresztülvinni, az 1840-es évek végétől lassanként meg is szűnik a tilalom magától, mind többen jönnek ide lakni. De az itt lakók sokáig, még a 80-as évekig féllábbal a városban vannak, idejárnak munkára, gyermekeiket a városi rokonaiknál iskoláztatják, amiről az öreg emberek tesznek tanuságot. A mezőgazdaság mellett az intenzívebb erdőgazdálkodás adott megélhetést a lakosságnak, ezekből alakult ki a *vákáncsosok* népes rétege. Ezek a félig napszámos, félig önálló existentiák külön debreceni néposztályt képeznek. Foglalkozásuk az erdőirtás és a telepítés.

Már a XVIII. században intézkedik a tanács, hogy az elhagyott földeket a tisztviselők közt osszák szét. Mindenki jelentse be Szent György napig, hogy mennyit kér. Ami ezen túl is marad, azt osszák ki a jelentkezők közt megfelelő bér ellenében.[14] Még ezévben újra kimondja, hogy a tisztviselők nem kaphatnak többet egy jugerumnál ingyen, azonfelül ők is kötelesek a bért megfizetni.[15] Úgylátszik ez a szokás ezután is sokáig megmaradt, mert újra csak 1790-ben szólnak felőle a jegyzőkönyvek: „ut vacantia falcastra inter cives medio suorum instantiarum subdividantur".[16] A határok bizonytalansága és

[11] Szabó István: A debreceni tanyarendszer kialakulása. Föld és Ember 1929. 214. és köv. l.
[12] Tan. jkv. 1818: nov. 11.
[13] Tan. jkv. 1822: ápr. 29.
[14] Tan. jkv. 1650: jan. 14 l.
[15] Ugyanott 1650: december. 245 l.
[16] Tan. jkv. 1790: ápr. 8,

amiatt, hogy a földosztást csak minden hét évben ismételték meg, az egyes kaszálók szerfelett megnövekedtek.[17] Így került aztán több alkalommal sor a kaszálók felméretésére és összeírására. Erre azért is szükség volt, mert sokan nem igyekeztek a kaszálóikat maguk nevére iratni. Mások önkényesen elfoglalták a kihalás által megürült kaszálókat. Voltak olyanok is, akik névleg ugyan birtokosok voltak itt, de nevük alatt mások gazdálkodtak a kaszálókban. Ezért 1834-ben a tanács általános felülvizsgálat alá vetette a kaszálók ügyét, ami azonban a birtokosok ellenállása miatt nehezen ment. Alig lehetett a biztos határokat kijelölni. „Általjában véve a birtokoknak bizonytalanságánál és a végrehajtó hatalom távolléténél fogva a ligeteken a jus fortioris oly divatos, hogy még a birtokosok kölcsönös egyetértésével tett határjeleket egy vagy más félnek előadása után, idébb vagy odább teszi. Ha miatta megszólítják, magáét kiáltja erővel elvettnek."[18] Így lesz érthető aztán, hogy a vacans kaszálók, melyek főként az 1818-as földrendezés után megszaporodtak, nem sok gondot okoztak a magistratusnak. Ugyanis ezévben a Bánk és Fancsika meg nem váltott részét a város 32 évre a tulajdonos kincstártól újra zálogba vette. Minden birtokos polgár birtoka arányában hozzájárult a zálogsummához, mivel a városnak nem volt pénze. A megváltási összeget azonban nem fizette pontosan mindenki, azért idők folyásával mind több lett az ilyen módon megváltatlan, vacans kaszáló. Az 1820—30-as években már mind gyakrabban tűnnek fel. Mivel gazdájuk nincsen, a város a maga hasznára fogta őket. Részben kiadta a polgároknak illő census fizetés mellett kaszáltatásra,[19] azonban ha a gazdája kifizette a megváltási összeget, újra visszajuttatták neki.[20]

De még így sem akadt rá elég jelentkező, ezért dézmára adták ki,[21] mindig ügyelve, hogy az erdő fennállását biztosítsák.[22] Úgylátszik, hogy kevesen voltak a jelentkezők, mert a jó kaszálókat felében, a kevésbbé jobbat, a bokros, sűrű erdőben levőket harmadában is osztották 1840-ben.[23] Néhány év mulva újra és véglegesen rendezték a hasznosítás ügyét.[24] Ettőlkezdve a legfelsőbb felügyeleti hatóság, a királyi biztos, a kamara intencióinak megfelelően az erdők érdekeit mindjobban figyelemmel kíséri.[25] E rendezés olyan formában történt, hogy a birtokviszo-

[17] Tan. jkv. 1810 : ápr. 19.
[18] Gazdasági ülés jkv. 1834 : aug. 16.
[19] A concernens csereinspektor urak adják ki a vacantiában levő kaszálókat erga censum. Tan. jkv. 1823 : jan. 20.
[20] Ugyanott.
[21] Gazdasági űlés jkve. 1834 : júl. 26.
[22] Tan. jkv. 1837 : márc. 22.
[23] Tan. jkv. 1840 : jún. 9.
[24] Tan. jkv. 1844 : május 22.
[25] Ugyanott.

nyokat egészen a mai napig fennálló megállapodásra juttatta. Ugyanis a rendezéssel megbízott bizottság a gazdátlan kaszálók nagyrészét kiadja a jelentkezőknek kaszáltatás végett. Azokat a részeket, amelyekre nem volt jelentkező, vagy fával némileg is be voltak nőve, a város saját birtokához vette és az erdő testéhez csatoltatta. Így elég nagykiterjedésű birtok jutott a kezére, amit egy korábbi adattal lehet bizonyítani. A Nagyerdőn, Apafáján és Savósgúthon, ahol pásztorszállások nem keletkeztek, mint más erdőkön a XIX. század elején erdővel be nem nőtt terület volt:[26]

Erdő neve	Köblös	Kat. hold.
Nagyerdő	41	123
Apafája	23	69
Savósgút	196	568
Összesen	260	760

A többi pusztáról, sajnos, ezidőből nem maradt fenn összeírás, azonban 1870-ben, mielőtt az erdőt kataszterileg el nem határolták volna a kaszálóktól, tehát a közbirtokot a magántulajdontól az összes erdőségeken a város birtokában 2803 hold és 1048 négyszögöl terület volt.[27] Hatalmas nagy tisztások ezek, melyeket csak kaszáltatással lehetett némileg hasznosítani.

Ennek a hatalmas erdőterületnek beerdősítéséről kellett a városnak gondoskodni, ha nem akarta, hogy az erdői további pusztulás után teljesen haszontalanokká legyenek. Magától ugyanis az újabb időben, különösen a szabályozások után, a szárazzá lett területen az erdő nem újul fel, pedig azelőtt erre számos példa van.[28] Már előbb is találkozunk a szárazabb erdőterületen a mesterséges erdősítéssel. 1743-ban és 1745-ben a tanács a Nagyerdőn levő tisztás helyeket körülárkoltatja, tövissel bekerítteti, felszántatja és makkal bevetteti.[29] 1811-ben pedig újra elrendeli, hogy „sem az Apafáján, sem a Nagyerdőn találtató pusztaságokat senki se szántani, se kaszálni ne merészelje, és erre a fürmender uram szorgalmatosan vigyázzon egyszersmind szedessen elegendő ért makkot is és azzal az említett pusztaságokat vettesse bé".[30] A makkvetésre napszámosokat fogadtak, fizetve nekik minden véka makkért 10 garast.[31] Majd mikor pénzzel nem győzte a város, kiadta a tisztásokat makkvetés alá, kisnyilasonként 20 váltó krajcárért azzal a feltétellel, hogy a bérlők tartoznak szántani és kapáltatni a makkvetés közét.[32] Ezzel aztán elérkeztünk a vákáncsossághoz is.

[26] Jelentések. 1818 : 293. sz.
[27] Erdészeti iratok. 1870 : okt. 10. Vár. ltár. limbus.
[28] Tan. jkv. 1838 : okt. 28. 1839. okt. 19.
[29] Tan. jkv. 1743 : okt. 1745 : szept. 19. okt. 18. okt. 22.
[30] Protocollum oeconomicum. 1811 : 390 és köv.
[31] Ugyanott. 450. l.
[32] Gazdasági ülés jkve. 1823 : febr. 23.

A vacans földet bérlők kapták a vákáncsos nevet. Ma kétféle vákáncsos van a debreceni erdőségeken. Az első csoportba azok tartoznak, akik a városhoz közeleső Nagyerdőn és Apafáján művelik így a földet. A gondosabb erdőkezelés és a kaszálók hiánya miatt e két erdőségen ma már alig van puszta terület. Azonban vágatás által minden esztendőben hatalmas területekről pusztul ki az erdő. Ennek felújítását részben a vákáncsosok végzik, részben az erdőhivatal fogad napszámosokat művelésükre. Minden tavasszal kihasít a vágás által letarolt területből az erdőhivatal 1 holdnyi vagy kisebb parcellákat, amiket aztán kioszt a jelentkezők között azzal a feltétellel, hogy a felszántott földbe 1·20 m. sortávolságra makkot vessenek. A földből szántás, kapálás alkalmával kikerült gyökerek a vákáncsost illetik meg. A város nem fizet nekik bért a megmunkálásért, hanem megengedi, hogy a fasorok közét tengerivel, répával, burgonyával, vagy dinnyével vethessék be. Így a kapálással a kikelő tölgyfacsemetéket is állandóan tisztán tartják. A termés az övék. A föld megmunkálását ásóval és kapával végezik, hogy a csemetékben kárt ne tegyenek, a hiányt a következő évben pótolják. A nagyerdei és apafai vákáncsosok rendesen a kertségek és telepek szegényebb lakói közül kerülnek ki, akiknek udvarán állandóan van 10—15 drb aprómarha, és 1—2 disznó. Ezeknek egész nyáron *gözülnek* egy kis füvet, sósparajt, minden este egy *hát* zöldséget visznek haza. Ugyancsak a vákáncsból telik ki a nyári tűzrevaló a kihányt gyökérből, lenyesett faágakból. Igaz, hogy a *vákáncsföld* nem fizet bőven, tengeriből egy holdon 6—7 q terem, burgonyából 4—5 q, de egy disznó hízlalásához elegendő. Régebben, míg nagyobb vákáncsföldeket osztottak, a városhoz közeleső erdőségeken a *dinnyések* ütötték fel a tanyájukat. Ezek aztán, hogy a termést a kóborló emberektől, nyúltól és őztől megvédjék egy kis kunyhót is *sikerítettek* maguknak dinnyeérés idején, vadkenderből, napraforgókóróból, szalmából és egész nyáron kint tanyáztak. Innen hordták a piacra a dinnyét, mert ezt a debreceni cívis máshol nem termelte. Rendesen magános öreg emberek voltak ezek, akiknek nem volt családjuk, nehezebb munkára már nem voltak alkalmasak, de a dinnyekapálás könnyű és *babra munkáját* el tudták végezni. Néha nyárára egy rossz lovat is vettek, melyet dinnyehéjon, árokmentén szedett füvel feljavítottak, hogy ősszel kis nyereséggel adják el. Ősszel behúzódtak a városba, favágók lettek, de némelyik kis földkunyhóban a telet is itt húzta ki. Ma már az élelmes hevesi dinnyések kiszorították őket. A városhoz közeleső területeken a vákáncsos rendszer a háború után lassanként meg is szűnt.

Másként áll a helyzet a távolabb fekvő erdőségeken, Cserén, Halápon, Bánkon, Fancsikán. Ide már nem a debreceniek telepedtek be először. A debreceni puszták első és állandó

lakói, a majorosok és tanyások közt már az 1830-as években alig lehet találni debreceni embert.[33] Csak az 1880-as években kezdődik először a feketeföldi, majd az erdős puszták végleges betelepülése. Ettőlkezdve építenek itt állandó tanyákat, ahol a gazda is kint lakik a családjával. Azelőtt még a legszegényebb réteg, a napszámosok is a városokban laktak. Ha el is állottak majorosnak, nem ide, hanem a fekete földre mentek. Mikor tehát a vákáncsos rendszert az erdőségeken meghonosítják, főként józsai, martinkai, létai és pályi szegényemberek jönnek ide. Ma már valóságos őstelepesek élnek az erdőn, melyek két generáció óta erdőtelepítéssel foglalkoznak. Van

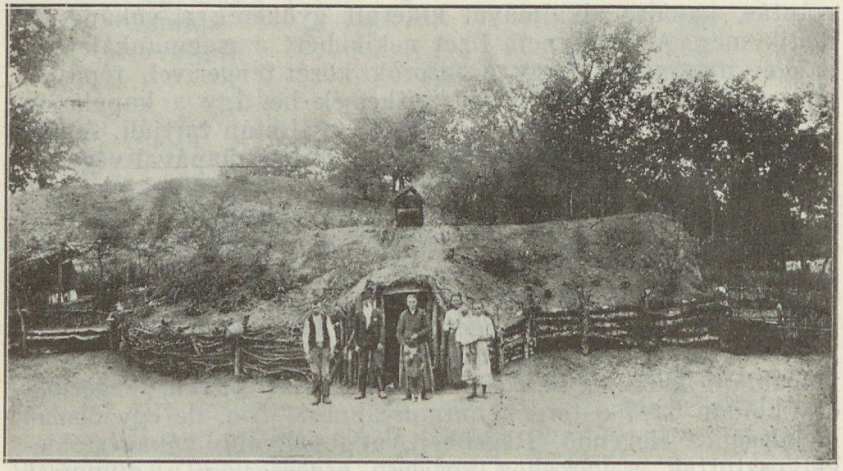

Fig. 3. kép.

Vákáncsos földkunyhó a domboldalba építve a debreceni Halápon.

Erdhütte eines Waldbauers in die Lehne eines Hügels eingegraben. Debrecen, Haláp.

olyan, mint a halápi Kiss Mihály, aki maga 80 hold erdőt telepített a városnak. Nekik már nem volt elég egy-két hold föld, mivel kevesen is voltak vállalkozók, mindeniknek nagy családja is volt, 8—10 holdat is felfogtak. Mivel a tölgyfa-ültetés mellett a földet 8—10 évig lehet használni, állandó lakásra is berendezkedtek. Az erdőhivatal ad nekik épületfát, házat is építhetnek. Tarthatnak egy lovat, két tehenet, két koca disznót szaporulatával, tyúkot, kacsát korlátlanul. A településsel mindig követték az erdővágást. A világháború előtti erdővágatási módszer szerint a tuskó a földben maradt. A földet ezért előbb

[33] l. Dr. Balogh István: Debreceni erdős puszták betelepülése. Debreceni Szemle. 1936. szept.

ettől kellett megszabadítani. A vákáncsos a felfogott *vákáncson* először házat épített. Ez vagy földbe ásott kunyhó, vagy *fennálló ház*. Mivel az egész gazdálkodási rendszer arra a 7—8 évre van alapítva, míg a tölgyfa annyira fel nem nő, hogy közte a mezőgazdasági termelés lehetetlenné nem válik, a vákáncsos élete állandó vándorlás. Ez az ideiglenesség nyomja rá bélyegét lakására, szerszámára, életberendezésére. Lakására nem nagy gondot fordít. Ha olyan helyre kerül, ahol a föld alkalmas a vályogvetésre, víz is van közel, akkor vályogot vet, vagy sárfalat rak karóra, fennálló házat épít, melyben egy szoba és pitvar van. A ház éppen olyan nagy, hogy a legszükségesebb bútorokat berakhassák. Sok nincsen nekik, mert vákáncsos abból a szegényemberből lesz, aki nem akar sem kommenciós cselédnek, sem majorosnak elállani.

Ha homokos helyen jut a vákáncsosnak föld, a lakáskérdést még egyszerűbben oldja meg. Ilyenkor egy homokdomb oldalába, rendesen kelet vagy délfelé néző részen, *födkunnyót* épít. Kicirkalmazza a kunyhó helyét, ami azt jelenti, hogy ásóval egy téglalap alakú helyet jelöl ki, azt 1·5—2 m. mélyen kiássa, a gödör oldalát kikarózza, vesszővel befonja, betapasztja, kimeszeli. A gödör két végére kb. 3 m. magas ágast leás, erre mestergerendát, a gerendára pedig szarufákat fektet. A szarufákat gallyal, szalmával befedi, a tetejére földet hány. A tető belső oldalát kitapasztja, bemeszeli. Padlás nincsen. A tetőre töviskes gallyat rak, hogy a jószág rá ne menjen, a tyúk a homokot le ne kaparja, le ne fürödje. A kunyhó végén két arasz magas kis ablakot hagy, kémény egy rossz kályhacső, amit a tetőn dug ki. Ha igényesebb, a kunyhót belől két részre osztja, a kisebbik rész a pitar, a nagyobbik a szoba. A pitarajtó elébe egy kis félereszt, egy tornácot csinál, hogy a homok ne zúduljon az ajtón kilépő nyakába és a víz ne folyjon be a pitarba. Az ilyen *födkunnyó* rendesen 5—6 m. hosszú, 3—4 m. széles szokott lenni. Jó meleg télen, de nyáron a család csak hálni jár bele. Kemence nincs benne, hanem a ház elébe tapaszt egyet a vákáncsos. Tégladarabokból, vályogból, sárból egy 2 m. átmérőjű 60 cm. magas köralakú padkát rak. Erre állítja a kb. 1·20 m. magas kemencét, amelynek alakja vagy csonkakúp, vagy félgömb. *A kemence öbli*, a belseje rendesen kicsi, mert *egy sütet kenyér* csak egy-két cipó. A kemence szája keletnek nyílik, mert innen fúj a szél legkevesebbet. Kívül szépen be van tapasztva, bemeszelve, eső ellen egy négy lábon álló *félereszt* van felette, amelynek oldalát három felől napraforgókóróval bekorcolja. (Fig. 3., 4. kép.)

A kunyhóhoz közel, rendesen vele egy vonalba épül az ól. Semmivel sem különb épület, mint a ház, csak alacsonyabb. Néhány évvel ezelőtt a vákáncsos két lovat is tarthatott nyáron; ha magának nem volt, a közeli gazdáktól *fejőre* is

kapott tehenet. Ennek legelőt adott, aminek ellenében a tejhaszon az övé volt. Az erdőhivatal a sok kártétel miatt a jószágtartást lassanként korlátozza, ma már lova és tehene a vákáncsosnak ritkán van. A háborúutáni időkben, mikor a világháború alatti erdőirtások ijesztő mértékben meggyarapodtak, hasznothajtó foglalkozás volt a *tucskózás*. A felvállalt vákáncsföldet ugyanis előbb tuskóktól, gyökerektől ki kellett tisztítani. A tuskó fele, a gyökér egészen a vákáncsost illette meg. Szerszámuk a *tucskózó fejsze*. Egy 48 cm. hosszú, 13 cm. széles súlyos, 8 kg. súlyú fejsze ez, 1·20 m. akácfanyéllel. A kiásott és felhasogatott tuskót reggelenként a vákáncsos talyigák és szekerek hosszú sora szállította a városba. Egy szekér tuskó ára 10—12 P. A *vákáncsos talyigát* már messziről meg lehet ismerni, mert ezt maga a gazda csinálta. Jellemző tulajdonsága, hogy a tenge-

Fig. 4. kép.
Vákáncsos földkunyhó a debreceni Cserén, előtte kemence.
Erdhütte eines Waldbauers (Vákáncsos). Im Vordergrund der Backofen. Debrecen, Csere.

lyen, ráfon és néhány nélkülözhetetlen vasaláson kívül minden része fa. Az oldalán a *zápok* mogyoróvesszővel be vannak fonva, vagy pedig bedeszkázva. A hátuljában egy trapéz-alakú *suber* van beállítva deszkából. Ülése nincs, hanem az elején egy öl szénán ül az asszony, a férfi mindig a talyiga mellett jár. A vákáncsos lova rossz, mert rendesen vén lovat vesz, azt sem gondozza, nyáron azt eszik, amit talál, télen egy kevés szénát kap, de nem sokat, hogy „*meg ne vakuljon tőle*". Igényesebb vákáncsos már szekeret csinál magának, a lehető legkevesebb vas felhasználásával. Az oldala ennek is be van fonva, első és hátulsó saroglyája, eltérőleg a debreceni parasztszekerektől nincs neki. De erre nincs is szükség, mert a saroglya tulajdonképpen a szekérderék meghosszabbítása, hogy sok terhet lehessen rárakni. A vákáncsosnál pedig ez az eset nem fordul elő. Inkább egy magafonta kast tesz a szekérre, vagy suberrel

zárja el a szekér végét. Egylovas, kétrúdú szekér ez, ülése nincsen, a gazda a ló faránál az első *felhércen* ül, úgy lógatja a rúd közé a lábát. A lószerszám „*szegényemberes*", ami azt teszi, hogy minden része kötélből van. Kötőfék, gyeplő kenderből van fonva. A hámon már van némi szíj is, a hám *szügyellője*, és *hátiszíja*, meg a *hámtáska*, *vállszíja* nincs. A szügyellő elől be van csavargatva egy rossz bundadarabbal, hogy a ló elejét ki ne kezdje. A hátszíjról két csattos szíj lóg le, ez a *rúdtartó*, beledugják a talyiga vagy szekérrúdat. A rúdon lóg *hasló* vékony láncból vagy kötélből, ez akadályozza meg, hogy a megterhelt talyiga hátra ne billenjen. A vákáncsos ló hátán nincs nyereg, mint a debreceni talyigáslovakon, mert ez nem szállít olyan nagy terhet, és a talyiga sem olyan nehéz, nincs megvasalva. A lóhajtáshoz és gondozáshoz, eltérően a debreceni paraszttól, aki szereti a lovát, a vákáncsos nem ért. A gazda a cselédet, aki nem tudja befogni rendesen a lovat, azzal szégyeníti meg; „tán vákáncsos vót az apád?"

Egyébként nem sokra becsüli őket, mert a vákáncsos réme a közelben elterülő szántóföldeknek. Jószágával sok kárt tesz és lop is. Ezért aztán le is nézi, még napszámosnak sem szívesen fogadja meg. De állandó problémát jelentenek az erdőkezelőnek is, mert munkájuk nem áll arányban a kárral, amit az erdőben tesznek. Éppen ezért, mióta a háborús erdőpusztításokat úgy, ahogy pótolták, lassanként mind kevesebb számban alkalmazzák őket. Nem engednek új lakásokat építeni, hanem 1—1·5 holdas vákáncsokat osztanak ki a martinkai, létai, vámospércsi és sámsoni szegényembereknek, akik aztán éjjelre mindig hazamennek. A már meglevő 250 családot pedig a város egyik erdőbirtoka mellett elterülő kaszálóban a Vekeren, egy kisebb telepben akarják összetömöríteni, házhelyet és jószágaiknak némi legelőt adva. Ezzel aztán megszűnik a legnagyobb alföldi erdőbirtokon közel ötven év óta fennálló telepítési rendszer és egy speciális debreceni foglalkozás.

Dr. Balogh István.

Tartalomjegyzék.

Inhaltsverzeichnis.

Oldal
Seite

Előszó 3

I. Rész.

JELENTÉS

Debrecen sz. kir. város Déri Múzeuma 1935. évi működéséről és állapotáról.

I. fejezet. A belső berendezési munkálatok folytatása.
Átszervezések és csoportosítások 5

II. fejezet. A Hortobágyi Múzeum átszervezése.
A pusztai könyvtár alapítása és egyéb munkálatok 8

III. fejezet. Múzeumi és könyvtári Felügyelő Bizottság működése.
Munkaterv elkészítése, házirend 14

IV. fejezet. A múzeum a helyi és országos közművelődés szolgálatában 17

V. fejezet. Személyi ügyek.
Löfkovits Arthur. 1863—1935 22

VI. fejezet. A múzeum évi gyarapodása.
1. Felajánlások 45
2. Az évi gyarapodás 47
I. Könyv- és oklevéltárnál 47
II. Szépművészeti-tárnál 52
III. Iparművészeti-tárnál 53
IV. Érem- és régiségtárnál 53
V. Néprajzi-tárnál 62
VI. Természetrajzi-tárnál 65

VII. fejezet. Régészeti kutatások és ásatások 1935-ben.
1. Régi sírok a Dégenfeld-tér 7. sz. telken. . . 66
2. Ős- és rómaikori telepnyomok a hortobágyi víztárolómedence északi árka mentén. . . 67
3. XVII—XVIII. századi leletek a Wiener-féle bérpalota földmunkálatainál, a Csapó—Vár-u. sarkán 69
4. Őskori települési nyomok és népvándorláskori sírok Hajdúnánás határában 73
5. A hajdúhadház-szabadtanyai rómaikori leletek 73
6. Régészeti tanulmányutam Fegyvernek határában 74

Oldal
Seite

7. A panyolai VI. ásatás 76
8. Kutató utam a Kadarcs mentén 76
9. A papegyházai Szeghatárhalom megtekintése 77
10. A hajdúdorogi szarmata-jazig temető 77
11. Rómaikori sír Debrecen határában, a mikepércsi-út mellett 80
12. Újabb kőkori lelet a debreceni Monostor-erdőben 81
13. Bronzkorszaki telep és temető Egyek község belterületén 82

VIII. fejezet. A múzeum évi háztartása.
1. Kiadások 82
2. Bevételek és azok felhasználása 83

IX. fejezet. A múzeum mint kultúrház.
1. Az előadóterem igénybevétele 1935-ben . . . 84
2. A képkiállítási termek igénybevétele 1935-ben 88
3. Debrecen sz. kir. város Közművelődési könyvtárának működése és állapota az 1935. évben 88
4. A Debreceni Múzeumbarátok Köre 1935. évi működése és állapota 92
5. A Magyar Numizmatikai Társulat Debreceni Csoportjának működése és állapota 1935-ben 93

X. fejezet. Múzeumi tisztviselők irodalmi munkássága 94

XI. fejezet. A múzeum nyitvatartása és látogatottsága 96

II. rész.

Figyelő.

Dr. Zoltai Lajos: Herman Ottó és Debrecen 101
Dr. Sőregi János: Lévay József költő debreceni szerelme a szabadságharc alatt 110
Dr. Sőregi János: Adatok a daruvadászathoz és a darutoll viseletéhez 114
Dr. Zoltai Lajos: Ki hogy jellemezte Debrecent? 117
Dr. Sőregi János: Adatok a hortobágyi juhász életéhez. . . . 118

Könyvismertetések:

Nagybákay (Rickl) Antal, Simonffy Sámuel. Ism. Zoltai. . . . 122
Zoltai: Ismeretlen részletek. Ism. Sőregi 124
A magyarság szellemi néprajza. Ism. Balogh István 125
Zoltai Lajos ny. múzeumigazgató 1935-ben megjelent tudományos dolgozatainak és előadásainak chronologiai jegyzéke. Összeállította Sőregi 127

III. rész.

Függelék.

Dr. Zoltai Lajos: Fáji Fáy János a könyv- és műgyüjtő debreceni polgármester. 1773—1833. 129
Dr. Balogh István: Adatok a debreceni erdőgazdálkodás történetéhez. A vákáncsosok 144

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR